

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

MENNESKER PÅ HERREGÅRDEN

LOLLAND 1880-1960

ILLUSTRATIONER PÅ OMSLAGET

Forside: En del af folkeholdet fra Fredsholm Avls-gård er i 1941 fotograferet på bestyrerboligens trappe – med den store gårdklokke hængende ved siden. I forreste række ses i midten ladefogeden med slips, gruppens førstemand. Yderst th. Carl Alfred Emilius Christoffersen, f. 1920 i Næsby. I anden række yderst tv. sidder 'Glas-Hans', hvis kaldenavn naturligvis skyldes et glasøje. Den piberygende karl bag ladefogeden menes at være Thorvald Tantalus, af polsk afstamning – ligesom flere af de øvrige. Bagerst tre af avlsgårdens tjenestepiger. De to søskende tv. kaldtes Lille Marie og Store Marie, fordi deres polske navne var svære at udtale. De boede sammen i et værelse på Fredsholms polakkaserne.

Bagside: Upstairs og downstairs på Søllested-gårds havetrappe 1885. I centrum sidder godsejer Lauritz Jørgensen – med hatten i hånd – th. for ham hustruen Helga med næstyngste barn. Den alleryngste hviler trygt i ammens arme. I forreste rækker ses ægteparrets store børneflokk. Yderst tv. familiens husfaktotum Ane, barne-pige gennem to generationer. På den modsatte yderfløj godsforvalter Schrøder. Højere oppe på trappen sidder funktionærer, tjenerskab m.m. – bl.a. privatlærer og -lærerinde. Manden med de mørke briller er den blinde organist Jacobsen fra Sakskøbing, der kom ugentligt for at under-vise børnene i sang og musik. Den ranke mand i modsatte side med korslagte arme er Ole Kusk. Bagerst det kvindelige personale: husjomfru, kokkepige, tjenestepiger og husholdningslever.

Bogens udgivelse er muliggjort ved en bevilling fra Augustinus Fonden

John Erichsen & Luise Skak-Nielsen

MENNESKER PÅ HERREGÅRDEN

LOLLAND 1880-1960

REVENTLOW-MUSEET 2006

Tilegnet

*De mange mennesker, der har fortalt os om deres liv
og oplevelser på Lollands herregårde*

INDHOLD

Forord	4
Lolland, herregårdene og samfundet	7
Lollands herregårde på postkort	24
Hovedbygningen	28
Avlsgården	96
Skoven	166
Illustrationsliste	182
Fortegnelse over citater	184
Kilder	185
Litteratur	186
Register over omtalte herregårde	187

FORORD

Reventlow-Museets regionale speciale 'herregårdskultur og godslandskab' er i forening med museets formål, at formidle viden om reformatoren C.D.F. Reventlow, hans virke og hans slægt, det naturlige udgangspunkt for den forskning og formidling, der finder sted på museet. Den indvundne forskning er i en årrække formidlet gennem tilrettelæggelse af årlige særudstillinger med dertil knyttede publikationer.

Ikke mindst på Lolland har museets speciale en særlig aktualitet. Lolland er kendetegnet ved sine mange herregårde, hvor den gode jord og de deraf afledte virksomheder i generationer har været hovedindtægtskilden for hele landsdelen og dens befolkning. Et skæbnefællesskab, som afspejler sig den dag i dag.

Med udstillingen 'Mennesker på herregården – Lolland 1880-1960' satte Reventlow-Museet i 2006 fokus på denne samhörighed. Udstillingen handlede om alle de mange mennesker, som boede, arbejdede og færdedes på herregårdene lige fra godsejer til daglejer. Udgangspunktet var fotografier indsamlet – og udvalgt blandt tusinder – fra samtlige lokalhistoriske arkiver på Lolland, Stiftsmuseet i Maribo samt en række privatpersoner med tilknytning til herregårdsmiljøet i bred forstand. Fotografier, som bragte tilskueren tæt ind på livet af de forskellige grupper, der havde herregården som ramme om deres tilværelse, og som tillige bragte os tæt op mod vor egen tid. Det var i den forbindelse slående, at man på herregårdene indtil for relativt få år siden, inden mekaniseringen og flugten til byen, levede et liv, som markant adskiller sig fra det velfærdssamfund, vi kender i dag.

Med baggrund i fotografier, interviews, udvalgte genstande samt ældre filmsekvenser fra lollandske herregårde tegnede udstillingen således et levende billede af en tid, der ligger forbløffende kort før vor egen. Et kapitel af Lollands – og for den sags skyld også Danmarks – historie blev rullet op for vore øjne.

Udstillingen 'Mennesker på herregården – Lolland 1880-1960' blev ikke uden grund museets største publikumssucces til dato. Med udstillingen fulgte et stort ønske, ikke mindst fra publikum, om at fastholde det indsamlede materiale i en bog.

Dette er nu lykkedes takket være den store imødekommenhed og velvilje, Reventlow-Museet modtager overalt.

Ét er imidlertid en udstilling – at transformere den til en bog noget ganske andet. Processen har medført omfattende supplerende forskning med flere interviews og undersøgelser. Det til grund liggende materiale er dermed udvidet betydeligt og har givet langt flere oplysninger til fotografierne og til emnet som sådan.

En varm tak skal rettes til alle de, som har bidraget med materiale, viden og praktisk hjælp. Tak til vore tilskudsgivere, hvis støtte har været afgørende for såvel forskning, udstilling og at denne bog har kunnet realiseres. En særlig tak skal rettes til lederen af Højreby Lokalhitoriske Arkiv, John Grytner, som beredvilligt har stået for bearbejdning og scanning af det store billedmateriale.

Endelig skal en stor tak rettes til museets konsulent cand.mag. John Erichsen og hans hustru mag.art. Luise Skak-Nielsen, hvis utrættelige indsats med selve udstillingens idé, forskning, indsamling af materiale, planlægning og opsætning af udstilling samt nu denne bogudgivelse det skyldes, at det hele har kunnet lykkes.

Jytte Krag-Juel-Vind-Frijs
formand

LOLLAND, HERREGÅRDENE OG SAMFUNDET

'Af Gaarde over 12 Tønder Hartkorn, tæller dette Amt (Maribo) af alle Landets Amter de fleste og med det største Hartkorns-Tilliggende...'

TRAP DANMARK, 3. UDGAVE 1899

Den, der tager en køretur ad landevej 275 fra Søllested mod sydøst, vil passere herregård på herregård. Lige vest for stationsbyen dukker Søllestedgårds pyntelige løgspir op bag høje træer. Kort efter at have passeret byen møder vi den røde Gammelgård med tårnet. Længere fremme ligger Ålstrups lille hvide hovedbygning for enden af en allé. Ved Christianssæde Skov finder vi herregården, der har givet skoven navn. De store avlsbygninger ligger ud til vejen, mens hovedbygningen skjuler sig inde i parken. Ikke langt herfra har vi Dansteds gule avlsgård og røde hovedbygning i én etage. Endelig runder vi af med Sædingegård, hvis store, tårnprydede hovedbygning ligger tilbagetrukket bag avlsgården. Denne køretur på blot 17 km – med seks herregårde som perler på en snor – er karakteristisk for Lolland. Hvad enten vi fortsatte i den ene eller den anden retning, ville resultatet være det samme: flere herregårde med kort afstand imellem. Mange steder grænser deres vidtstrakte jorder direkte op til nabogodset.

HERREGÅRD OG GODS

Men hvad er en *herregård* egentlig? Ordet er almindeligt udbredt og bruges om store, gamle landejendomme med slotslignende hovedbygning. De færreste ved, hvad ordet herregård egentlig dækker. Det skyldes, at betegnelsen er historisk, for der etableres ingen nye herregårde i dag. *Herregård* er den nutidige, populære betegnelse for en *hovedgård*. Disse kendetegnes ved at have haft fæstegods og fæstebønder under sig. Hovedgårdens ejer drev sin egen jord, hovedgårdsjorden – men havde desuden fjernereliggende jorde, der blev 'lejet' og drevet af bønderne: det såkaldte fæstegods. Med landbrugsreformerne i slutningen af 1700-tallet – hvor C.D.F. Reventlow var en hovedperson – begyndte fæstegodset gradvist at overgå til bønderne. Særlig stærkt gik det med salget i 1850'erne, og i 1919 var fæstegodset afviklet – overtaget af selvejende bønder. Gennem 1800-tallet voksede gruppen af husmænd

Dette billede fra Asserstrup i 1957 dækker for så vidt bogens emne. Selv om de små traktorer var kørt ind på gårdspladsen, stod der endnu heste i stalden, ligesom der var et stort folkehold på gården. Landbruget blev fortsat drevet ved traditionel muskeltkraft hos dyr og mennesker. Forvalteren forrest tv. er husets søn, Erik Bachevold, der siden overtog gården og drev den indtil sin død i 2005.

Kort over Lolland og Falster med placering af herregårdene. Medens der er langt mellem herregårdene på Falster, ligger de store ejendomme så tæt på Lolland, at der næsten ikke er plads til at skrive deres navne på kortet. Udgangspunktet er Trap Danmark, 3. udgave 1899. Bearbejdet af Ove H. Nielsen og forfatterne.

nem århundreder rodfæstet sig som jordbesidder. Et klart udtryk for adelens magt her var det såkaldte 'Lollands Vilkår', som stormændene vedtog på Lollands landsting 1446, og som blev stadfæstet af kongen. Dette 'vilkår' gav øens adelige godsejere særlige rettigheder over deres bønder.

Det stærke adelspræg på Lolland – modsat den kongelige dominans på Falster – kom naturligvis til at sætte sig spor, ja endog dybe spor med lange virkninger. Lolland blev herregårdsland. De naturgivne forudsætninger, den udsædvanligt gode og frugtbare jord, forstærkede dette. Det var attraktivt for adelige at erhverve jord og etablere storgodser på Lolland. Da Christian Ditlev Reventlow i 1718 mere eller mindre frivilligt solgte familiens hovedbesiddelse, Clausholm på Djursland, til kongen, stod det ham frit for at vælge ny lokalisering – hvor som helst i Danmark. Valget faldt på Lolland, hvor han i 1720'erne etablerede sig midt på øen med grevskabet Christianssæde. Denne besiddelse udvikledes til et af landets allerstørste godser.

Udover jordens bonitet er der endnu et par positive særtræk ved Lollands natur. For det første er landskabet fladt og nemt at dyrke, for det andet er Sydhavsøerne begunstiget med et mildt klima. Kort sagt: her gror det godt! Lolland var simpelthen attraktiv for dem, der ønskede at besidde et udbyttegivende gods.

På Lolland var de helt store ejendomme følgende. Først de fire grevskaber: Knuthenborg, Christianssæde, Ålholm og Hardenberg (nu Krenkerup). Dernæst de tre baronier: Juellinge (nu Halsted Kloster), Orebygård og Lungholm. Vintersborg havde status som baroni fra 1673 til 1801. Der var kun et enkelt stamhus på Lolland, nemlig Engestofte. De øvrige 38 herregårde var af varierende størrelse. Flere af dem hørte under større godser; således var hele seks hovedgårde ejet af Krenkerup, nemlig Christiansdal, Sæbyholm, Nielstrup, Rosenlund, Idalund og Nørregård. Christianssæde havde Ålstrup, Skelstofte og Pederstrup under sig.

Den særstatus, der gjaldt for grevskaber, baronier og stamhuse, ophørte endeligt 1919 med loven om den såkaldte lensafløsning. I årene herefter gik disse store godsbesiddelser over til fri ejendom, som det hed. Det vil sige, at de kunne pantsættes, deles og arves på normal vis. Som modydelse måtte ejeren betale en engangsafgift på 20-25% af ejendomsværdien og afgive 1/3 af jorden til oprettelse af nye husmandsbrug. Dette reducerede driftsgrundlaget for storgodserne og betød, at mange herskaber måtte indskrænke den ekstravagante livsførelse.

Lensafløsningen imødekom et stærkt politisk ønske: at skaffe jord til nye husmandsbrug, så den store landarbejderklasse kunne ernære sig selv med egen bedrift. Disse små familiebrug på op til 12 tdr. land blev ofte etableret i såkaldte husmandskolonier, hvor de ensartede huse med udbygninger blev lagt på lige række, side om side. Disse mellemkrigsårenes typehusbygninger genkendes mange steder i landskabet som fortælling om tidens radikale husmands-

bevægelse. Karakteristiske eksempler ses på Ammestuevej ved Christianssæde og Egebyvej ved Rødby, en udstykning fra Højbygård, der hørte under Lungholm. Orebygård afgav jord til 47 husmandsbrug, mens Knuthenborg tegnede sig for rekorden på 55 brug.

HERREGÅRDSLIV

Denne bog skildrer miljøer fra lollandske herregårde 1880-1960. Emnet er visualiseret ved autentiske fotografier, fortællende billedtekster og citater, hvor mennesker, der har levet og arbejdet på herregårde, fortæller om livet der – som de så og oplevede det.

Emnet kan umiddelbart synes velafgrænset og overskueligt. Helt så enkelt er det ikke. Selv om et halvt hundrede herregårde ikke lyder af meget, er spændvidden stor. Den strækker sig fra berømte storgodser, besjælet af myter og gamle adelsslægter – til anonyme herregårde, drevet af borgerlige ejermænd, med eller uden forretningstalent.

Tidsafsnittet – 1880 til 1960 – spænder over en gevaldig udvikling, ikke mindst teknologisk, men endnu holdt rammerne. Driftsmæssigt indleder 1880'erne en ny periode med hurtig omlægning af landbruget til flere animalske produkter og satsning på den ny afgrøde: sukkerroer. Dette nye 'produkt' blev i den grad styrende for årsrytme og erhvervsliv, at sukkerroen i den tunge, våde jord blev selve billedet på Lolland. 1950'erne var sidste årti for den gamle landbrugskultur, dens endeligt var uundgåelig, for en ny tid havde erobret scenen. Snart blev der lukket og slukket i hestestalden og folkestuen, på elevværelserne og i pigekamrene...

Herregårdsliv – sådan hedder det både i ental og flertal. Det er det sidste, der giver mening, for der levedes mange forskellig slags liv inden for herregårdens minisamfund. Først og fremmest var der skellet mellem hovedbygningen, indrettet til herskabet – og avlsgården, indrettet til produktion. Hver havde deres tjenerskab og folkehold med veldefinerede arbejdsområder og afstukne grænser for, hvor de måtte færdes. Generelt kan man sige, at jo større gård, desto større adskillelse. På mindre ejendomme var det derimod ret almindeligt at opbløde grænserne, eksempelvis kunne maden til folkehusholdningen også tilberedes i herskabskøkkenet. Men på stort set alle større steder var der usynlig bom mellem 'Slottet', som hovedbygningen kaldtes, og avlsgården.

Herskabet i hovedbygningen tog ikke aktiv del i arbejdslivet. Det var overladt kyndige folk, der var oplært og trænet i fagområdet. De allerstørste godser, der omfattede flere hovedgårde, ansatte en godsforvalter som øverste administrator. Større herregårde havde gerne en inspektør eller bestyrer, hvis gården da ikke var bortforpagtet. Helt op til Anden Verdenskrig var det imidlertid meget udbredt at bortforpagte landbruget til en forpagter; ca. halvdelen af

FOLKETÆLLING, FREDERIKSDAL 1921

Folketællingen omfatter hovedbygningen, avlsgården og de huse, der lå direkte op til hovedgården, inklusive polakkasernen, hvor der på tællingsdagen boede syv kvinder, som arbejdede i landbruget.

Skemaet til højre viser familier og husstande på Frederiksdal med selvstændig husholdning/bolig. I alt boede der 79 personer på Frederiksdal.

NAVN	FØDT	STILLING
Daniel le Maire	1856 i København	Godsejer
Beate le Maire	1861 i København	Hans kone
Kruse Hansen	1853 i Kædeby, Svendborg	Aldersrentenyder
Hansine Hansen	1848 i Vestenskov	Aldersrentenyder
Svend Jensen	1892 i Nakskov	Forvalter
Axel Paaske	1897 i Dannemare	Underforvalter
Vilhelm Jensen	1901 i Aarhus	Ladefoged
Aage Jacobsen	1899 i Sandby	Elev
Otto Petersen	1895 Fyn	Elev
Otto Andreasen	1901 i Sandby	Tyende, landbrug
Ejnar Jensen	1902 i Sandby	Tyende, landbrug
Viggo Larsen	1900 i København	Elev, gartneri
Aage Hansen	1905 i Sandby	Elev, gartneri
Kaj Andersen	1904 i Hellebæk, Sjælland	Tyende, landbrug
Stanislaus Gofnia	1893 i Polen	Tyende, landbrug
Josef Lejmilski	1892 i Polen	Tyende, landbrug
Michael Macsik	1897 i Polen	Tyende, landbrug
Thorvald Rasmussen	1883 i Fuglse	Kontrolassistent
Thorkild Adamsen	1897 i Horslunde	Chauffør
Laurits Thorsen	1901 i Nakskov	Tjener
Julie Larsen	1909 i Nakskov	Tyende, husgerning
Else Andersen	1902 i Branderslev	Tyende, husgerning
Karen Povlsen	1906 i Købelev	Tyende, husgerning
Helene Nielsen	1899 i Sandby	Husholdningselev
Ester Hansen	1901 i Sandby	Husholdningselev
Elna Jensen	1893 i Købeløv	Tyende, husgerning
Ragnhild Jensen	1904 i Nakskov	Tyende, husgerning
Marie Mortensen	1902 i Arninge	Tyende, husgerning
Caroline Jensen	1886 i Købelev	Husholderske
Elonora Kappa	1898 i Rusland	Tyende, mejeriarbejder
Marie Valanski	1896 i Rusland	Tyende, mejeriarbejder

	NAVN	FØDT	STILLING
1.	Jens Dalgaard	1880 i Hadsager, Jylland	Ikke oplyst
	Elna Dalgaard	1885 i Ryde	Ikke oplyst
2.	Carl Hansen	1885 i Tved, Fyn	Herregårdsgartner
	Olga Hansen	1886 i Svendborg	Kone
	Ellen Hansen	1907 i Svendborg	Barn
	Harris Hansen	1909 i Svendborg	Barn
	Eva Hansen	1914 i Krønge	Barn
	Ruth Hansen	1919 i Sandby	Barn
	3.	Laurits Larsen	1878 i Majbølle
Johanne Larsen		1881 i Oreby	Kone
Sophus Larsen		1908	Barn
4.	Frands Gnutak	1894 i Polen	v. landbrug
	Sofie Gnutak	1894 i Polen	Kone
	Marie Gnutak	1919 i Sandby	Barn
5.	Ole Andersen	1875 i Terslev, Sjælland	Karetmager
	Vilhelmine Andersen	1878 i København	Kone
	Oluf Andersen	1900 i Aversi, Sjælland	Barn
6.	Marius Sørensen	1881 i Ødam, Jylland	v. landbrug
	Dorthe Sørensen	1869 i Landet	Kone
	Aage Sørensen	1909 i Købelev	Barn
	Harry Sørensen	1913 i Købelev	Barn
	Aage Povlsen	1911 i Greisted, Sjælland	Slægtning
7.	Niels Peder Nielsen	1882 i Løjtofte	v. landbrug
	Alma Nielsen	1888 i Utterslev	Kone
	Svend Nielsen	1911 i Naskov	Barn
	Karen Nielsen	1919 i Sandby	Barn
	Viggo Nielsen	1898 i Sandby	Logerende, v. landbrug
8.	Svend Svendsen	1864 i Sverige	Privat understøttelse
	Sine Svendsen	1857 i Løjtofte	Kone, privat understøttelse
	Peder Svendsen	1891 i Løjtofte	Søn, murerarbejdsmand
	Laura Svendsen	1893 i Løjtofte	Datter, mejerske
	Carl Svendsen	1915 i Sandby	Hendes barn
9.	Johan Garbax	1898 i Polen	v. landbrug
	Marie Garbax	1899 i Polen	Kone
	Thadæus Garbax	1915 i Sandby	Barn
	Sofie Svanick	1859 i Polen	Slægtning
10.	Josefa Petonka	1898 i Polen	Arbejderske v. landbrug
	Borinka Lauvinak	1899 i Polen	Arbejderske v. landbrug
	Anna Celarick	1897 i Polen	Arbejderske v. landbrug
	Sophie Flovoryk	1899 i Polen	Arbejderske v. landbrug
	Marie Janusaska	1898 i Polen	Arbejderske v. landbrug
	Joseva Jennick	1870 i Polen	Arbejderske v. landbrug
	Marie Obasick	1897 i Polen	Arbejderske v. landbrug
	11.	Christian Nielsen	1864 i Sandby
Malvine Nielsen		1863 i Avnede	Kone
Svend Veileman		1902 i Vindeby	Smedelærling
Heelmoth Hansen		1903 i Købelev	Smedelærling
Ebba Jensen		1906 i København	Husgerning

de lollandske herregårde blev drevet ved en forpagter, der boede ret herskabeligt nær avls-gården. Alle gårde havde en forvalter, eventuelt over- og underforvalter, til at sætte karle og landvæsenselever i arbejde.

I hovedbygningen færdedes tjenerskabet på trapper, i lange gange og korridorer. Antallet og graden af specialisering afhang af herskabets status. Før lens afløsningen i første halvdel af 1920'erne fandtes en udtalt elite med fornem vinterbolig i København; i det lag holdt man herskabskusk, som kørte firspand, havde hovmester, tjener og kammerjomfru, lod børnene opdrage af gouvernante og privatlærer og havde en stribe tjenestepiger, der stod under husjomfruens myndighed. I den anden ende af skalaen møder vi herregårde, hvor fruene gerne tog forklæde på for at deltage i visse dele af husholdningen, og hvor ejeren dagligt inspicerede godsets drift og kendte alle folk på gården. I mellem- og efterkrigstiden indskrænkedes staben af tjenestefolk, men selv de mindre ejendomme vedblev at holde husjomfru, kokkepige, et par tjenestepiger og barnepige, foruden have- og altmuligmand.

Herskabets dagligdag lå i faste rammer, formerne blev opretholdt. Gamle adelige færdigheder som jagt og ridning satte præg på livsformen, og landlivets glæder med køreture i skov og udflugter til vandet ligeså. Selskabelighed spillede en betydelig rolle, hvilket hovedbygningens indretning med mange stuer da også vidner om. Her samledes familie, slægt og venner. At kunne konversere, underholde med livlig sang, oplæsning og tale var velset, og talentet blev trænet.

Karlene med deres 14 hestespand og nogle af gårdens piger foran hovedbygningen til Vilhelmshøjs palæagtige hovedbygning fra 1916. Trods det imponerende præg med glaserede tegl på mansardtaget samt gårdens areal (343 ha i 1932) og store besætning er der ikke tale om en herregård i egentlig forstand. Ejendommen har aldrig haft fæstegods, men opnåede først sin størrelse ved ret sene tilkøb. Lolland er kendetegnet ved adskillige store gårde af denne karakter.

Både hovedbygning og avlsgård havde deres hierakier. De kom meget tydeligt til udtryk i opretholdelsen af forskellige spisegrupper. Folk med meget forskellig status sad ikke ved samme bord, og da herregården havde mange ugifte folk på kost, betød det en række forskellige serveringer. På Fuglsang avlsgård, hvor inspektør Arhnung havde folkene på kost, var der endnu i 1950'erne hele fem spiseafdelinger dagligt: tjenestekarlene spiste i folkestuen, eleverne og underforvalteren i elevstuen. Her stod også et separat bord, hvor tre af gårdens ældre folk spiste. Inspektørfamilien fik måltiderne serveret i privaten, dvs. egen spisestue, sammen med forvalteren. Tjenestepigerne indtog deres mad i køkkenet.

I hovedbygningen var det ikke mindre kompliceret. Her spiste herskabet naturligvis for sig selv i spisestuen sammen med eventuelle fastboende slægtninge og læreren. Ved et separat bord sad de mindre børn og barnepigen. Pigerne spiste i køkkenet, og i et lokale nær ved kunne en homogen gruppe af det øvrige personale spise. De, der var svære at placere, fik maden bragt på deres værelse. Al denne madlavning, sær-servering og bringen frem og tilbage var besværlig og en af grundene til, at flere efterhånden gik over til at ansætte gifte folk, der ikke var på kost. Så kunne man forenkle.

Når man hører ordet herregård, tænker de fleste nok på den imponerende hovedbygning, men begrebet rummer jo så meget mere. Først og fremmest hele avlsgården med lade, stalde, vognport, forpagtergård, alt sammen gerne i nogen afstand fra 'Slottet'. Det er hele dette kompleks af bygninger, gårdspladser og haver, der er rammen om denne bogs emne: mennesker på herregården. Luftfoto af Halsted Kloster ca. 1950. 'Slottet' med gårdsø og fransk haveanlæg med alleer ses bag avlsgården.

ETAGEPLANER FOR PEDERSTRUPS HOVEDBYGNING EFTER UDVIDElsen 1860

Bygningen er indrettet efter tidens krav til herskabeligt liv med mange tjenestefolk. Det indebar bl.a. adskillelse af herskabets privatsfære, selskabelighedens scene, de mange gæsteværelser og servicefunktionerne i kælderen. Fem trapper fordeler 'trafikken' og hindrer upassende møde med brændemanden eller tjenestepigen med udslagsspand.

1880 var hovedbygningen beboet af den 46-årige enkelensgrevinde Benedicte Reventlow, hvis 30 år ældre mand var død 1875. I herskabet indgik også hendes slægtning, den 73-årige komtesse Marie Louise Reventlow. De to enlige kvinder var omgivet af selskabsdamen Marianne de Nielly, født i Vestindien, kammerjomfruerne Agnes Malvine Margrethe Wegge og Fanny Andrea Jacobine Knudsen samt tjenerne Anders Peter Andersen og Christian Olsen. Desuden kusk Niels Peter Hansen, berider Rasmus Olsen, husholderske Susanne Hansen, kokkepige Ane Ditlevsen samt stuepigerne Dorothea Ane Hansen og Bodil Margrethe Hansen. – Havde lensgreven været i live, ville der også have været en kammertjener. Når der var selskaber og jagt, kunne enkelensgrevinden indforskrive yderligere personale. Rumbetegnelserne er samtidens.

Efter John Erichsen: Fra Slottets Tid – herregården Pederstrup på Lolland 1858-1938, Reventlow-Museet 2004.

STUEETAGE

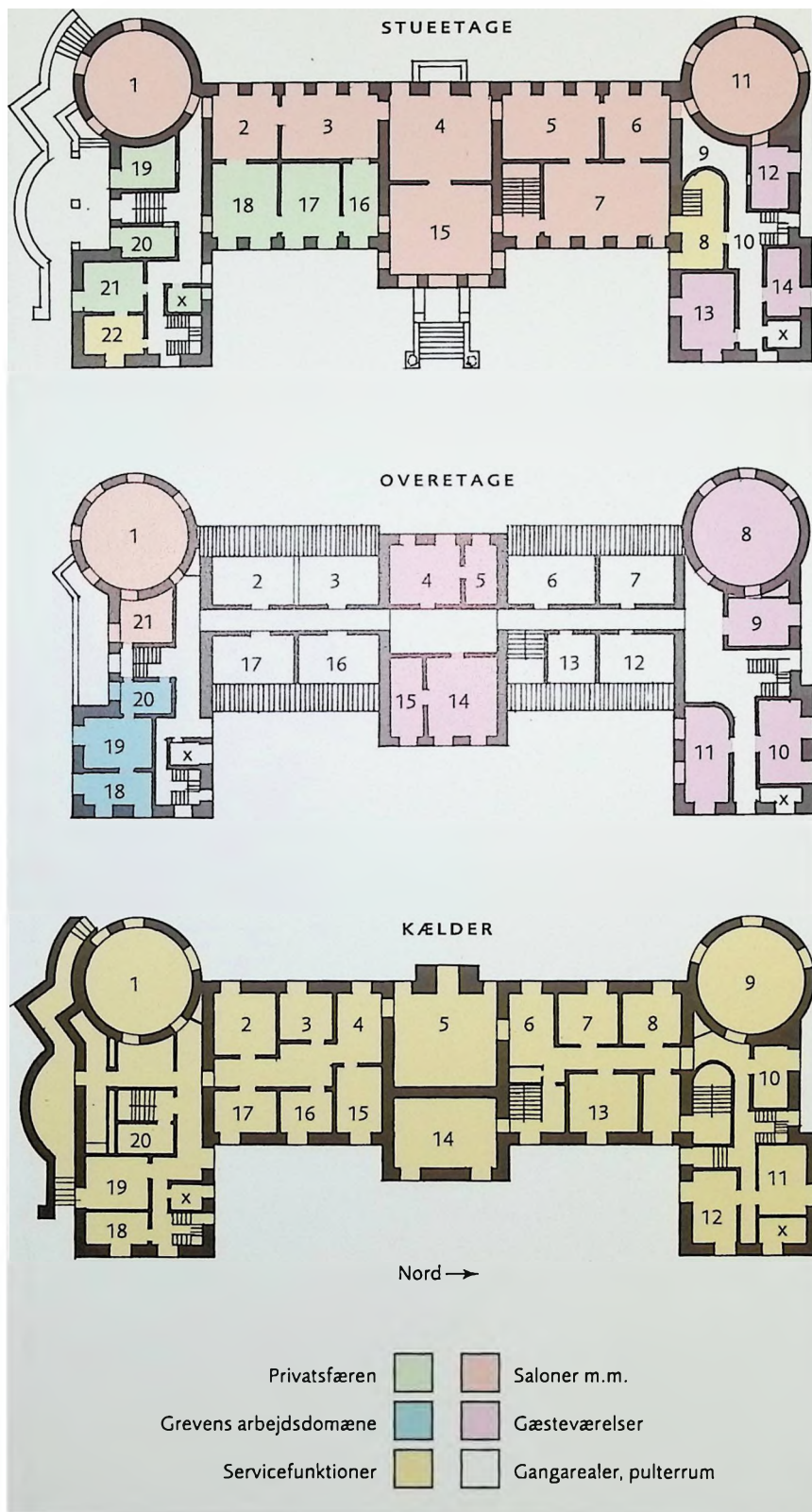
1. Havestuen	13. Gæsteværelse
2. Den Grønne Stue	14. Det nordre Gæsteværelse
3. Den lange Stue I	15. Entreen
4. Thorvaldsensalen	16. Grevindens Boudoir
5. Den lange Stue II	17. Grevindens Toiletværelse
6. Kabinettet	18. Soveværelse
7. Spisestuen	19. Lehnsgevrens Toiletstue
8. Tjenergangen	20. Badstuen
9. Forgangen	21. Barnekammer
10. Trappegangen	22. Barnepike
11. Det runde Bibliotek	X. Closet
12. Det røde Gæstekammer	

OVERETAGE

1. Billard	16-17. Pulterrum
2-3. Pulterrum	18. Grevens Forværelse
4-5. Gæsteværelser	19. Grevens Arbejdsværelse
6-7. Pulterrum	20. Bibliotek
8-11. Gæsteværelser	21. Tobaksværelse
12-13. Pulterrum	X. Closet
14-15. Gæsteværelser	

KÆLDER

1. Madam Hertz	12. Vandbassin
2. Stuepigen og Stine	13. Frugt Kælder
3. Sypigen	14. Vinkælder
4. Opvask	15. Spisekammer
5. Køkken	16. Grevindens Garderobe
6. Fadebur	17. Elena
7. Kokkepigen og Ane	18. Lille Tjenerstue
8. Jomfrue Dreves	19. Tjenerstue
9. Folkenes Spisestue	20. Grevens Garderobe
10. Frugt Kælder	X. Closet
11. Sulekammer	

Både i hovedbygningen og på avlsgården herskede der disciplin. Hatten blev taget af, når man mødte en overordnet, som altid blev tiltalt i 3. person: hofjægmesteren, fru, inspektøren osv. Karle og elever havde – som i militæret – numre, svarende til det faste hestespand, forvalteren havde tildelt dem. Forkarlen red nr. 1. Ved bordet sad man i nummerrækkefølge. En ordre måtte adlydes, tingene stod ikke til diskussion. Forvalterens ord var lov, og de, der ikke kunne indordne sig herunder – eller som ikke kunne falde ind i den ofte barske omgangsform, håndtere drillerier og rå tone – egnede sig ikke til at tjene på en større herregård. Så enkelt var det. Men herregårdslivet bød på kontante fordele. Der var – i modsætning til på bøndergårde – fast arbejdstid og fri om aftenen. Der var også mange mennesker, og dermed et livligt socialt samvær. Ikke mindst var der mange unge, ugifte – af begge køn, hvilket jo i sig selv er en stærk attraktion. Lønniveauet lå nogenlunde fast og fulgte tidens markedspris. Ved at lade sig hyre som daglejerkarl på akkord kunne dygtige og stærke folk opnå den bedste løn. En ikke ubetydelig rolle spillede kosten. Fik en herregård ry for dårlig mad og ringe forhold i øvrigt, rygtedes det snart. Disse steder havde svært ved at skaffe folk og annoncerede ustandseligt. En rede var betegnelsen for en sådan gård.

Et vist patriarkalsk forhold herskede adskillige steder; det forstærkedes af, at nogle tjente der gennem generationer. De faste folk og familier fik julegaver – blev måske også inviteret til juletræ. Der blev også ydet lidt hjælp med naturalier, hvis det kneb. Ældre og uarbejdsdygtige gik til hånde for en beskeden løn. Måske kunne de også blive boende i et af de huse, der hørte under gården. Det afhang alt sammen af godsets ledelse, og netop afhængigheden – kombineret med en vis underdanighed – betød, at mange veg tilbage for socialismens budskab om klassekamp. Først i 1919 organiserede landarbejderne og skovarbejderne sig.

TEKNOLOGIEN TORDNER FREM

1880'ernes strukturlægning, med større vægt på animalske produkter og nye afgrøder, satte skel. På Lolland kom sukkerroen til at spille en rolle, der næsten ikke kan overdrives. Både denne nye afgrøde og det øgede kreaturhold var stærkt arbejdskrævende. Da der på samme tid var udvandring fra Lolland til USA, forstærkedes behovet for arbejdskraft, og det blev nødvendigt at indføre den fra udlandet. Til at begynde med var det især svenskere, og fra 1890'erne tillige mange polakker. Disse sæsonarbejdere blev oftest placeret i såkaldte polak-kaserner – gerne i god afstand fra gårdens øvrige bygninger.

Hverken sukkerroen eller kærne krævede speciel teknologi, men derimod massevis af træ- nede arbejdshænder, simple håndredskaber og lange arbejdsdage. Dyrkning af kornafgrøder, derimod, blev lettet ved ny teknologi. Allerede i 1870'erne var de nye, kulfyrede lokomobiler i brug på de store herregårde. Med dampkraft kunne de trække tærskværk efter høst og grave tørv i mosen. Høstmaskiner, der skar kornet af, anvendtes på herregårdene allerede i 1880'erne. I det ny århundrede kom en virkelig forbedring, selvbinderen, der også klarede at binde neg. I 20'erne importeredes det nye vidunder: traktoren, og stort set alle herregårde anskaffede sig en. Ikke mindst på Lollands tunge jord var det attraktivt med sådanne stærke hestekræfter. De blev brugt til det tunge markarbejde, pløjning og harvning – eller som stationær trækraft. Også jordbehandlingen lettedes af nye og forbedrede plove, harver, kultivatorer, tromler, såmaskiner, radensere osv. Hertil kom omfattende jordforbedringer med afvanding, mergling og kunstgødning. En af de største teknologiske nyskabelser var elektriciteten, der blev indlagt 1910-20. Med elektromotoren fik man en let og mobil kraftkilde.

30'ernes krise stimulerede ikke til nyinvesteringer i dyr teknologi; dog er det i dette og næstfølgende årti, 40'erne, malkemaskinerne fortrænger håndmalkning. Under Anden Verdenskrig og de første efterkrigsår satte materialemangel og restriktioner alt på stand by, men da den amerikanske Marshallhjælp fra 1948 begyndte at pumpe penge ud til erhvervslivet, åbnedes for en ny, kraftig mekaniseringsbølge. Nu kørte traktorerne med gummihjul ind i avlsgården, en efter en. De sparede både heste og mennesker. I 50'erne kom også mejetærskeren, grønt- høsteren og roeoptageren. Den, der havde været aktiv i landbruget i 20'erne, og siden oplevede mekaniseringen i årene efter Verdenskrigen, må have følt det som intet mindre end en teknisk revolution.

Generelt gik de store herregårde forrest, når det gjaldt ny teknologi. Men det var også et spørgsmål om holdning og sindelag. Traditionalister kontra modernister. Endnu i midten af 40'erne blev der håndmalket på så store godser som Fuglsang, Engestofte og Halsted Kloster.

Den ny teknologi lettede også husholdningen, især indlæggelse af vand, elektricitet og centralvarme. Hvor meget vand måtte der ikke tidligere slæbes ind i køkken og bryggers og bæres op i store hankekander til værelser, og ned igen med udslagsspanden. Det daglige slid med pudsning og klargøring af petroleumslamper ophørte, da man kunne sætte det elektriske stik i vægkontakten. Rengøringen lettedes med støvsugeren. Den tunge strygeovn, der holdt otte jern varme, kunne sættes på loftet. Og mellemkrigsårenes nye elektriske køkkenmaskiner klarede både hakning, æltning, piskning osv. i et snuptag; det betød noget i en storhusholdning. Karakteristisk nok hed en af de mest populære modeller Maren, opkaldt efter køkkenpigen, den erstattede.

Herregaardenes Adresse-Tidende

Herregaardenes, Proprietærgaardenes og Bøndergaardenes Adresseavis.

1904

Annoncer fra Herregaardenes Adresse-Tidende, udvalgt for tre perioder, henholdsvis før Første Verdenskrig, mellemkrigsårene og efter Anden Verdenskrig. De afspejler tidsudviklingen og den arbejdskraft, der til enhver tid efterspørges.

Gartner søges

til en Herregaardhave paa Lolland, en halv Mil fra By, hvortil Havesager sælges. Lønnen for en stor Del i Procenter af Havesalget. Uden gode Anbefalinger nyttet det ikke at søge.

Billet nrk. 188 med Afskrift af Anbefalinger bedes indlagt paa Herregaardenes Adresse-Tidendes Kontor, Boyesgade 3, Kbhvn. V.

Paa Hovedgaarden Ulriksdal pr. Nysted bliver til Maj følgende Pladser ledige:

1 ældre Staldkarl (helst Dragon).
1 Gartner, der vil deltage i andet Arbejde.

1 Stuepige (paa Grund af Giftermaal.

1 Køkkenpige, der vil deltage i Malkningen.

1 Mand til Kostalden, hvis Kone er dygtig Malker.

1 Landvæsenselev.

Kun ordentlige og paalidelige Folk med gode Vidnesbyrd vil blive antagne.

1104 Thy, Forpagter.

Fodermesterelev.

Som saadan kan et flinkt Menneske, som har lært før, faa Plads fra 1. November paa Baadesgaard pr. Nakskov. Løn 275 Kr. Spiser hos mig selv. Ligeledes kan en

Malkerøgter

faa Plads for Vinteren. Løn 100 Kr. 4814 O. Nielsen.

Arbejdende Forvalter.

Som saadan er Plads ledig for en yngre, kraftig Forvalter, som med Ro og Bestemthed kan omgaas Folkene, og ikke er bange for at tage Haand i med. Gaarden 450 Tdr. Land; stor Roedrift. Ophold i Familien. Løn 300 Kr. 1ste Aar. Uden gode Anbefalinger for virkelig Dygtighed nyttet det ikke at melde sig, Aalstrup pr. Søllested St. Lolland. 1723

To Landvæsenlærlinge

kunne til 1ste Maj faa Plads hos Forpagter Lacoppidan paa Pederstrup pr. Horslunde paa Lolland. — Gode Anbefalinger fordres. — Løn for 1 Aar, for en 1ste Aars Lærling 160 Kr., for en 2det Aars 180 Kr. og for en 3die Aars 200 Kr.

Nærmere Oplysninger ved skriftlig Henvendelse. 582

Lærerinde.

For en Dame, der kan undervise 4 Børn mellem 7 og 13 Aar i almindelige Skolefag samt Tysk, Fransk, Engelsk, Mathematik og Musik, er Plads til 1ste Maj.

839 C. A. Rützou, Priorskov pr. Nykjøbing F.

Kusk.

Som saadan bliver til 1. Maj Plads ledig for en flink og æruelig Karl, der forstaar at kjøre og holde Kjøretøjerne i Orden. Lidt Kendskab til Haven og Brug af Mejemaskiner ønskes; Løn for Sommeren 150 Kr.

Samme Sted bliver Plads for en flink Stuepige. Henvendelse til Forpagter L. Ulrich, Aalholm, Nysted. 1348

En 2den eller 3dieAars Lærling.

stor og kraftig, som kan udfylde en Forkarls Plads. Maa være villig og æruelig samt kendt med Maskiner. Løn 275 Kr. for et Aar. Deler Værelse med en anden Lærling.

Aalstrup pr. Søllested St., Lolland. Pladsen ledig 1ste Maj 1904. 813

Stuepige.

1ste Mai bliver Plads ledig for en ikke for ung, dygtig Pige, som er vant til Opvartning, Vask og Rengøring. Høj Løn for gode Anbefalinger. Man henvender sig til

Fru Wilbjelm, Øllingsø, Søllested. 867

Husjomfru

søges til en Herregaard paa Lolland. 1ste Kl.s Anbefalinger, for saavel den grovere som finere Husholdning, Ordenssans og Evne til at lede og omgaas det underordnede Personale kræves. Begyndelsesløn 400 Kr. Personlig Henvendelse ønskes.

Billet nrkt. 937 med Afskrift af Anbefalinger indlægges paa Herregaardenes Adresse-Tidendes Kontor.

Arbejderfamilie.

For et saadant flinkt, paalideligt, ærueligt og ordentligt Ægtepar er der Husejlighed med stor Have ledig til 1. Maj.

Manden faar stadig Arbejde hele Aaret rundt. Konen skal i paakommende Tilfælde være pligtig til at malke ellers kan hun om Sommeren faa Arbejde i Roemarken og i andet paa Gaarden forefaldende Arbejde.

For at komme i Betragtning maa Ansøgningen indeholde Oplysning om Vedkommendes Alder samt være ledsaget af gode Anbefalinger, i modsat Fald vil enhver Henvendelse i saa Henseende være unyttigt.

Nielsen, Danstødegård pr. Rødby St. Lolland. 1488

Tractorfører.

Til 1. Maj er paa Knuthenlund pr. Stokkemærke St. Plads for et ungt Menneske, som er fuldstændig inde i Brugen af Tractor (International). Skal ogsaa have Kørekort til Bil og helst have gennemgaaet et Kursus paa Teknologisk Institut eller lignende. Henvendelse til (2202)

H. P. Hansen,
Abød pr. Sillested.

Malkepiger.

2 Malkepiger, som hver kan malke et Hoid Køer to Gange daglig og tillige holde nogle Folkekøer, kan 1. Maj faa Plads paa Knuthenlund pr. Stokkemærke St. Henvendelse til (2263)

H. P. Hansen,
Abød pr. Sillested.

Kokkepige.

For en flink og pæn, ung Pige, som har lært Husholdning, bliver 1. Maj en god og villen Plads ledig paa Aggerup Avlsgaard ved Saksøbing. Nærmere ved Henvendelse til (2768)

Fru Nielsen.

**Indvendig Jomfru
el. ældre Stuepige,**

dygtig og paalidelig til Stuepige-gjerning, Syning, Vask og Strygning, søges til 1. Maj til (2374)

Skjoldstøtte pr. Lindet St.,
Lolland.

Henvendelse med anbefalinger og Lønfordring til
Fru M. de Neergaard.

Stuepige.

En ung Pige, der er dygtig til Vask og Strygning og løvrigt proper og flink til al Stuepige-gjerning, kan faa Plads som 1ste Stuepige paa Lungholm Slot til 1. Maj. Henvendelse til Lungholm Gods-kontor pr. Rodby. Telf. Hyldtofte 53. (2231)

Have- og Hønsmand.

Som saadan er Plads ledig straks her for en flink og villig Mand, kendt med Have og Høns. (2630)

Fru Isen, Idalund, Grønge.

Ladefoged.

Velanbefalet ung Mand, der kan følge Nr. 1-Hestene og gaa foran i alt Arbejde, kan 1. Maj faa Plads paa en Gaard paa Lolland. 12 Spand Heste. Den søgende maa have Kendskab til alle Landbrugsmaskiner. Eget Værelse og spiser i Elavstuen. Billet mrkt. "U. 2599" modt. Hgd. Adr.-Tid.

Husjomfru.

Paa Grund af Sygdom er Plads ledig 1. April eller Maj, paa Lolland, for en lidt ældre, erfaren Husjomfru med lidt Kendskab til Vask og Fjærkræ. Henv. med Kopi af Anbefalinger til Gravinde Revonlow, p. t. Kristianlagade 6, København. (2459)

2 Landvæsenselever

kan antages paa Lido pr. Rødby til 1. Maj. Der fores et intensivt og rationelt Brug. Sukkerroer og Roebane i Markerne. Løsdrift for Malkekøvet. Løn efter Kvalifikationer.

Henvendelse til Ejeren:
(9853) G. Lisegaard-Bjeldson.

Huslig Hjælp.

En dannet, ung Pige, ikke under 25 Aar, der er dygtig til Syning, og som foruden nogen daglig Husgerning kan paatage sig Passering af Linnedskabene, søges til 1. Maj paa en Herregaard paa Lolland, hvor Fruen er ene og derfor ønsker at have en ung Pige om sig. Der holdes to Stuepiger. Anbefalinger og Fotografii ønskes. (1058)

Fru Le Maire, p. t. Müller, GI Kongevej 88A, København V.

Fodermester søges

til Rosenlund pr. Saksøbing. Der er ca. 120 Malkekøer, Opdræt og Svin. Vedkommende maa være tro og paalidelig. Uden særlig gode Anbefalinger fra tidligere Pladser hjælper det ikke at søge. Henvendelse til (2080)

Kvægavleder S. Holm,
Hardenberg pr. Saksøbing.

Gift Herregaards-Smed

søges 1ste Maj til Søbyholm Hovedg. (450 Tdr. Ld., 3 km fra Nakskov). (8530)

Borella.

Herskabskusk

Som saadan er Plads ledig 1. Juni el. senere paa et Gods paa Øerne for en paalidelig Mand, ca. 35—50 Aar, helst ugift, som paa egen Haand kan passe 4 Køre- og Rideheste. En Mand, der har lært ved Rytteriet el. tidligere har været Herskabskusk, vil blive foretrukket. Løn Kr. 300—350 pr. Maaned + fri Station. Billet mrkt. 2132 modt. Soldaths Annoncebureau, Brolæggerstræde 4, København K. (8718)

Forkarl, gift.

Grundet særlige Forhold søges til omgaaende Tiltrædelse dygtig, velanbefalet Mand, 20—25 Aar, til at køre Nr. 1 Hestene paa lollandsk Herregaard, ca. 700 Tdr. Land, delvis mekaniseret. Konen maa være villig til Roearbejde, deltage i Høstarbejde og Tærskning. Gode Forhold, god velholdt 3-Vær Lejlighed med elektrisk Lys samt Have, lige ved Gaarden. Henvendelse med anbefalinger for begge samt udførlige Oplysninger under Billet mrkt. B. 8729 til Hgd. Adr.-Tid.

Husholdningselev,

Dygtig og pæn, ung Pige kan straks faa Plads som Husholdningselev i Herskabhusholdningen paa Krenkerup pr. Saksøbing. Telf. Saksøbing 8428. (8721)

Lidt ældre Ægtepar

søges 1. Maj til Herregaard paa Lolland. Manden som Tjener, hans Kone til Stuepige-gjerning. Egen Lejlighed. Herskabet 1 Person. Billet, mrkt. D. 8583, til Hgd. Adr.-Tid.

Husmand,

der kan være Reservetractorfører, kan 1. Maj faa godt Enfamiliehus paa Helgenæs. Henv. til (9291)

Insp. E. Klær,
Helgenæs pr. Nakskov.

Kreaturpasser, hvis Kone ogsaa kan malke, antages 1. Novbr. God Lejlighed, indlagt Lys og Vand, tæt ved Gaarden og lige ved Byen.

Fodermester Jørgensen,
Aalholm Avlsgaard, Nysted.

Jomfru-Kokkepige.

En dygtig, velanbefalet ung Pige kan faa Plads paa Hovedbygningen 1. Maj. Husstand 2 Voksne, 2 Børn. Ingen Folkehusholdning. (8601)

Fru G. Friderichsen,
Gammelgaard pr. Sillested, Lolland.

Tractorfører.

Yngre, gift Landbrugsarbejder, der kan dokumentere at have gode Evner som Tractorfører og dygtig til Brugen af alle moderne Maskiner og Redskaber, antages til lollandsk Herregaard, ca. 700 Tdr. Land. Familien maa paatage sig Roearbejde og Konen deltage i Sæsonarbejde. God, velholdt Lejlighed med Have og overenskomstsmæssig Betaling. Henvendelse med anbefalinger og Oplysninger om Familieforhold til Forvalter V. Kobbernagel, Wilhelmshøj Avlsgaard, Sillested. Telf. Sillested Nr. 166. (9113)

MIDDAGSMAD I FOLKESTUEN PÅ SØHOLT AVLSGÅRD MAJ 1926

Kl. 12 hver dag blev der ringet på gårdklokken, og så serveredes dagens varme hovedmåltid, der bestod af to retter: en hovedret suppleret med enten formad eller efterret. Lørdag var den dårligste maddag. Det var fast kødløs dag med øllebrød og pandekager eller klatter (klatkager). I øvrigt er planen naturligvis årstidsbestemt. Der er således hyppigt rabarber her i maj. Af økonomiske grunde satsede man på egne råvarer, og der står derfor også ofte flæsk, kødrand, medister, lever, frikadeller, biksemad, sylte m.m. på menuen. En madplan 20 år tidligere ville ikke have set sådan ud. Da ville grød, suppe, vælling, kogt flæsk og sild have fyldt mere.

1.maj	kornvælling – sylte
2.maj	risvælling – stegte sild
3.maj	vandgrød – lever
4.maj	øllebrød – klatter
5.maj	sødvælling – labskovs
6.maj	bøf – rabarbergrød
7.maj	sødgrød – frikadeller
8.maj	gule ærter – flæsk
9.maj	kærnemælkssuppe – stegt flæsk
10.maj	medister – rabarberkage
11.maj	øllebrød – pandekager
12.maj	risvælling – biksemad
13.maj	forloren kyllingesteg – rabarbergrød
14.maj	vandgrød – kødrand
15.maj	gule ærter – flæsk
16.maj	kærnevælling – stegt torsk
17.maj	sødvælling – lever
18.maj	øllebrød – klatter
19.maj	gule ærter – flæsk
20.maj	oksesteg – rabarbergrød
21.maj	bøf – rabarbergrød
22.maj	vandgrød – frikadeller
23.maj	sødsuppe – biksemad
24.maj	kærnemælkssuppe – kødrand
25.maj	øllebrød – pandekager
26.maj	sødvælling – sylte m. kartoffelmos
27.maj	kalvesteg – rabarbergrød
28.maj	skinkebøf – rabarbergrød
29.maj	øllebrød – æbleskiver

UDVIKLING OG STRUKTURFORANDRING

Herregårdenes univers kan ikke ses isoleret. Som en understrøm ligger den store samfundsudvikling, der sætter nye dagsordener, ændrer livsvilkår, holdninger og mentalitet. Tilværelsen og forventningerne til livet er under konstant forandring. Når man ser på fotografierne i denne bog, er det slående, at der er tale om meget mere end blot tidsforskelle i mode, tøjstil og frisure. Billederne fortæller også om personlighedstyper og forskelle i selvopfattelse. På billeder af folkehold omkring århundredskiftet ser man megen ydmyghed, underdanighed og alvor. Mennesker, der kender deres plads i tilværelsen og har taget skæbnen på sig. 30-40 år senere møder man personer, der er helt anderledes frigjorte, kække og selvbevidste. En generation, der lever med radio, cykel og lørdagsballer, hvor man slår sig løs.

Perioden 1880-1960 spænder – som her skitseret – over markante samfundsforandringer. Den politiske udvikling spændte fra godsejervælde til folkestyre. Verden i 50'erne så unægtelig helt anderledes ud, end den gjorde ved århundredskiftet. Men langt større kontrast skulle der komme det næstfølgende årti, i 1960'erne. Endnu i 50'erne var herregården et levende minisamfund med mange mennesker i både hovedbygning og avlsgård. Arbejdet var fysisk krævende, blev udført med velprøvede muskel- og hestekræfter. Driften var det traditionelle landbrug med planteavl – korn, sukkerroer og lidt frø – samt kvæg- og mælkeproduktion. Kun det tungeste markarbejde var overtaget af traktorer og maskiner. Der var stadigvæk masser af sække, der skulle slæbes, materialer, der skulle flyttes, roer, der skulle læsses osv. De gamle håndredskaber, skovl, spade, greb og hakke blev flittigt brugt. Men i slutningen af 50'erne tog mekaniseringen for alvor fart. Nu var der ikke længere tale om udvikling, det var langt mere gennemgribende: en strukturforandring.

Fleere forhold gjorde sig gældende, og de trak i samme retning. Med konjunkturopgangen i slutningen af 50'erne indledtes en ny industrialiseringsbølge, der også gav dønninger på landet. Priser og lønninger steg, det satte skub i mekaniseringen. En traktor sparer både omkostninger til heste og folk. Der var også mange mennesker på landet, der lod sig friste af de ny jobs i byerne til god hyre og moderne byliv med de mange faciliteter og attraktioner. Som velfærdssamfundet voksede, affolkedes landområderne. Livet på herregårdene ebbede ud, og det forstærkedes gennem de følgende årtier. En epoke var slut.

Asserstrup

Berritsgård

Binnitse

LOLLANDS HERREGÅRDE PÅ POSTKORT

Herregårdene var et yndet postkortmotiv i første halvdel af 1900-årene. De ofte smukke håndkolorerede kort blev købt, skrevet og sendt af mange mennesker både indenfor og udenfor herregårdsmiljøet. De store ejendomme var kendte, fyldte meget i sognet og var en vigtig del af den lokale identitet.

Bramsløkke

Bremersvold

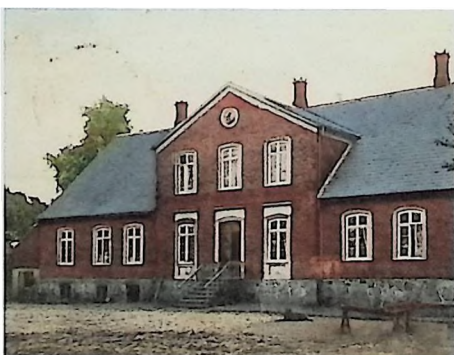
Bådesgård

Christiansdal

Christianssæde

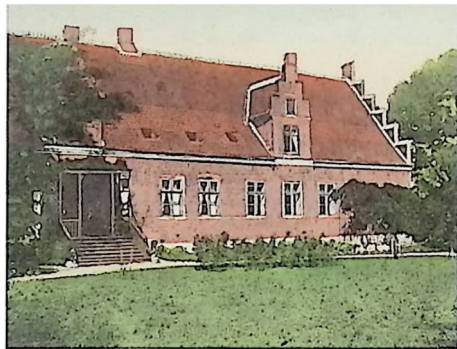
Dansted

Engestofte

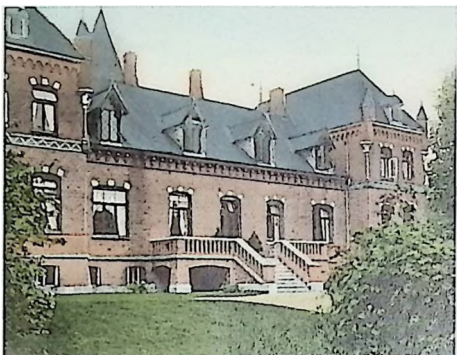
Frederiksdal

Fredsholm

Fuglsang

Gammelgård

Gottesgabe

Halsted Kloster

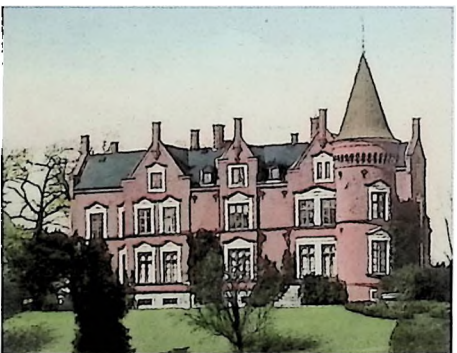
Haugård

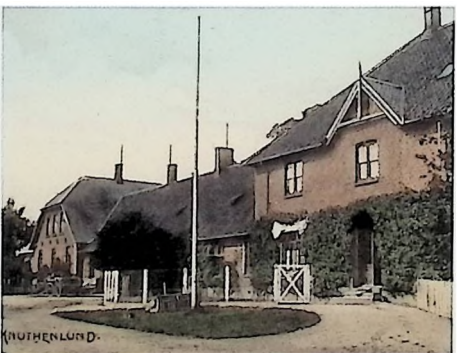
Helgenæs

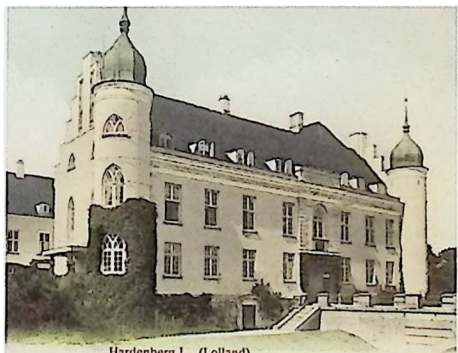
Højbygård

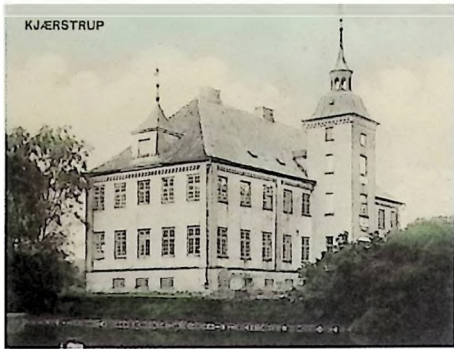
Knuthenborg

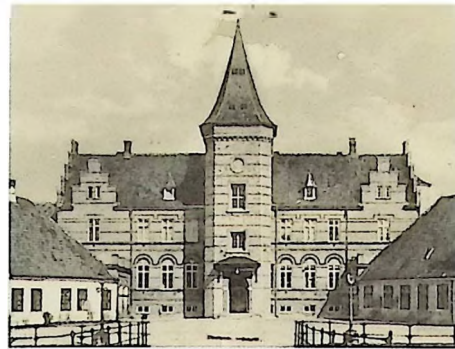
Knuthenlund

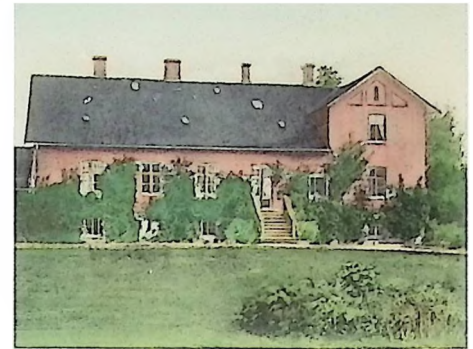
Krenkerup

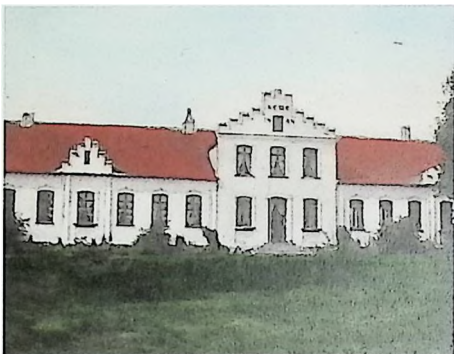
Kærstrup

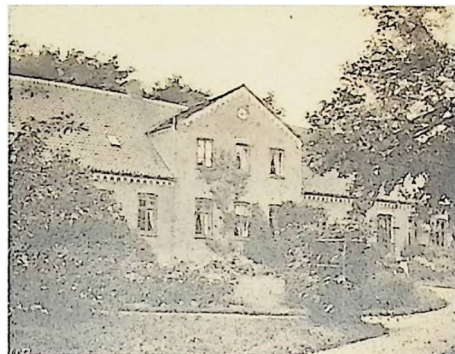
Lungholm

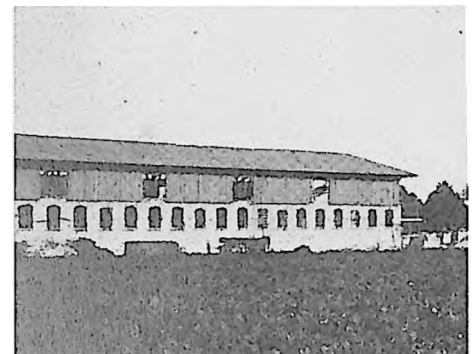
Maribo Ladegård

Nakskov Ladegård

Nielstrup

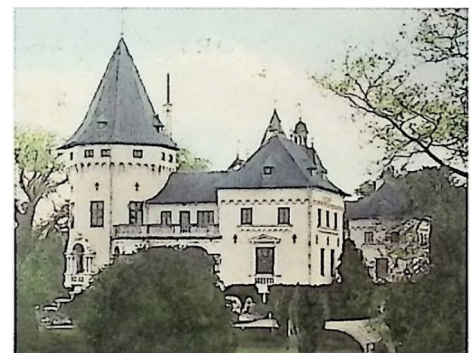
Nybøllgård

Nørregård

Orebygård

Pederstrup

Priorskov

Rosenlund

Rudbjerggård

Skelstøfte

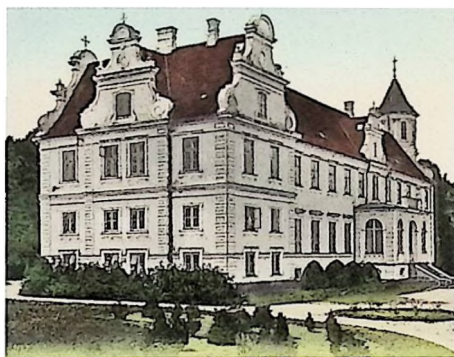
Stensgård

Sæbyholm

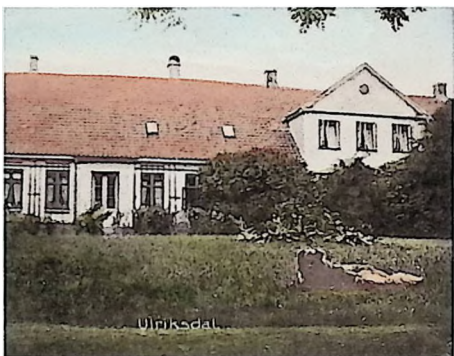
Sædingegård

Søholt

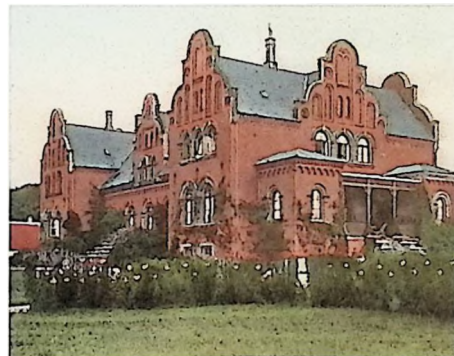
Søllestedgård

Ulriksdal

Vintersborg

Øllingsø

ØrbYGård

Ålholm

Ålstrup

HOVEDBYGNINGEN

HERSKAB, LIVSSTIL OG TJENESTEFOLK

Hovedbygningen var ramme om godsejerens familieliv og sociale liv. I de store huse opretholdtes traditioner for en særlig livsstil og boligkultur.

Slægt og familie spillede en stor rolle. Ved fremtrædende brug af slægtsvåbener, heraldiske farver, kroner og monogrammer markerede de adelige godsejere deres særlige status.

Et andet fællestræk var opdragelse og uddannelse. I herregårdsmiljøet lagde man vægt på færdigheder i almen dannelse, konversation, fremmedsprog, musik, tegning og friluftssport – frem for alt: jagt og ridning. Kun få blev trænet til praktisk arbejdsliv. Karakteristisk var de mange repræsentative rum med specialfunktioner: spisesal, havesal, herreværelse, billardstue, bibliotek, skolestue, børnekamre, gæsteværelser, linnedrum osv.

Dagens og årets gang havde egen rytme. Måltiderne blev serveret punktligt, man klædte om til aftensmaden, daglige gøremål og samvær lå i faste rammer. Om sommeren kom slægt, familie og venner på længerevarende ophold; det skabte liv, afveksling – og travlhed. Man spadserede i den velpassede have, arrangerede udflugter i omegnen, dyrkede sport og adspredelser, holdt muntre sommerfester. Efteråret var jagtens og de store selskabers tid. I julen var herregården atter samlingspunkt for familie og slægt, og traditionen med julearrangementer for gårdens folk blev også længe opretholdt.

Den mørke, stille og kolde vintertid bød ikke på mange fornøjelser – udover kaneture. I ældre tid flyttede formuende godsejere med familie og tjenestefolk til fast vinterophold i København. Den foretrukne adresse var Amalienborg-kvarteret.

De store huse, selskabelighed og høje standarder fordrede et 'bagland' af tjenestefolk og specialister. Forudsætningen for opretholdelse af den særlige livsstil var simpelthen et stort personale. De fleste tjenestefolk var ugifte og boede på værelser i sidefløje, kældre og lofter.

Christian Einar Ferdinand Ludvig Eduard lensgreve Reventlow til grevskaberne Christianssæde og Reventlow samt baroniet Brahetrolleborg – sønnesøn af statsmanden C.D.F. Reventlow – var en af landets største jorddrotter. Hans 'hovedadresse' var Brahetrolleborg på Fyn. Vinteren tilbragtes i København, en del af sommeren boede han på to af sine lollandske besiddelser: Christianssæde og Pederstrup. Her sidder han som nygift omkring 1910 på Pederstrups trappe med sine fornemme racehunde. Han er omgivet af hustruen, Lucie-Marie th. og datteren fra et tidligere ægteskab, komtesse Ermegaard og sommergæster. Den årvågne løvinde holder det reventlowske våben.

Godsejerparret, etatsråd Lauritz Jørgensen fra Søllestedgård og hustruen Grethe, født Clausen, erhvervede i 1852 også Søholt. 1870 flyttede de dertil og overlod Søllestedgård til næste generation. Her er det smukke, aldrende ægtepar – dels alene, dels sammen med den nære familie – fotograferet i salen på Søholt i anledning af deres guldbrillup 1888. Hun døde få måneder efter, han det følgende år.

Det unge godsejerpar, Lauritz Jørgensen og Sitta, født Flach de Neergaard, med deres førstefødte, sønnen Ebbe, og hundene i haven ved Søllestedgård. Vi er i begyndelsen af 1940'erne. Han havde overtaget gården få år forinden. Leicaapparatet bæres ikke til pynt, for godsejeren var en både ivrig og habil fotograf.

Lensgreve Eggert C. Knuth i Knuthenborgs park 1908. Selv om den unge greve er iført jæger outfit med kikkert og riffel, er dette ikke en jagtscene, men et bevidst arrangeret portræt. Modellen sidder mageligt hen-slængt i kurvestolen og ser eftertænksomt hen for sig uden kontakt med os. Greven har signeret og dateret portrættet i nederste højre hjørne, så det er givetvis beregnet som gave.

Fruen til Asserstrup, Ellen Bachevold og hendes fader, tidligere proprietær Hans Skaft, i hoveddøren på Asserstrup. Hun var opvokset på forældrenes store vestlollandske ejendom Sannagård. Ægtemanden, Johannes Bachevold, var søn af den kendte missionspræst Julius Bachevold, der var aktivt medlem af Herregårdsmissionen på Lolland. Johannes og Ellen Bachevold købte i 1931 den lille herregård Asserstrup nord for Nakskov. Der var tæt forbindelse til Dansted, som fruens bror, N.P.Th. Skaft, ejede. Begge gårde var kendt for deres religiøse liv.

'Fruen tog del i det daglige arbejde. Alt sengelinned og duge rullede hun. Det var en af de gammeldags ruller med et helt læs sten på, men der var lavet en snedig indretning, så man blot drejede på et håndsving. Det var mit arbejde (gartneren), og samtidigt fik fruén så spurgt mig ud om mange ting og fik tilfredsstillet sin nysgerrighed, eller vi talte om de ting, vi skulle have lavet. Syltning og konservering tog hun del i, plukkede bær og ærter.'

HAVE- OG ALTMULIGMAND PÅ ASSERSTRUP, O. 1950

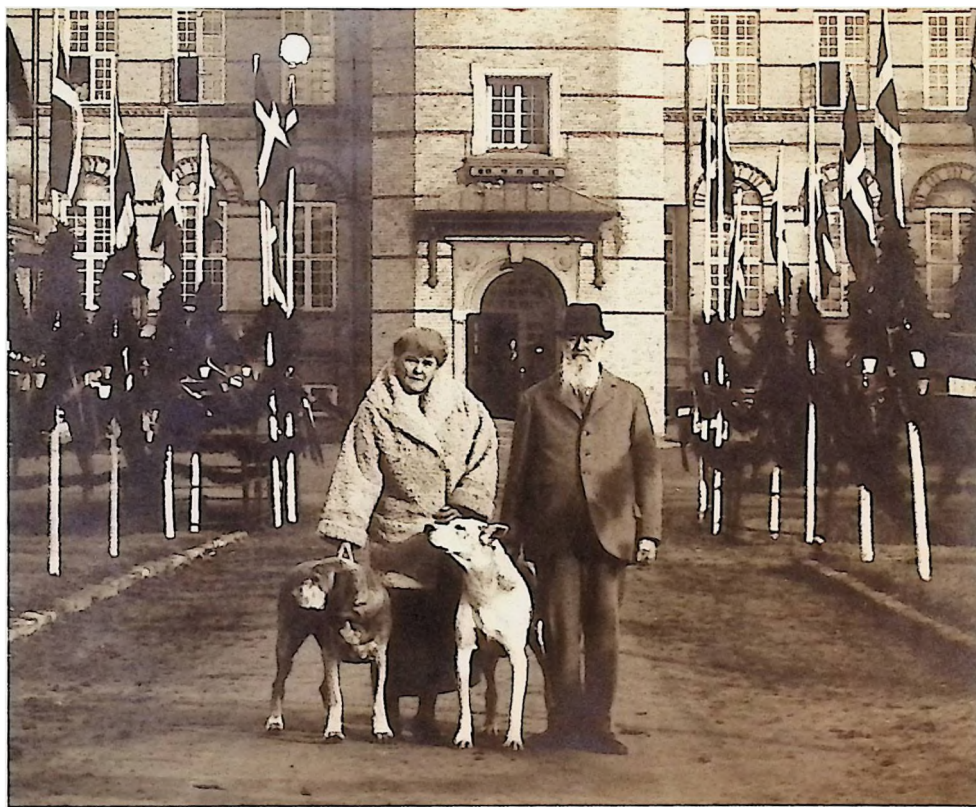

Hofjægermester E. Flach de Neergaard med datteren Sitta ved hoveddøren til Skelstofte 14. maj 1937 på vej til Vesterborg Kirke, hvor datterens bryllup skulle stå med sønnen fra Søllestedgård, Lauritz Jørgensen. Neergaard havde kun ejet det lille gods, Skelstofte, i seks år, men havde haft det i forpagtning fra Reventlowerne på Pederstrup siden 1891.

Søskendeflokken fra Asserstrup forsamlet på havetrappen i anledning af Elisabeth Bachevolds bryllup 1952. Fra venstre: Ingeborg Marie, kaldet Lotte, Inger Margrethe, kaldet Søs, th. for bruden sønnen Erik, der siden overtog gården og boede der til sin død 2005. Dernæst Else, som efter moderen arvede den lille herregård, Dansted. Yderst th. Kirsten, kaldet Pylle.

Flagalleen foran Lungholms hovedbygning er rejst 22. januar 1925 i anledning af godsets ejer, baron Poul Abraham Bertouch-Lehns 70-årsdag. Fødselaren har stillet sig i positur med stok i hånd og hustruen, Sophie, ved sin side. De lidt utålmodige hunde hed Degg og Sune.

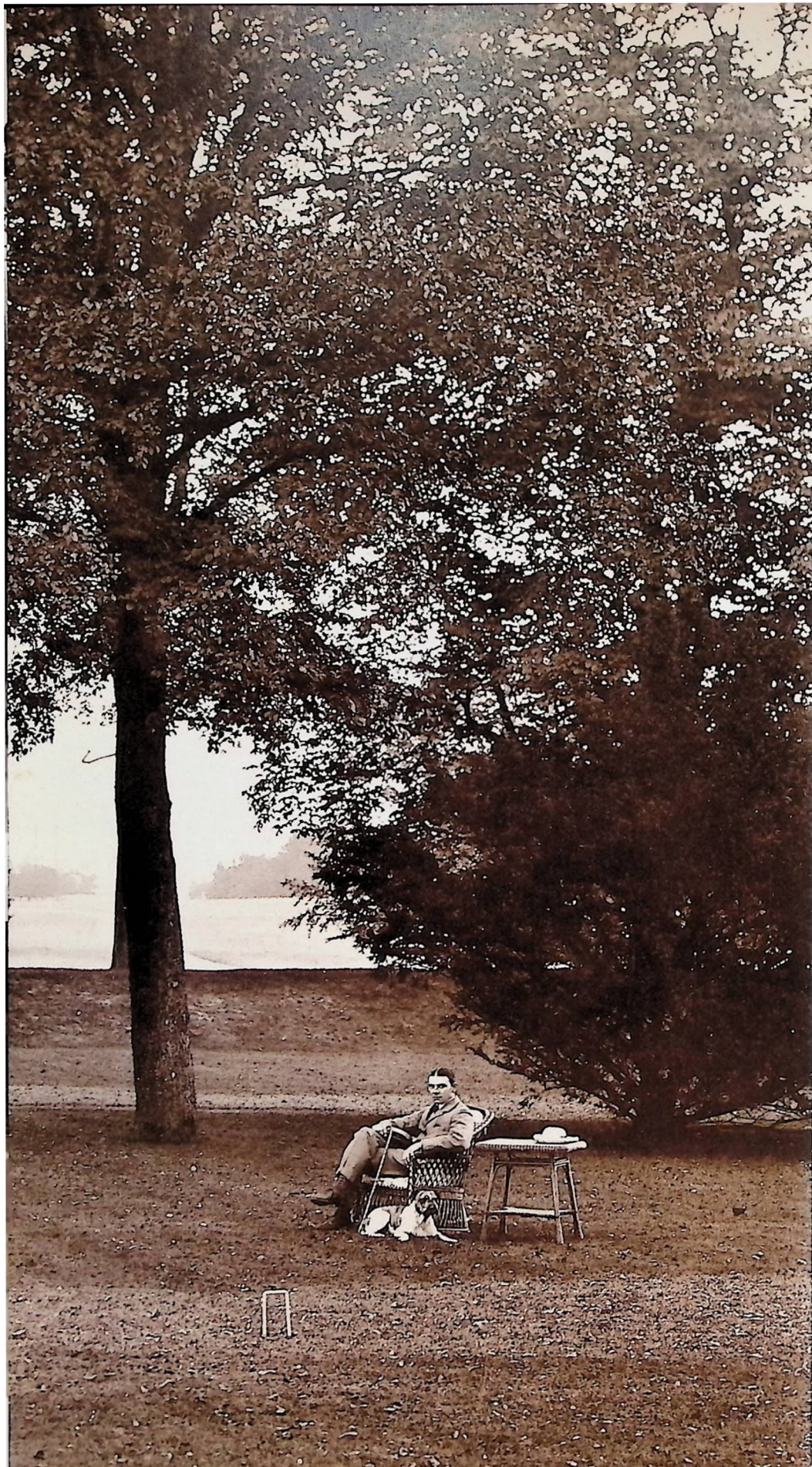

Lensgreve Eggert C. Knuth i sit arbejdsværelse på Knuthenborg ca. 1905. Han sidder ved skrivebordet, omgivet af bogskabe, chesterfieldmøbler og eksotiske møbler. De vel dresserede hunde forholder sig i ro under fotografens arbejde.

Som 18-årig blev Bodil Hartmann, datter af komponisten Emil H., gift med den 30 år ældre godsejer, cand.polit. Rolf Viggo de Neergaard til Fuglsang. Herregården blev samlingssted for slægt, videnskabsmænd og kunstnere – navnlig musikere. Da Bodil Neergaard i 1915 blev enke, fortsatte hun, der var barnløs, driften af gården og engagerede sig desuden i filantropi og et omfattende socialt arbejde. Hun anlagde Sønderskovhjemmet for 17 arbejdsløse mænd, arrangerede i et kornmagasin ferielejre for 50 drenge, mens der på Flintingegården blev sommerophold for 10 af storbyens ældre og svage kvinder. Den gamle skole i Toreby overlod hun til KFUM og KFUK. I 1947 overdrog hun Fuglsang og Priorskov godser til Det Classenske fideikommis mod, at hun kunne blive boende til sin død. Her ses Bodil Neergaard som yngre omkring 1900 i Fuglsangs væksthus med en gevaldig bokser.

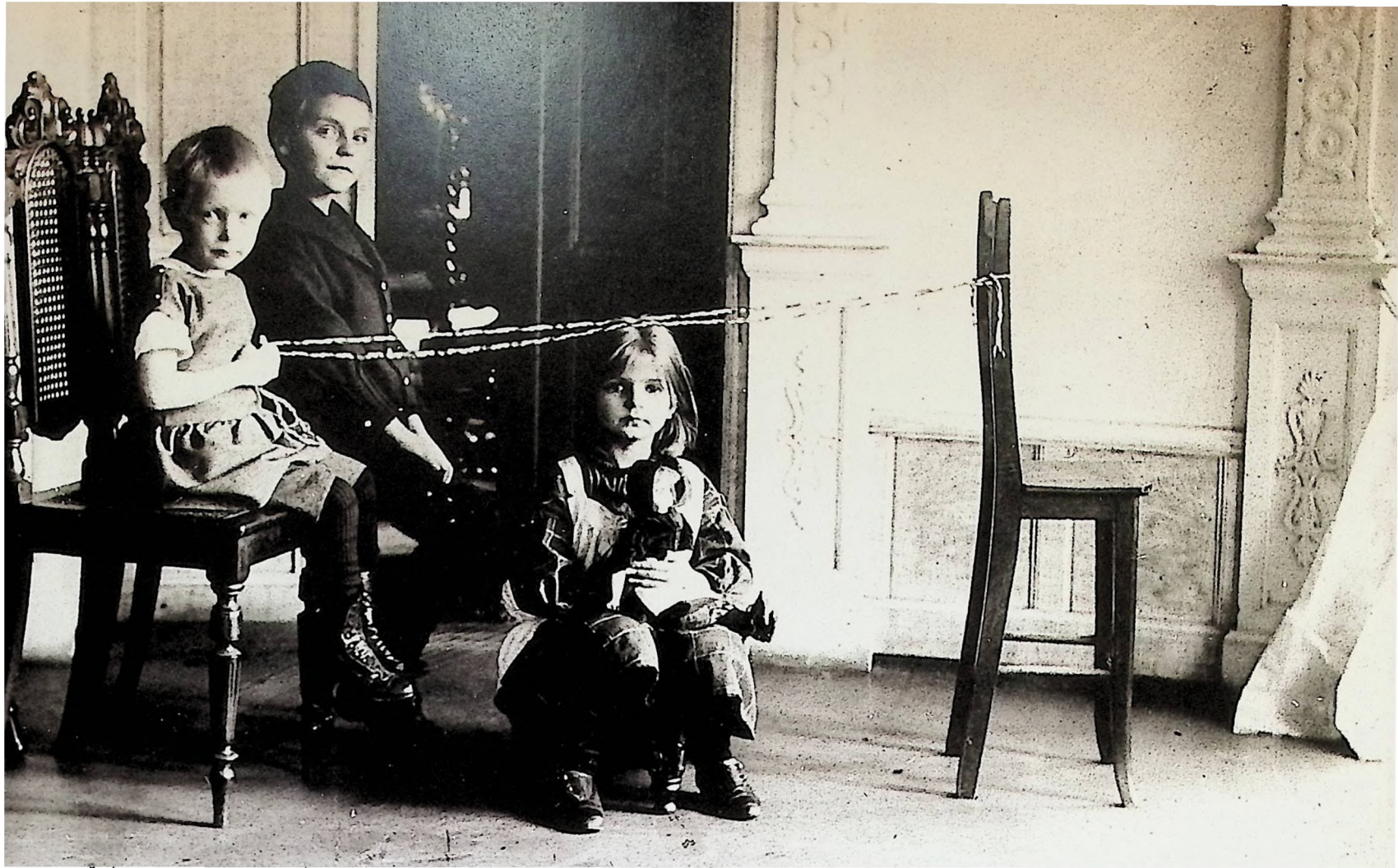
En af de mange adspredelser i herregårdsmiljøet var det engelske krocketsspil. Her foregår det i parken ved Knuthenborg 1908. Siddende i kurvestol lensgreve Eggert C. Knuth med hund. Kvinden i midten er hans hustru, Sylvia, med deres søn, Frederik. Hun var datter af socialistføreren Louis Pio. Parret blev gift 1903, men ægteskabet holdt kun ni år. Manden, der spiller bolden, er den kendte landskabsgartner Edvard Glæsel, som satte sit præg på talrige herregårdshaver.

Godsejerfruen på Søllestedgård, Helga Jørgensen, fødte 14 børn inden for en periode på omtrent 20 år – de 13 overlevede. Den store stab af tjenestefolk, herunder amme og barnepige, lettede dog husmoderrollen. Her er hun fotograferet ved sybordet sammen med sine to yngste. Udover håndgering hørte også læsning og korrespondance med slægt og venner til dagligdagens gøremål. Ca. 1894.

'Det var også skrækkeligt at få smæk. En fuldstændig rædsel greb en, når man mærkede den tynde ridepisk på sit skind, en sindstilstand af skræk og fortvivlelse blandet med skam, som det varede længe, før man kunne forvinde og holde op med hulken og sukken. Ikke engang Ane (barnepigen) kunne trøste, det var dog så flovt, og de andre stod stille til side lidt, før de legede videre, det kunne jo blive deres tur en anden gang.'

BARN PÅ SØLLESTEDGÅRD, O. 1880

I hvestuen på Søllestedgård leger Emilie, Carl og Peter hestevogn. Den yngste, tre-årige Carl, holder tømmen. Alle børnene fik en høj stol af den type, der illuderer hest. Stolen, som var lavet af en husmand på gården, var så smal, at den fordrede siddestilling med rank ryg. Opførte børnene sig ikke korrekt og roligt ved bordet, blev stolen som straf vendt om. Sådan blev de gode manerer indprentet. Fotografiet er taget af storesøsteren Haralde i 1895.

Feriegæsten, den unge ingeniørstuderende Paul Bergsøe, tog dette udsædvanlige billede på Rudbjerggård i 1893. En familietradition hævder, det er en konstrueret scene, altså rent skuespil, mens en anden slægtning ikke er i tvivl om ægtheden. Synderne har måske kastet sten i voldgraven, en drengestreg der blev afregnet kontant. I alle sociale lag blev lydighed og disciplin indpodet med håndfaste midler.

Niels Peter Skaftø købte den lille herregård Dansted i 1906. De to fotografier fra omkring 1957 viser ham som ældre på den daglige inspektionstur med hat, stok og hund.

'Kl. 8 om morgenen gik han (proprietær Johannes Bachevold) ud på sin første runde og hilste på alle han mødte ved at lette på hatten. Når jeg havde et eller andet at ordne på hovedbygningen, har jeg set, hvordan han forberedte sig til morgenturen. I hallen hang hans overtøj, og der stod en bænk og et bord. Først trak han under megen pusten og stønnen støvlerne på. Så sad han i stille bøn lidt, tog så overfrakken på, sad igen med lukkede øjne og foldede hænder. Derefter tog han sin stok og sin hund og gik ud.'

HAVE- OG ALTMULIGMAND PÅ ASSERSTRUP, O. 1950

Ridning var en uadskillelig del af herregårdsmiljøet. Hesten var ikke kun et transportmiddel, den spillede også en stor rolle i det herskabelige liv. Her ses vi en af de fem døtre fra Asserstrup, Elisabeth Bachevold, foran hovedbygningen under den daglige ridetur i 1951.

Familiesamvær med talrige fætre og kusiner på Søllestedgård, januar 1920. Herregården var i 1912 overtaget af ældste søn, Theophil Jørgensen (1871-1936), mens næstældste søn, Lauritz, forpagtede landbruget. De to brødre havde giftet sig med to søstre, Ebba og Gunvor Dietrichson. Den slags søskendeægteskaber var ikke ualmindelige. På fotografiet ses de to søstre med deres forældre – kaldet mama og papa – og børnene. Godsejerfruen Ebba sidder ved bordlampe, søsteren ses midt i billedet. Drengen i matrostøj, der sidder i barnestol med bortvendt ansigt, er den Lauritz Jørgensen, der 16 år senere overtog slægtsgården. Familien er samlet i den store dagligstue på Søllestedgård, hvor Jørgen Roeds dobbeltportræt af etatsråd Jørgensen og hustru (se s. 30) er ophængt.

Året efter sin tronbestigelse aflagde kong Christian X – i garderuniform – med dronning Alexandrine besøg på Ålholm 17. oktober 1913. Th. for majestæterne står værtparret, tidligere udenrigsminister, greve Frederik Raben-Levetzau med sin amerikansk fødte hustru, Lillie Suzanne Moulton samt sønnen Johan Otto (1904-92), der siden overtog Ålholm. I forgrunden tv. ses en stor dalmatiner, en hunderace, Ålholm var kendt for.

'Tjenerpersonalet på selve slottet bestod blandt andet af fem tjenere og en kok. Førstetjeneren kaldtes hovmester. Anden tjener var grevens personlige kammertjener, der ledsagede greven på hans rejser til København, Paris og Ægypten. Kokken var tysker, direkte importeret fra Pommern. Af kvindeligt personale fandtes foruden oldfruen, husjomfruen, grevindens og komtessernes personlige kammerjomfruer, en linned-, vaske- og syjomfru foruden nogle stue- og køkkenpiger. Det var dyrt at holde liv i den familie.'

LANDVÆSENSELEV PÅ ÅLHOLM, 1903

Aftenhygge med højtlesning i Fuglsangs røde salon, slutningen af 1890'erne. Flere i kredsen tilhører Bodil Neergaards slægt, Hartmann, og var alle hyppige gæster på Fuglsang. Tv. ses sceneinstruktør Julius Lehmann; hans hustru, skuespillerinden Agnete Lehmann, f. Hartmann, sidder yderst th. Oplæseren er musikanmelder Angul Hammerich. Dernæst Bolette Hartmann og ingeniør Rudolph Hartmann. På gulvet sidder den unge maler Oluf Hartmann. Værtinden Bodil Neergaard ser direkte på os – og fotografen. Ved dragkisten sidder juristen Kai F. Hammerich. Man kan måske undre sig over, at værten, Viggo Neergaard, ikke er med på dette og de følgende billeder. Grunden er såre enkel: han stod bag kameraet.

Mere end noget andet var det musikken, der samlede værtparret og dets gæster på Fuglsang. I sommersæsonen blev der hver aften givet koncert efter forudgående prøve kl. 11 til 12. Bodil Neergaard havde en dejlig stemme, som hun udviklede ved professionel undervisning. Her synges kvartet med værtinden på fløjen ved siden af den spanske sopran Lola Artôt de Padilla. Mandsstemmerne var betroet komponisten Julius Röntgen og Niels Rudolph Gade. Denne aften i slutningen af 1890'erne sad Mien Röntgen og Elli Jungersen ved flyglet. Der stod Zigeunerlieder og Liebeswalzer af Brahms på programmet.

Sommerselskab på Fuglsang i slutningen af 1890'erne. Blandt gæsterne ses tv. komponisten Julius Röntgen fra Amsterdam med søn, i midten den finske professor Edvard Neovius. Blandt de mange hvidklædte kvinder genkendes værtinden, Bodil Neergaard, som den høje kvinde med nedslået blik.

Familie og gæster samlet på Rudbjerggårds veranda 31. august 1894. Siddende med barn på skødet værten, grev Ludvig Reventlow, der havde erhvervet gården tre år forinden. Tv. for ham børnene Margrethe, Eduard og Otto. Siddende th. i profil professorinde Bergsøe. Øverste række stående hendes mand, forfatteren, professor Vilhelm Bergsøe. Siddende fra venstre værtinden Benedicte Reventlow. Dernæst Ida Falbe, Signe Risom, frøken Benedicte von Rosen og endelig yderst th. frk. Kaufmann. Fotografiet er taget af Paul Bergsøe, hvis forældre er en del af selskabet. Bergsøe var i familie med værtinden.

Som madklokken kaldte til måltider på avlsgården, var der også behov for et signal i hovedbygningen. Det skulle kunne høres viden om, så gæster, der f.eks. spadserede i den store have, kunne hidkaldes. På Fuglsang annoncerede tjener Petersen med gong gongen både middags- og aftensmad. Han står på havetrappen en sommerdag omkring 1900, ikke i liberi, men iført jakkesæt med vest, hvidt kravetøj og sort sløjfe.

Theselskab i Fuglsangs have omkring 1910.
Børn af familien Tesdorpf fra godset Pande-
bjerg på Falster er på besøg.

Medlemmer af familien Raben-Levetzau fra nabogodset Álholm besøger Fuglsang i 1907. Tv. grevinde Suzanne, i midten sønnen Johan Otto.

To unge gæster i Fuglsangs have 1906. Den krøllede dreng er Johan Otto Raben-Levetzau, den senere ejer af Álholm fra 1933 til sin død i 1992. Pigen hed Bodil Børge Jansen.

'Gårdens ejer (grev Rudolf Reventlow) interesserede sig åbenbart ikke meget for landbrug, men derimod for racehunde og den ædle hesteavl. Han var således formand for Foreningen til køre- og rideavlens fremme i Maribo amt, ligesom han havde et større stutteri af racehunde, der blev passet af skytten og en elev. Der blev også udruget fasankyllinger, der senere blev sluppet løs i skoven og derefter skudt ved en klapjagt. Skytten fortalte, at det kostede ca. 10 kroner at udklække en fasankylling, og den kostede så vidt jeg husker dengang 75 øre.'

FORVALTER PÅ AGERUP, 1910

Efter en jagt på Knuthenborg omkring 1909 er den traditionsrige vildtparade arrangeret foran hovedbygningen. Th. værten, lensgreve Eggert C. Knuth, med jagtstol. Mellem de stående jægere sidder hans første hustru, Sylvia. Sønnen Frederik, født 1904, står imellem forældrene. Han er far til Knuthenborgs nuværende ejer.

Tv. for lensgrevinden – i lyst tøj – står skovrider Hansen fra Søholt, skråt tv. bagved ham ses baron Palle Rosenkrantz. Centralt i billedet – bag lensgrevinden – står greve Moltke-Huitfeldt. I bagerste række th. ses Knuthenborgs skovrider Magius.

Vildtparade udfor havetrappen på Halsted Kloster ved efterårsjagten 26. november 1938. Forrest fra venstre: Axel Ahlefeldt-Laurvig, Hvidkilde, Otto Rosenørn-Lehn, Oreby, Vincens Grandjean, Vennerslund og Erhard Frijs. Anden række fra venstre Direktør Wörtzhöfer, København, Henrik Castenskiöld, Borreby, Heini Haugwitz-Hardenberg-Reventlow, Krenkerup og Axel Tesdorpf, Gedsergård. Tredje række fra venstre: Mogens Dinesen, Skørringe og Lauritz Jørgensen, Søllestedgård. Fjerde række fra venstre: Ulrik Ahlefeldt-Laurvig, Bøtøgård, værten Niels Krag-Juel-Vind-Frijs, skovrider Brandt og Johan Otto Raben-Levetzau, Ålholm.

Jagt på Danstedgård 1927. I midten med hatten i hånden sidder værten, proprietær Niels Peter Skaftø, som ikke selv var jæger. Han afholdt dog gerne jagter, hvor bl.a. hustruens slægtninge fra Langeland deltog.

Friluftsbade kom på mode i slutningen af 1800-årene; havvandet mentes at være sundt og styrkende for helbredet. Fra Pederstrup drog man til vandet. I dette tilfælde til Torrig Strand på Lollands nordkyst med det flade vand, der ikke er velegnet til badning. Familie og gæster er kørt i hestevogne med kuskene i liberi og høj hat. Ca. 1910.

Badeudflugten fra Rudbjerggård til Lollands sydkyst er fotograferet i 1893, så her var man tidligt med på den nye sundhedsbølge. Den omfattede en hel badekultur med badebro, badevogn – og ikke mindst særlige dragter, der skjulte det nødvendige.

'At drikke the i skoven om aftenen var også en af vores største fornøjelser, der var megen munter forberedelse, og de store kurve blev pakket på vognen med trefod og kedel og lidt brænde til at begynde bålet med. Frokost i haven gik for sig med noget mere stil. Vi var ordentlig bænkedede ved et langt bord. Der var to piger om at bære tingene ned i en klædekurv, og så var det ikke altid lige vellykket, for fader sagde, at der var træk.'

BARN PÅ SØLLESTEDGÅRD, 1880'ERNE.

Lensgreve Knuths pragteksemplar af en lystyacht, Charis, havde en talstærk besætning, inklusive kok og kunne nemt stå til havs for længere sørejser. Det var et fartøj, der kunne måle sig med den internationale elite. Den unge greve sidder i midten, iført skipperkasket. Ca. 1905.

Sommergæster på Søllestedgård 1941. Det unge godsejerpar, Laurtitz og Sitta Jørgensen, er klar til cykletur mod Kramnitze strand. Hun ses forrest med solbriller, iført kort, stribet strandkjole. Der er oppakning på tandemmen. Han foreviger situationen med sit Leica og er derfor ikke med på billedet. De unge gæster er familie fra København.

Greveparret Frederik og Lykke Danne-skiold-Samsøe og sønnen Otto fra Øllingsø nyder i 1953 en afslappet picnic på Vensholm. Den lille ø i Langelandsbæltet udfor Lollands vestkyst tilhørte godset Frederiksdal, og udflugten gjaldt indsamling af mågeæg.

Herskabets mange tjenestefolk har iført sig det stiveste puds og taget opstilling til et gruppebillede foran havetrappen på Frederiksdals hovedbygning. Kvinden tv. ligner en overordnet, måske husjomfruen. Blandt mændene ses bagerst i midten kusken med kasket. Herskabet omfattede på dette tidspunkt kun to ældre mennesker: godsejer Daniel Frederic le Maire og hans hustru Beate Johanne. Foto ca. 1910.

'Ejeren (på Hellenæs) hed dengang Engholm, en lille rødhåret herre med små stikkende øjne. Hans frue så ud til at være meget yngre. Hun hed Charlotte og var ualmindelig smuk, høj og flot. Jeg kunne se, der ventedes en arving. Fruen forstod sig ikke det mindste på husvæsenet, og jeg opdagede snart, at de levede ret dårligt sammen. Der var herregårdsmejeri der på gården, så der var mejerske, fodermester, gartner, kokkepige og stuepige. Der var også en forvalter. Disse nævnte mennesker skulle have kaffe om morgenen bragt på de forskellige værelser, og til denne kaffe lagde fru en theske puddersukker på en flad tallerken, en til hver kop. Det var alt det sukker, jeg havde at råde over hele dagen. Der fandtes ikke det fjerneste i et meget stort spisekammer, og jeg måtte le ad fru, når hun engang imellem kom ud i køkkenet og så døren stå åben, og hun da sagde: Men døren står jo åben, jomfru! Ja, det gør ikke noget, for der er ingen ting i.'

HUSJOMFRU PÅ HELGENÆS, 1885

Barnepigen på Søllestedgård, frk. Egeberg, iført den obligatoriske hvide uniform. På skulderen ridder den lille Ebbe Jørgensen, kaldet Bisser. Foto 1940.

Ane Rasmussen fra Langeland blev et faktotum på Søllestedgård, hvor hun passede børn for to generationer. Første periode varede fra 1846 til ind i 60'erne. Herefter giftede hun sig med en skovarbejder, fik en datter og blev enke. Fra 1874 til ind i 90'erne passede hun næste generation, et kuld på 13! Sine sidste år tilbragte Ane hos datteren. Fotografiet viser den modne barnepige med Emilie Jørgensen, født 1890. På bogens bagside ses Ane omgivet af sine mange 'børn', inklusive den midaldrende godsejer Lauritz Jørgensen.

Barnepigen havde en familier stilling og fulgte altid børnene, også på udflugter og rejser med familien. Når den hollandske komponist, professor Julius Röntgen med familie indfandt sig på det årlige sommerophold på Fuglsang, fulgte barnepigen nødvendigvis med. Her sidder hun i 1903 ved kurvevognen. Kvinden th. er den spanske sopran Lola Artôt de Padilla. Bokserhunden tilhørte husets frue, Bodil Neergaard.

'Fuglsang var vores hjem. Sådan oplevede vi det. Man blev ikke overanstrengt, og der blev heller ikke ødslet. Fruen spiste for sig selv, og den mad tilberedte jeg i herskabskøkkenet, mens vores mad blev lavet i det andet køkken. Der var konehjælp til storvask og alt i alt var vi 10 personer til at passe fru. I august var der altid sommergæster, en sommer var vi 56 personer, og Ingeborg, stuepigen, var to timer om at 'tæppe af' om aftenen og sætte frisk vand på værelserne... Fruen havde også gæster til jul, i påsken og i juni. Hele juli boede vi i en stor bjælkehytte på Bøtø, hvor fru. badede hver eneste morgen, uanset vejret... I februar tog vi til København, til lejligheden i Bredgade. Vi havde selv al kød, brød, syltetøj osv. med hjemmefra, kolonialvarerne kom ind fra købmanden i Nykøbing F.'

HUSJOMFRU PÅ FUGLSANG, 1940'ERNE OG 50'ERNE

Oldfrue, frøken Francisca Lønholt på Pederstrup 1919. Hun var født i København 1856, kom i Reventlowernes tjeneste på Brahetrolleborg og flyttede i 1908 til Pederstrup, hvor hun som oldfrue fik overopsynet med hovedbygningen. I hovedparten af hendes tid her var der intet fastboende herskab. Kun nogle uger om året ankom greven med følge.

Den lange bindingsværkslænge ved alleen på Ålholm husede mange familier i herskabets tjeneste. Den stående lille pige mellem de to drenge er Iris Jensen, datter af kusk Jens Jensen. Th. sidder Sophus Jepsen, søn af Hønse-Jepsen. Drengen blev siden tjener for lensgrevinden og senere for Nationalbankens direktør, der hørte til grevindens omgangskreds. Bagved hovmester Andersens hustru Klara. Th. kusk Madsens kone. Fugleburet ved døren, med papegøje, er overtaget fra hovedbygningen. Ca. 1903.

Det var almindeligt at holde privat lærer eller lærerinde – i hvert tilfælde til de mindre børn. De fire yngste døtre fra Søllestedgård blev omkring 1895 foreviget med deres lærerinde i Johanne Birkedals fotoatelier i Nakskov.

Man fornemmer, at fotografen har arrangeret familiehyggen hos staldkarlen på Gammelgård ca. 1915. Den lille familie sidder i stuen omkring bordet med hængepetroleumslampen – hun med håndarbejde, han med lang pibe og drengen med legetøjshest. Faderens erhverv har nok smittet af.

Der er dækket op til privat kaffebord hjemme hos tjeneren på Hardenberg (Krenkerup), Hans Larsen – i anledning af familiebesøg. Herskabstjeneren sidder th. Rytterportrætter, fugebur og skødehund kan måske ses som påvirkning fra arbejdsstedet. Ca. 1910.

Husjomfru Caroline Jensen på Frederiksdal omgivet af den store stab af kvindeligt tyende og husholdningselever ca. 1923. Den trivelige husjomfru var lokal, født 1886 i Købelev. Hun oplærte unge piger i husgerning på Frederiksdal gennem en længere årrække. På hver side af hende står to husholdningselever, tv. Ellen Nielsen og th. Lonny Ploug Rasmussen.

Husjomfruen på Frederiksdal, Caroline Jensen ca. 1923 med fire elever. I modsætning til forrige billede er de nu iklædt sort aftenuniform med pynteligt forklæde og kappe, beregnet på servering for herskabet. Yderst tv. Lonny Ploug Rasmussen.

Fire stuepiger fra Hardenberg (Krenkerup) i næsten ens uniformer ca. 1905. Den fine kalot eller kappe springer straks i øjnene. Pigen bag bænken tv. hed Hedvig, den smukke pige nr. to fra højre blev senere gift med malermester Johansen, Søndergade i Sakskøbing.

Frederiksdals modne husjomfru Caroline Jensen – også betegnet 'vores mor' – med sine unge piger i slutningen af 1930'erne. Fra venstre barneplejerske, stuepige, lillepigen (som skule servere), kokkepige og elevstuepigen Leonora Vissing (som senere blev kokkepige). De tre sidste er stuepiger. Der var altid flere stuepiger om sommeren, fordi godsejerenken, Beate le Maire, havde mange gæster.

Herregårdene var både arbejdsplads og uddannelsessted for mange unge mænd og piger. De fleste arbejdsfunktioner var kønsdelte, enten mandsarbejde eller kvindearbejde. Mænd og kvinder spiste ikke sammen. Med opfindsomhed kunne man naturligvis sagtens finde ud af at omgå reglerne og moralske påbud. – De muntre karle er fra Kærstrup, 1940.

'Mit tøj – det købte jeg noget af færdigt, og jeg gik altid i hvide forklæder, der blev stivet og strøget. Og så havde jeg en trekantet hvid kappe med et lille læg og en blonde. Jeg gik i sommerkjoler – for det meste blev de købt. Det blev købt hos Frelsens – undertøj købte vi mest hos hende. Det var en forretning i Utterslev. Jeg gik med kjoler, det gjorde vi jo meget dengang, ikke så meget med bluse og nederdel. Vi gik overhoved ikke i lange bukser.'

KOKKEPIGE PÅ VINTERSBORG, O. 1937

Godsejer Viggo Neergaard har som en af de ganske få omkring 1900 begivet sig ned i kælderen med sit kamera for at tage dette sjældne billede af herskabskøkkenet på Fuglsang. Det var udstyret med brændekomfur og velpudset kobber- og messing-tøj. På væggen hænger petroleumslampen, der vidner om tiden, før elektriciteten blev indført. Husholdningens 'dronning', den ranke Jomfru Petersen, står til venstre.

I Rudbjerggårds hovedbygning fra 1600-årene var der endnu ikke indlagt vand, da dette billede blev taget i 1903. Alt vand måtte hentes fra brønden og bæres ind i spande på et åg. Det var vandbærerens opgave.

'Der blev tit slagtet en gris, som vi så lavede noget af. Engang imellem, det var ikke så tit, blev der slagtet en kvie. Så lavede vi både spegepølser og alt muligt. Så var der jo en stor kælder, som havde indmurede saltkar til at salte i. Kødet blev saltet, der var jo ingen fryser dengang, men kødet holdt sig ellers godt. Ellers var der masser af fjerkræ, som jeg kunne få lov at plukke. Fru Olsen (fruen) var også med i køkkenet. Vi syltede også en del, men ikke overdrevet. Jo, vi syltede rødbeder, græskar og kogte også noget saft. Vi lavede marmelade, men ikke til helårsbrug. Mest kun til, når der var gæster.'

KOKKEPIGE PÅ VINTERSBORG, O. 1937

Husholdning var kvindearbejde, men ved tungere opgaver kunne det være på sin plads at indkalde 'mandfolk' som her under den årlige hovedrengøring, hvor det store tæppe fra havesalen på Asserstrup skal bæres ud for at blive luftet og banket. Her måtte f.eks. gartneren træde til. Bagtroppen udgøres af en pige fra køkkenet, traktorførerens kone og en datter af huset.

Foran Dansteds hovedbygning står husjomfruen frøken Helga Ebbe tv. sammen med to af gårdens tjenestepiger. Alle er i hverdags-tøj med forklæde.

Husholdningspersonalet på Øllingsø omfattede i 1940: førstestuepige, andenstuepige, tjener, oldfrue, husjomfru og fire husholdnings elever, konehjælp og den polske folkestuepige Kathrine. Dette personale klarede mad og husholdning for både herskab, overordnede ansatte og 20 karle i kælderren. Fruen kom hver morgen og talte med husjomfruen om herskabsmaden. Fryser eller køleskab fandtes ikke. Man spiste fersk eller saltet kød, men i køkkenet stod den store 'Ballerup' – en elektrisk kødhakke- og røremaskine. Den lettede arbejdet betydeligt. Husjomfruen, Kristine Damgaard, står med hånden på gelænderet.

På flere – navnlig mindre – herregårde blev hovedbygningens køkken både brugt til madlavning for herskabet og folkene. Køkkenet på Dansted bærer i 1931 præg af nye tider. Det var nok udstyret med stort brændekomfur, men der er også gasledning og elektricitet. Over de flisebeklædte vægge hænger et ur. Husjomfruen Helga sidder op ad komfuret, ved siden af to tjenestepiger og gårdens altnuligmand, Thorvald Lassen – en slægtning af godsejeren.

En uformel kaffepause i køkkenet på Dansted. Lassen i arbejdstøjet sidder på huggeblokken over for forvalter Svendsens søn Willy.

I anledning af et privat teaterselskab på Ålholm poserer serveringspersonalet for fotografen. Kobbergryderne står på et rullebord over varmeblus. Th. i tjerngalla Valdemar, der havde arbejdet som altmuligmand på herregården med bolig i portnerhuset. Siden var han avanceret til den betroede post som herskabstjener. Foto fra slutningen af 1950'erne.

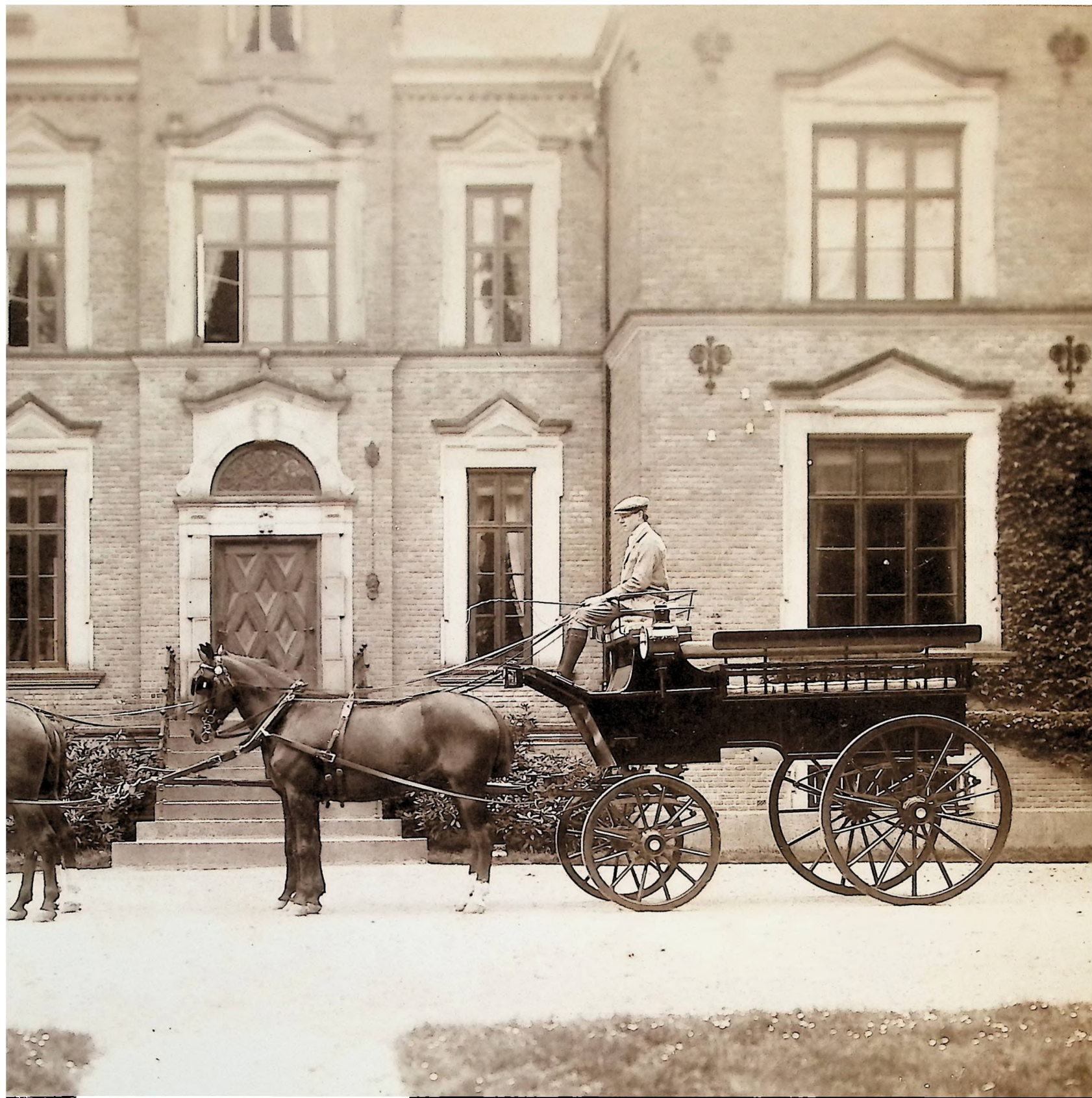

'Grevens hestestald lå i udkanten af haven nær slottet. Her stod 20 køre- og rideheste opstaldet til grevens og hans families private afbenyttelse. Fem mand var udelukkende beskæftiget med at passe disse heste, vogne og seletøj, nemlig første kusk, anden kusk, rideknægt, staldkarl og stalddreng. Blandt hestene fandtes to firspand. Begge kuskene havde været på køreskole og kunne køre et firspand. Rideknægten var i reglen en mand, der havde aftjent sin værnepligt ved rytteriet. Hans opgave var at ledsage komtesserne på deres rideture og i øvrigt røre hestene. Når vi om sommeren havde mejet en mark og sat kornet i skokke (hobe), var det en yndet sport for komtesserne og rideknægten at lade hestene i flyvende galop springe over skokkene.'

LANDVÆSENSELEV PÅ ÅLHOLM, 1903

Firspand var tidens fornemste transportmiddel. Kun en halv snes adelige godsejere på Lolland tillod sig denne ekstravagance. Det var en kunst at styre hestene. Her har lensgreve Knuth indtaget bukken foran Knuthenborgs hovedbygning, mens kuskens, let kendelig på den høje hat, holder hestene. Fotografi fra de aller første år af 1900-tallet.

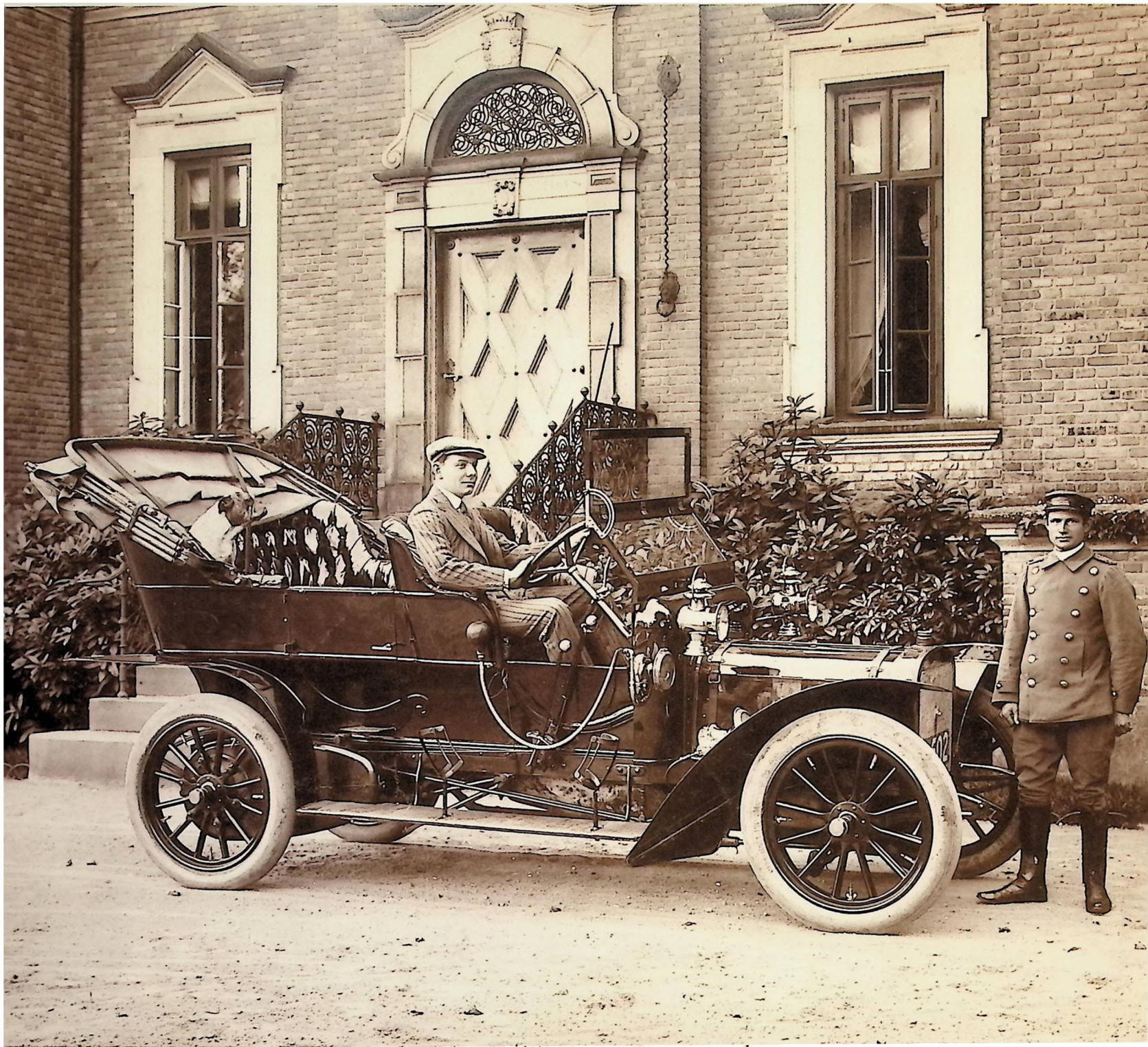

Med til årsrytmen hørte et stort rykind af sommergæster – slægt, familie og venner. Grev Ludvig Reventlow på Rudbjerggård har sammen med kusken hentet gæsternes bagage på stationen. Mon sommergæsten, Paul Bergsøe, der har taget billedet den 22. august 1894, var en af dem?

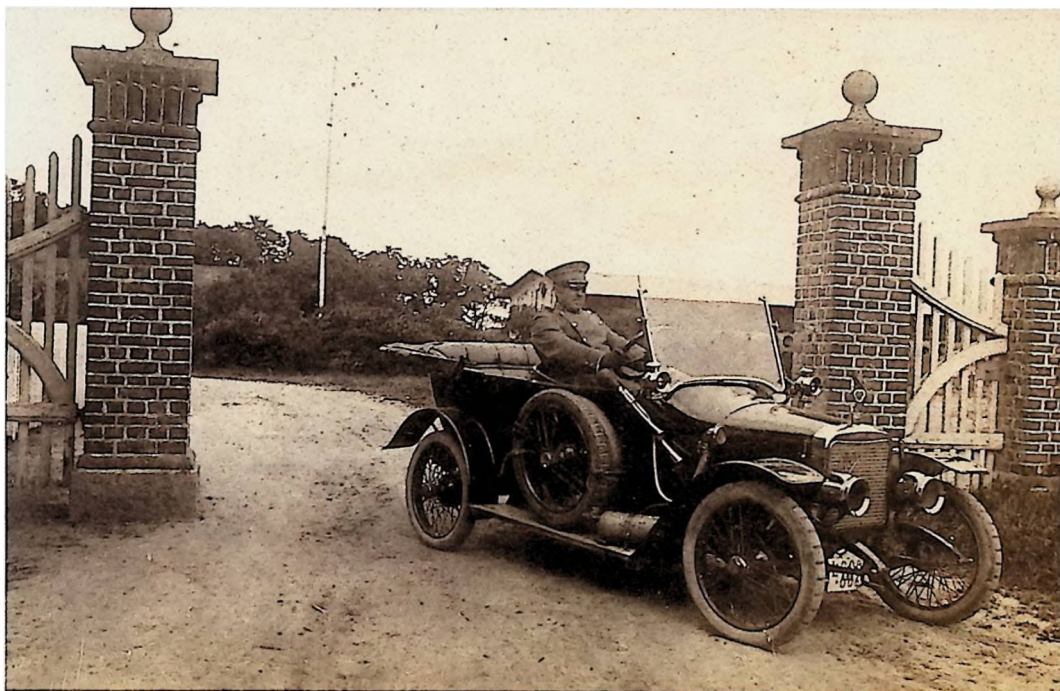

Godsejer Moesgaard-Kjeldsen, ejer af Lidsø 1896-1935, benyttede dette køretøj, indtil han fik bil. Kusk Petersen blev senere vejmand i Nebbelunde. Fotografi fra ca. 1920.

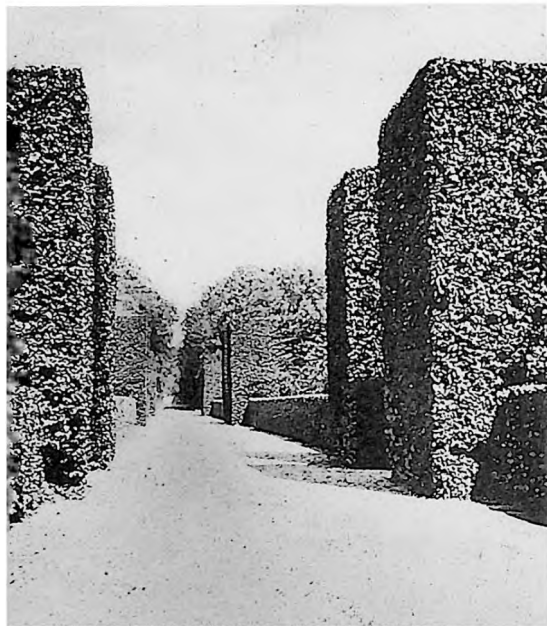
I løbet af 1900-tallets første årti kom der biler på vejene. Her har lensgreve Knuth indtaget førersædet i den højrestyrede cabriolet fra ca. 1910. Chaufføren, som hed August Maahr, har nu afløst kusken. Han er iført den karakteristiske nye uniformstype med kasket.

På Øllingsø havde Hans Munk dobbeltrollen som kusk og chauffør. Her kører han – iført chaufføruniform – den åbne Adler gennem indkørslen til herregården. Han besøgte også skoletransport, da husets datter, Lykke, begyndte sin skolegang i midten af 20'erne.

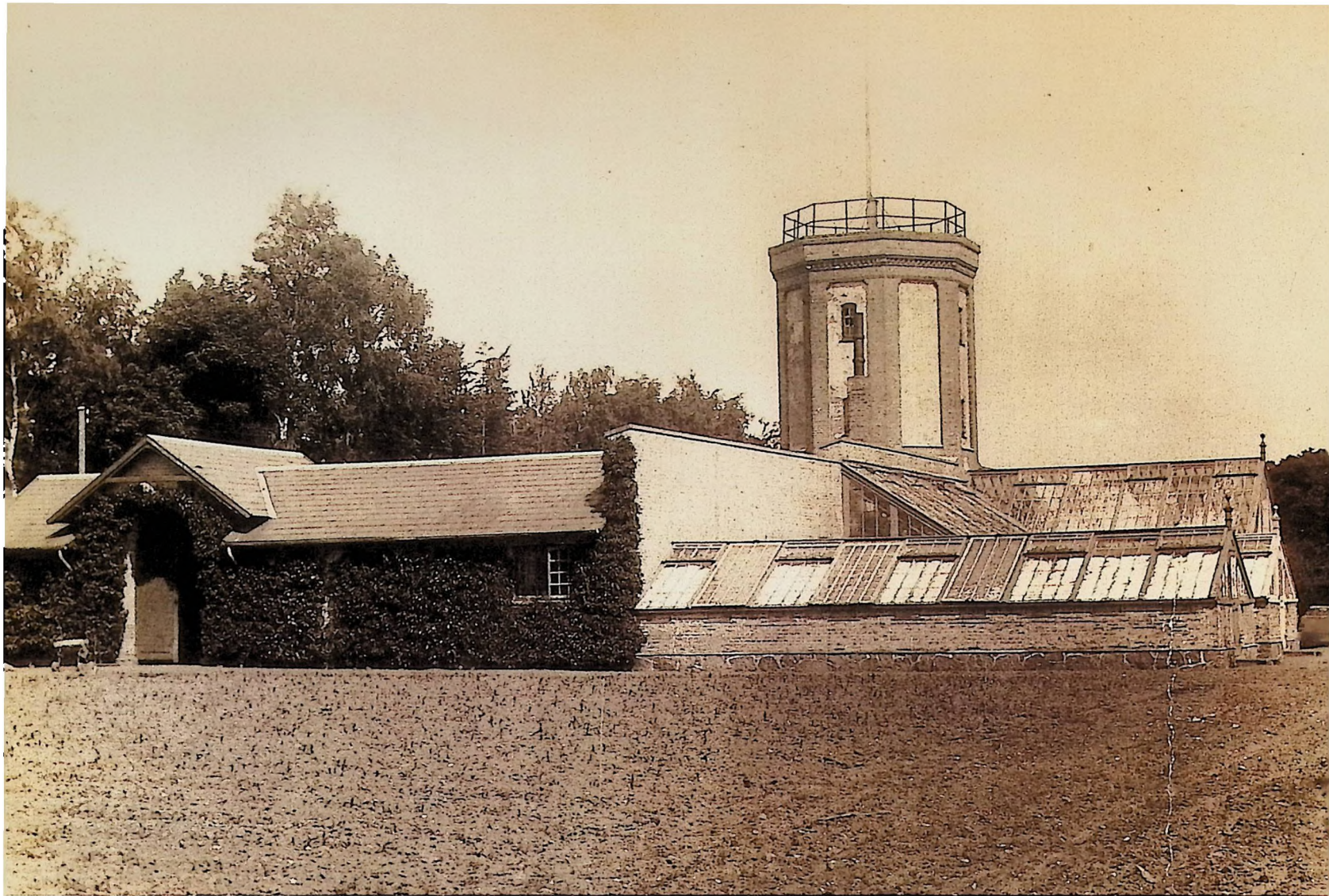

De store herregårdsparker var uhyre plejekrævende og fordrede et betragteligt antal medarbejdere: gartnere, havemænd, lugekoner, drenge osv. Ikke mindst den såkaldte victorianske havestil fra anden halvdel af 1800-årene med dens tusinder af udplantninger bød på store arbejdsopgaver. Men også drivhusene med eksotiske planter og frugter krævede deres mandskab. Disse billeder fra Søholts store hækkeanlæg viser, at også de ældre barokhaver fra slutningen af 1600-årene og første del af 1700-årene fordrede en konstant indsats af dimensioner. De fem meter høje hække blev klippet med håndkraft fra et højt rullestillads, men de står knivskarpt. Man tør næsten ikke tænke på, hvor mange mandtimer, det har krævet! Foto 1938.

Nogle af de mange mennesker, der i 1930'erne arbejdede i Ålholm park og køkkenhave.

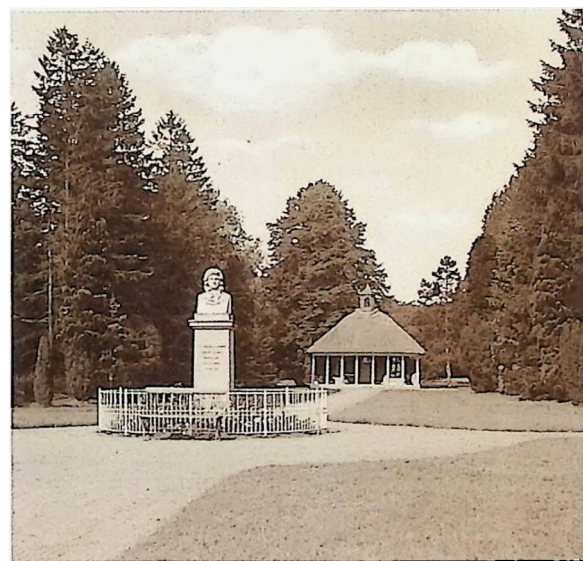
Anlæg i Ålholm driverihave. Et palmehus med to fløje udgjorde midpartiet; der var også vin- og ferskenhuse. Bagved ses det 12 m høje tårn med vindrose, der pumpede vand op for at videreføre det rundt i haven og over til hovedbygningen.

'Herskabsgartnerne på Lolland og Falsters storgodser var nødt til at være med i en vis konkurrence. Når herskaberne kom sammen i selskab, søgte de at overgå hinanden med fin frugt og blomster. Det vil sige, at når herskabet for eksempel på Ålholm kunne servere jordbær i april måned, måtte gartneren på Orupgård have jordbær ved samme tid. Vindruerne på Orupgård måtte være lige så store og søde som dem, der blev serveret hos andre herskaber.'

GARTNERELEV PÅ ORUPGÅRD, O. 1905

To partier fra Ålholm omkring 1910-30.
 Øverst: blomsterparterre foran hovedbygningen, der hvert år krævede 13-15.000 udplantningsplanter. Th.: Havepartiet Christianslyst med monument og en pavillon, hvori var udstoppede bjørne, som greven havde skudt i Norge.

Der var stor prestige i at have et væksthuse, hvor eksotiske planter og vækster kunne trives. Det krævede betydelig fagkundskab. Store herregårde med sådanne faciliteter og dygtige fagfolk ansat var derfor vigtige læresteder. Som så mange andre af disse skrøbelige bygninger er også dette væksthuse for længst nedrevet. Foto fra Fuglsang omkring 1900.

Havekonen Kersten Bjerregaard overrækker Fuglsangs frue, Bodil Neergaard, en kurv nyplukkede hindbær. Gennem 70 år arbejdede Kersten Bjerregaard i køkkenhaven på Fuglsang. De sidste år fik hun tildelt et af domestikværelserne i hovedbygningens kælder, hvor overgartner Hansen besøgte hende dagligt. Hun blev 96 år. Foto omkring 1950.

'Den 1. november 1890 stillede jeg så i min ny plads i Orebygårds gartneri... Arbejdsstyrken i gartneriet var 20 arbejdsfolk og om sommeren yderligere 20 koner og så os fire elever. Arbejdstiden var om sommeren fra kl. 6 morgen til kl. 7 aften, 1/2 time frokost, 2 timer middag og 1/2 time vesperkost – som det hed den gang – om eftermiddagen.'

GARTNERLEV PÅ OREBYGÅRD, 1890

Overgartneren på de større herregårde stod højt i hierarkiet. Sådanne fagfolk var mobile specialister, der havde lært og tjent på storgartnerier, slotte og herregårde i ind- og udland. Overgartnerboligen på Krenkerup afspejler embedets status. Fotografierne af huset og spisestuen er fra 1905.

Gartnerfruen på Fuglssang med datteren Grethe på skødet. Hendes mand, Johannes Hansen, var uddannet på landets fineste lærested Rosenborg Have. Han tjente som overgartner på Fuglssang fra ca. 1900 til sin død i 1949. Th. sidder en af mejeribestyrelsens døtre. Foto ca. 1905.

Gartnerboligen på Oreby med overdådige tæppebede af udplantningsplanter, kronet med imponerende agaver. Det er den victorianske havestil fra parker og herregårde omplantet til mindre forhold. Man må formode, det er kunstgartneren selv og hans familie, der står ved huset. Foto fra slutningen af 1890'erne.

'Vi ansætter altid en mand som havemand', sagde Proprietær Bachevold, 'Når han så kommer, kalder vi ham gartner'. Vi fik et par dages betænkningstid. Det endte med, at vi slog til... Mit domæne var så park og have, men der hørte meget andet med til stillingen som 'gartner'. Morgenen begyndte med at bære brænde ind til køkkenet, og hvad de ellers skulle bruge. Derefter skulle jeg hjælpe Christian med at passe hønsene, vande høns og rense gødningsbrættet. På hans fridage skulle jeg også passe fyret. I det hele taget hørte alt det med til 'embedet', som man ikke havde andre at sætte til. Faktisk stod jeg direkte under herskabet og fik derved mange opgaver på hovedbygningen, som at banke tæpper, sætte forsatsvinduer op og tage dem ned igen, kører ærinder i byen og meget andet. Engang imellem kørte jeg for fru en i jumben.'

HAVE- OG ALTMULIGMAND PÅ ASSERSTRUP, O. 1950

På store herregårde kunne gartneriet indgå i godsets drift enten ved leverancer til torvet i købstaden eller bortforpagtning. Om Frederiksdals gartneri var erhvervsorienteret eller drivhusene alene leverede til herregårdens eget forbrug, vides ikke. Fra venstre ses gartner Hansen, tjenestepigerne Edith Madsen og Agnes Mussegaard. Manden th. er en omrejsende kontrolassistent, der havde til opgave at måle fedtindholdet i køernes mælk. Foto 1933.

AVLSGÅRDEN

ARBEJDSLEDERE OG ARBEJDSKRAFT

Herskabets hovedbygning og landbrugets avlsgård var to adskilte verdener. Ofte var avlsgården placeret i passende afstand fra hovedhuset. Ligeledes gik der et skarpt skel mellem de, der arbejdede for herskabet og de, der var beskæftiget i landbruget.

Avlsgårdene var store arbejdspladser med fast hieraki og lederskab. Alle kendte deres plads i systemet. Øverst stod inspektøren eller bestyreren. Var landbruget bortforpagtet – hvilket var tilfældet på de fleste større godser til op i 1930'erne – fungerede forpagteren som øverste driftsleder. Længere nede på rangstigen stod forvalteren. Han var daglig leder af avlsgårdens største arbejdsstyrke: karle, landvæsen elever, husmænd og daglejere. De arbejdede fortrinsvis i marken, men blev også sat på mange andre opgaver inden for drift og vedligehold. Gårdklokken kaldte til samling, arbejde og spisning.

Kørerne var en selvstændig arbejdsopgave, hvor fodermesteren – tidligere kaldet 'hollænder' – havde ledelse og ansvar. Under ham stod røgttere, elever og malkepiger. Op til begyndelsen af 1900-tallet var der eget mejeri på avlsgården, men det ophørte med andelsbevægelsens store mejerier.

Karle og elever boede og spiste på avlsgården – hver for sig. De havde stort set samme arbejdsopgaver, men forskellig social status.

Avlsgårdens piger arbejdede i den store folkehusholdning. De lavede mad til karle, elever og løse daglejere og gjorde rent på deres ydmyge kamre. Ofte var det en gift forvalter eller forpagter, der havde folkene på kost. Der var også piger og koner beskæftiget i landbruget. De malkede, arbejdede i mejeriet, i roemarken og hjalp med i den travle høsttid, der kaldte på alle ledige hænder.

Landbruget blev indtil omkring 1950 fortrinsvis drevet ved muskel- og hestekraft. Gennem hele perioden fra 1880 vandt nye, arbejdsbesparende maskiner frem. Elektromotorer erstattede dampkraft. Efter Anden Verdenskrig sejrede traktorerne, og hestenes epoke ebbede snart ud. Men op gennem 50'erne var der fortsat mangfoldige aktiviteter, stort folkehold og mange dyr på herregårdene. Det myldrende liv svandt i årene efter 1960.

Både klædedragt og kropssprog fortæller, at manden i midten med stok har en ledende stilling; formodentlig er det avlsforvalteren. Bag ham ses karle med hestespand og ældre, faste husmænd. Yderst tv. i baggrunden skimtes endnu en overordnet med støvler og stok. Fotografiet er antagelig fra omkring århundredskiftet.

'Præcis klokken 6 (morgen) kom forvalteren selv og satte i arbejde. Det gik stærkt. Der var ikke noget at diskutere. Selerne var lagt i strigletiden, og hver mand stod med hovedtøjet i hånden, og så snart klokken slog på tårnuret, råbte forvalteren: 'Så lægger vi på', og det skulle sandelig gå stærkt. Der var ikke tid til fumleri, for lige efter råbte han: 'Så rykker vi ud', og det skulle gå efter nummer, og det var meget flovt, hvis nummeret bagefter kom før ned på staldgangen og sad på ryggen af hesten – altid den venstre hest, og ventede på at kunne komme frem.'

ROE- OG UNDERFORVALTER PÅ SØLLESTEDGÅRD, 1907

Arbejdsstyrken på Søllestedgård i 1880'erne. Bagerst karlene med deres hestespand – et spand omfatter to heste. I næste række ses husmænd og daglejere. Forrest sidder kvinderne med lange skørter, forklæde og tørklæde. Manden tv. med stok er forvalteren. Det var ham, der var mændenes overordnede. I baggrunden nogle af avlsgårdens bygninger. Tv. den hvidkalkede mejeribygning med høj skorsten, th. den store lade, opført af sten fra eget teglværk. På gavlen står godsejerparret Lauritz og Grethe Jørgensens initialer og opførelsesåret. Den lave længe imellem de to bygninger var forvalterens bolig.

'Omgangsforholdene på en herregård var jo meget forskellige fra bøndergårdene. Der var flere forskellige klasser. Inspektøren eller lederen af bedriften havde ikke direkte forbindelse med arbejderen. Han fæstede sine funktionærer, og disse havde så ansvar for hver sin gren af bedriften. Forvalteren fæstede karle og husmænd, og han havde ansvar for, at de udførte deres arbejde til inspektørens tilfredshed. Ligeledes med fodermesteren. Han fæstede røgttere, svinemand, underfordermester og andre, der havde med besætningen at gøre. Mejeribestyrelsen antog og ledede arbejdet i mejeriet. Gartneriet ledede arbejdet i haven og skovfogeden i skoven.'

KONTROLLASSISTENT MED ARBEJDE PÅ LOLLANDSKE HERREGÅRDE, 1902-10

Den herskabelige inspektørbolig på Pederstrup ca. 1890. Godsets øverste embedsmand og grevens stedfortræder var da den 34-årige godsforvalter Hartvig Christian Hausgaard Saugmann. Husstanden omfattede hans 28-årige hustru og deres tre børn, svigermoderen samt en kontorist og fire tjenestepiger.

I 1908 blev Niels Jensen ansat som forvalter på Fredsholm, hvor hans hustru skulle forestå folkehusholdningen, dvs. kost og logi til gårdens fastboende, ugifte folk. Senere avancerede han til bestyrer. Billedet viser Niels Jensens tjenestepiger og børn på trappen til bestyrerboligen omkring 1920. Ved siden af gårdklokken ses husjomfruen, frk. W. Jensen, dernæst stuepige Jensine Vessel, kokkepigen Agnes og barnepigen Anna Pedersen. Børnene hedder Enevold, Margrethe, Anna og Viggo.

Inspektør Arhning var gennem tre årtier øverste chef på Fuglsang. Under ham stod forvalter Lawetz, underforvalteren, magasinforvalteren, ladefogeden, håndværkerne, fodermesteren, traktorføreren, elverne, husmændene, malkekonerne osv. Arhning var en synlig og respekteret leder, der fulgte med i det hele – stort som småt og endog trænede eleverne i at hilse korrekt. Om søndagen spiste alle 15 elever hjemme hos inspektøren – ved bordet sad de i fast nummerrækkefølge. På fotografiet fra 1940'erne inspicerer Arhning høstarbejdet.

'Den første dag jeg kom til Agerup, fik jeg følgende instruks: De skal gå med lange læderstøvler og kravetøj. De må ikke gå med træsko. Og så håber jeg, at De omgås folkene med sindsro. Men – føjede inspektøren til – et par lussinger skal der jo til engang imellem.'

UNG FORVALTER PÅ AGERUP, 1910

'Jeg begyndte (mælkekontrollen) den første marts hos forpagter Johansen på Sæbyholm. Der var 280 malkekøer. Johansen og fru, født Mertz, var ældre flittige mennesker uden børn. Johansen gik hele dagen i marken. Der var 800 tdr. land til gården. Fru Johansen passede gårdens regnskab, udbetalte lønninger, og hun var også med, når der var storvask. Desuden var der en husholdning på ca. 70 personer i flere afdelinger. Fra Sæbyholm kørte jeg til Halsted Kloster avlsgård hos forpagter Matzen. Der var 110 malkekøer, og der var jeg i to dage. Forpagter Matzen og frue var ældre mennesker, der ikke kom så meget ud. Fra Halsted Kloster avlsgård kørte jeg til Skeltofte hos (forpagter) hofjærgermester E. de Neergaard, hvor der var 95 malkekøer. Hofjærgermesteren og fru (hun var født Reventlow) var meget livlige mennesker. En aften, da grev Friis nede fra Ørbygård var på besøg, og vi skulle have en 'sjus', sagde hofjærgermesteren til ham: 'Du må ikke hælde så meget whisky i, Julius, husk du skal ride hjem.'

KONTORLASSISTENT MED ARBEJDE PÅ LOLLANDSKE HERREGÅRDE, 1902-10

Alle herregårde havde en gårdklokke, der kaldte til arbejde og spisning. Almindeligvis hang den på en af avlsgårdens bygninger. På Idalund var den monteret på et træ. Fotografi fra 1950.

Hestespand foran Store Riddersborg 1942.

Dette er ikke nogen egentlig herregård, men en meget stor ejendom med herregårdspræg. I baggrunden yderst tv. ses ladefoged Hjalmar Wollesen (stående). Godsejer Bays tre drenge er også med: forrest Jens, der ejer gården i dag, i baggrunden til hest Carl og Jørgen. Smeden Andreas Petersen skimtes stående i forgrunden tv. Blandt de øvrige ses til hest Willy, Ejnar Rasmussen, Niels Jensen og Karl Otto Hansen.

Folkehold på Øllingsø 1900. Bagerst karlene på deres heste – nr. to er Alfred Jørgensen. Foran gårdens husmænd og nogle funktionærer, th. børn i en gedebukke-vogn. Drengen i matrostøj, der holder tømme, Helge, født 1894, var søn af godsejer Wilhelm i dennes første ægteskab. Den selvbevidste forvalter med stok er let genkendelig. Mange af mændene er udstyret med håndredskaber, der fortæller om deres arbejde. Tv. står staldkarlen med forklæde og fodertrug. Der ses også greb, spader og kost. Yderst th. en mand, der bærer åg med vandspande. I baggrunden hovedbygningen fra 1869. Hofjægermester Wilhelm boede på Øllingesø fra han blev født 1866 til sin død 1943. Bygningen med den hvide gavl og to skorstene var mejeriet, bagved skimtes fodermesterboligen. Begge er nedrevet for længst.

Den traditionelle opstilling af folkeholdet på Lille Købelevgård i 1890'erne. Vi er på gårdspladsen ved den hovedbygning, som brændte 1913. Karlene med deres hestespand ses i baggrunden, og forrest står pigerne og forvalteren med stok. Pigen nr. to fra venstre er Sophie Hansen, der senere giftede sig med en Johannes Petersen.

Den imponerende grundmurede ko- og hestestald med det store stråtag og kviste i flere etager stod på Halsted Kloster indtil en brand i 1980. Bygningen danner en effektiv baggrund for gårdens folk i 1929. 22 arbejdsheste blev der holdt på den tid. Her ses karlene med deres hestespand. Pigen længst tv. er Johanne, dernæst følger Hertz, så Valborg og Edith Ingeborg Andersen, som står ved siden af en malkepige med sribet forklæde. Under armen har hun altmuligmand Niels Rasmussen, der havde værksted i huggehuset, og som tillige gjorde hveaarbejde hos forpagterfruen. Yderst th. står forvalteren.

'Karlene holdt sig mest for sig selv uden at søge omgang med andre på gården. De spiste sammen i borgerstuen, hvor forkarlen sad for bordenden og sørgede for ro og orden. Der kunne de opholde sig i varmen om vinteren og passe deres private sager, hvorimod der ikke var varme på karlekamrene.

Forvalteren opholdt sig mest på sit værelse i fritiden. Han spiste til middag og aften hos inspektøren, og om aftenen var der lejlighed til at drøfte arbejdets tilrettelægning. Mejeribestyrelsen, fodermesteren, underfodermesteren og gartneren fik alle deres mad på værelserne og havde således ikke megen forbindelse med nogen andre. Husjomfruen og pigerne spiste i køkkenet og opholdt sig i fritiden også på deres værelser eller besøgte venner og familie.'

KONTROLLASSISTENT MED ARBEJDE PÅ LOLLANDSKE HERREGÅRDE, 1902-10

'Jeg mener, jeg stod op kl. 5, og det gjorde stuepigen også. Vi skulle smøre meget mad, frokostpakker og lave mælkegrød og en masse kaffe.

Om morgenen, der fik karlene mælkegrød og det ville de gerne have. Vandgrød, som blev kogt hver dag, så det passede til næste dag. De fik mælkegrød og så fik de al det kaffe, de ville drikke, og de fik smurt mad. Der var smurt en frokostpakke til hver, som de fik med i marken, til hverdag. De drog jo ud i marken kl. 7. Frokostpakken blev så spist kl. 9. Så kom de hjem til middag kl. 12. Når underforvalteren ringede med klokken, skulle de komme ind. De fik altid varm mad til middag. Ellers havde vi jo til aften al den opvask og gryder efter det, vi kaldte fyraften.'

KOKKEPIGE PÅ VINTERSBORG, O. 1937

Folkene på Nielstrup, en bortforpagtet hovedgård under Krenkerup, i 1938. Th. for den hvidklædte kokkepige i midten sidder køkkenpigen med forklæde. Pigen tv. med gårdhunden har sandsynligvis taget sig af rengøringen.

To piger og en del af den mandlige arbejdsstyrke foran forvalterboligen på Rudbjerggård ca. 1940.

Vi er på Gottesgabes avlsgård i begyndelsen af 1940'erne. I døren står Tadeus Tantula med et fast greb i klokkestrengen. Hans forældre var polske sæsonarbejdere, der 'strandede' i Danmark ved Første Verdenskrigs udbrud i 1914. Han står sammen med en gruppe af gårdens tjenestekarle. Yderst tv. Hans Frederik Jensen, dernæst – med kosten – Folmer Nitzau, som passede grise, og ved siden af Børge Stasch, der også var af polsk afstamning. Han og Tantula cyklede til Store Vildmose for at arbejde i brunkulslejlre og tjente undervejs ved at tage høstarbejde på herregårde.

'Der var mange herregårde, hvor man havde landvæsenselever, og disse var i mange tilfælde gårdmandssønner, som eventuelt ville søge ledende stillinger inden for landbruget eller dygtiggøre sig til senere at overtage eget landbrug.

Disse elever havde særskilte værelser og spisestue, der kaldtes elevstuen. Der var også mange steder, hvor de havde unge piger som husholdnings elever, som også var døtre af bønder eller håndværkere eller eventuelt fra byen, som skulle lære til husjomfruer eller blot lære lidt finere eller mere udvidet husholdning.'

KONTROLLASSISTENT MED ARBEJDE PÅ LOLLANDSKE HERREGÅRDE, 1902-10

Rudbjerggård var kendt som et godt lærested, og den store elevbygning husede i tidens løb mange unge mennesker, der drømte om en karriere inden for landbruget. Her ser vi landvæsenseleverne i 1922 i deres bedste tøj med blød hat, kravetøj, slips, vest og blankpudsede støvler. Fra venstre: Sørensen, Hansen, Larsen, Lund, Mortensen, Rønner, Thersling, Poul, Jensen, Boller, Møller, Hjorth og Jensen. 'Fars sønner' var den gængse betegnelse for landvæsenselever.

'...maden kunne vi ofte hurtigt blive færdig med, særlig hvis menuen stod på sulevælling – en middagsret, som næppe kendtes på noget københavnsk menukort. Denne ret bestod af fedtvælling kogt på grisetæer og fyldt op med byggryn og porer og pastinak og andet grønt...Denne ret fik vi regelmæssigt et par gange om ugen, thi den var billig og drøj. Den var kogt på svinetæer, som forpagteren købte på Maribo Svineslagteri til 1 øre pr. stk., og den var drøj, fordi vi blev så lede og kede af denne ret, at vi til sidst nøjedes med at spise det tørre rugbrød, som fulgte med.'

LANDVÆSENSELEV HOS FORPAGTER CHR. SONNE PÅ KNUTHENBORG, 1895

Udfor hestestalden på Pederstrup avlsgård 1917. Den unge mand med cyklen er Frederik Nielsen, der var foderelev på gården.

Som mindre herregård med religiøse ejere blev Asserstrup anset for et godt sted at starte og et trygt sted for forældre at sende deres unge mennesker til. Gården annoncerede ikke efter arbejdskraft, den kom af sig selv. Her ser vi en del af folkene og to af gårdens døtre på hovedbygningens trappe 1939.

Siddende fra venstre: en løsarbejder, søn af lokal husmand, husjomfru Tove Jensen fra Vejleby, køkkenpigen Asta Geertsen fra Sandby, kokkepigen Tove? Hansen, stuepigen Bodil Hansen fra Brandstrup, elev Helge Johansen fra Abed. Stående bagerst fra venstre: Elvermand Henrik Johansen fra Sandby, døtrene Kirsten og Else Bachevold, elev Vagn Carstensen fra Vejleby, forvalter Jensen, løsarbejder Otto Jacobsen fra Købelev, fodermester Petersen (ungkarl), elev Johannes Mølgård fra Nordsjælland, der var forkarl. I midten hunden Nero.

Eleverne boede i elevlængen, men spiste i folkestuen i hovedbygningens kælder. Her lå også køkkenet, hvor pigerne spiste. Forvalteren og fodermesteren havde separat spiserum i kælderen.

Herregården var en arbejdsplads med mange unge af begge køn; der var løbende til- og afgang af karle og piger og dermed nye ansigter. Herregården var således lidt af et ægteskabsmarked. Et af de utallige par, der fandt hinanden i dette miljø, var Tadeus Tantula (se også s. 109), der arbejdede i landbruget på Gottesgabe, og fodermesterens datter Ane Hansen. Parret blev forlovet i 1943. Iført pænt tøj står de forelsket ved kastanietræet med herregårdsmarken som baggrund.

Ebbe & Emil Hansen
Naks.

Nogle af folkene på den lille herregård Ålstrup i 1929. Her ses stuepigen i serveringsuniform samt husjomfruen og en køkkenpige sammen med seks af mændene fra avlsgården. Ved lensafløsningen 1924 blev der fra Ålstrup udstykket 24 husmandsbrug. Resterne af gården, der hørte under Christianssæde, solgte lensgreve Reventlow til proprietær Olsen i 1928.

Godsejerfruen, Grethe Olsen, fra Ålstrup. I pagt med tidens funkismode er fruhen iført en bekvem og praktisk påklædning. Foto 1936.

'Når vi havde storvask, så var det mit arbejde at forestå vasken og så kom de to polske piger. Vi lagde i blød i store trækar og lavede askeløv. Det var et skrappt middel til at hjælpe med at gøre tøjet rent. Det var jo udelukkende brænde vi fyrede med i komfuret og asken derfra kom ned i en zinkbalje, der stod i bryggerset. Så blev der hældt kogende vand på asken. I det øverste vand – det var ikke så pænt – satte vi så de meget beskidte håndklæder ovre fra stalden. Så hældte vi nyt vand på resten – det var så mere rent – og det brugte vi til at komme hen i kedlen, når vi kogte. – Og alt det vasketøj, det tørrede vi da ude på de store hække, det var både lagner og dynebetæk. Vi vaskede hver 14. dag, ellers blev der for meget, så kunne vi ikke overkomme det. Men vi skulle ikke pumpe vandet op, der var indlagt vand.'

KOKKEPIGE PÅ VINTERSBORG, O. 1937

Selvom Agerup nær Saksøbing længe har været i adelig besiddelse, er den egentlig ikke en herregård i traditionel forstand. Her ses en del af folkehølet i 1932 med forvalter Ole Madsen i døråbningen. I midten sidder kokkepigen, let kendelig på den hvide 'uniform'. Yderst tv. ses en køkkenpige, der ligesom sin foresatte har dækket håret under en stor kappe.

Piger, der tjente hos forpagter Matzen på Halsted Kloster, slapper af i haven omkring 1925. Th. liggende, husjomfru frøken Elna Jensen. Pigen i den lysternede kjole, stående th., er stuepigen Astrid Eriksen, datter af smeden på Halsted Kloster. Som så mange andre mødte hun sin kommende ægtemand – en forvalter – på herregården.

De fleste fotografier af tjenestepiger viser propret tøj og nystrøgne forklæder. Pigerne har tydeligvis nettet sig og gjort sig umage, når fotografen kommer. Det er ikke tilfældet med disse tre piger på Frederiksdal, hvis forklæder og slidte fodtøj bærer præg af hårdt og snavset arbejde. Billedet er fra 1920'erne.

Husjomfru på Halsted Kloster, frøken Elna Jensen styrede forpagterens store husholdning med avlsgårdens mange folk på kost. Her står hun omgivet af fjerkræ ved en lille dam i engen. Hun tjente forpagteren fra først i 20'erne til op i 30'erne. Da flyttede husjomfruen hjem til Ullerslev for at passe sin gamle mor.

'Det årlige besøg af lensgreven (fra Krenkerup, Heini Haugwitz-Hardenberg-Reventlow) sammen med godsforvalteren skete gerne i høsten....Lensgreven og godsforvalteren kom i hver sin bil. Lensgreven med en chauffør. Det var i den tid, da vi tærskede korn fra marken. Da de kom ind i laden, hvor tærskværket brummede, var lensgreven iført tropetøj, hjælm og støvslør for ansigtet, samt lange gule ingeniørstøvler og hvide handsker på hænderne. Efter at de havde set lidt på arbejdet, da føltes det, som de slet ikke så, vi var der – men pludselig stod stuepigen med en overdækket serveringsbakke. Vi var ved at læsse fyldte kornsække på fladvognen. Vi tre, der arbejdede med det, kunne se, hvad der foregik. Inspektøren tog klædet af som var dækket over og skænkede vin op i tre glas, og der blev hilst med glassene, og da det halve var indtaget, blev glassene stillet igen, og stuepigen gik igen, og det gjorde selskabet også.'

TJENESTEKARL PÅ CHRISTIANSDAL, 1940'ERNE

'Hesteparade' foran en af de store magasinbygninger på Christiansdal, 1926. Ejendommen, der ligger få km nord for Nakskov, tilhørte herregården Hardenberg (Krenkerup) og blev drevet ved en bestyrer. Christiansdal regnedes blandt de store godser. Omkring 1930 stod der 28 arbejdsheste i stalden – en traktor havde man også.

Øverst: Fuglsangs årlige 'klassebillede' med hestespandene foran godsinspektørboligen i 1949. Fuglsang holdt længe fast ved hestene, og der var på dette tidspunkt kun to traktorer. Foran hesten har de overordnede og nogle af gårdens kvinder og børn taget opstilling.

Nederst: Efter Anden Verdenskrig pumpede den amerikanske Marshall-hjælp penge i den europæiske erhvervsudvikling. Mange herregårde fik mulighed for at fremme mekaniseringen med gode – og efter tidens målestok – kraftige traktorer. Stolt viser man dem frem her på Fuglsang i 1955, hvor de mange nye hestekræfter har skåret stærkt i bestanden af levende heste.

Omkring 1930 stod der almindeligvis én traktor på de lollandske herregårde. Den blev brugt til tungt jordarbejde som pløjning og stationær kraftkilde f.eks. til at trække tærskværket. Gennem 30'erne øgedes antallet, men hesten vedblev dog at være den vigtigste trækraft op i 50'erne – også på de store godser. Øverst: pløjning med traktorer på Kærstrup i 1941. Nederst: heste trækker et roelæs på Søllestedgård i 1940.

Landvæsenselever på Fuglsang 1951. Manden i den hvide jakke th. er inspektør Axel Arhning, chef for landbruget fra 1938 til sin død 1971 – fra 1959 fik han gården i forpagtning. Arhning havde eleverne på kost og logi. Bagved ham th. ses forvalteren Johan Erhardt-Frederiksen, tv. regnskabsfører Christian Gasmann. I den modsatte side står underforvalteren, Jens Erik Peiter. Eleverne er (fra venstre): Ebbe Jørgensen fra Århus, Karl Kristian Kowalski, søn af Marie Malkekone på Fuglsang, Peter Heilmann fra København, A. Hovmand fra

Sydvestlolland, Ole Olsen fra Bursø, Hans Doll og Peter Thomsen, begge fra Torrig, Frans Marcher fra Søholt, Jørgen Kylling fra Falster, Jørgen Wøldike-Nielsen fra Idalund og Otto Wibholm fra Rosenfeldt. Forrest ses pigerne, der tjente hos inspektørfamilien. Fra venstre kokkepigen Birthe Thomasen fra Kolding, stuepigen Eva Jørgensen fra Toreby, husjomfruen Karen Lindhardtzen og køkkenpigen Inge Christoffersen. Th. sidder inspektørens datter Ida. Forrest hundene Lassie og Vuppe.

'Vi havde på Ålholm i 1903 tre mejemaskiner og tre slåmaskiner... Selvbindere eksisterede, men det var kun få gårde, der havde en sådan. Leen var det almindeligste mejeredskab på bøndergårdene, og den anvendtes også til dels på de store gårde. Vi mejede således en hel mark med le, fordi der var en del lejesæd. 22 mand gik bag efter hinanden og svang leen. Det var et trælsomt arbejde at gå og svinge leen en lang dag, og så stod resultatet af anstrengelser ikke i noget som helst forhold til det, som maskinerne udrettede. – Hvor ofte har jeg ikke senere hen, når jeg kørte selvbinder, følt mig stolt og lykkelig, ved at maskinen kunne udrette 30-40 gange så meget som en mand med le.'

LANDVÆSENSELEV PÅ ÅLHOLM, 1903

Før landbrugets mekanisering høstede man med håndkraft. Manden svang mejeredet, kvinden rev kornet sammen og bandt neg. Modstående side: høstfolkene på Gammelgård omkring 1890 står opstillet med de traditionelle høstredskaber. – På den tid var mekaniseringen af det tunge og mandskabskrævende høstarbejde så småt begyndt. De fleste herregårde havde en høstmaskine, en såkaldt aflægger, der skar kornet af. På fotografiet fra Knuthenborg ca. 1905 ses fire af slagsen. Manden i de hvide bukser er forvalter Rasmus Petersen. Næste udviklingstrin er selvbinderen, der – som navnet fortæller – også bandt neg. Nu havde man ikke brug for de mange høstpiger længere. Fotografiet af selvbinderen er fra Dansted 1936. Det trækkes af en traktor, men heste var nu det almindeligste indtil 1950'erne.

Med det transportable damplokomobil blev det muligt at trække et tærskværk og få en del af kornet tærsket, inden det kom i hus. På fotografiet fra Dansted 1926 er lokomobilet afløst af en af de tidlige traktorer med tunge jernhjul. Vognlæsset med korn synes at være opsamlet med hesterive og afventer nu en tur i tærskværket. Øverst på dette står ilæggeren og doserer mængden. I baggrunden tårner et kæmpebjerg af løstpresset halm sig op. I forgrunden ses 100 kg sække med nytærsket korn og sækkevogne til at køre dem bort.

'...Det tærskede korn skulle op på magasinerne, men det var et spørgsmål om at få folk til at bære det op. Det gik ikke; de folk, vi fik, kunne ikke klare det. Så måtte forvalteren i gang med at spørge os andre, om vi ikke ville bære sækkene op. Men de skulle op på øverste magasin, og der var to trapper med i alt 42 trin. Værket tærskede, når det gik godt, 400 tønder om dagen, og sækkene skulle læsses på fladvogn, der kunne tage 21 tønder, køres om og bæres op. Så besluttede jeg og forkarlen en dag at påtage os det, hvis vi kunne få 10 øre hver for en sæk foruden vores løn. Inspektøren blev bestyret og sagde, om vi var klar over, at det var næsten det samme som to høstdaglejere. Så sagde forkarlen: Så kan De bare antage dem til at bære kornet op, og sagen blev, at vi fik det, vi havde forlangt, og vi bar alt kornet op...'

TJENESTEKARL PÅ CHRISTIANSDAL, 1940'ERNE

Med mejetærskeren blev høsten overstået i én proces: kornet mejet og tærsket, halmen presset. De store kapitalkrævende maskiner klarede, hvad der for blot få årtier siden havde krævet talrige årsværk – og hårdt fysisk slid. Foto fra Krenkerup ca. 1950.

Høstpauzen – tørsten slukkes med øl og sodavand. Fra Gabrielsminde, der var en ejendom under Øllingsø. Foto 1953.

På Vestenskov station skal de store 100-kilos kornsække fra Fredsholm læsses på toget. Manden tv. er den 20-årige Carl Frederik Emilius Christoffersen. Foto 1940.

'Så var høsttiden meget mere festlig. Det var alle mand af hus. Alt blev jo dengang høstet med selvbinder og skulle derefter stilles op. Et år var vi et sjak på fire mand, der stillede op på akkord. Vi tillod os så godt som ingen pauser hele dagen og kunne holde en dagløn på ca. 30 kr. Det var meget godt, på en tid ugelønnen var 70-80 kr.'

HAVE- OG ALTMULIGMAND PÅ ASSERSTRUP, O. 1950

Også pigerne i køkkenet havde travlt i høsten, hvilket fotografierne fra Asserstrup illustrerer. Der bringes frugtgrød ud til mændene i høstvognen samt kaffe og kage. Hjemme på gården, hvor korn og halm skal i hus, er der også friluftsservering. Pigen er parat med kaffekande, ved siden af hende står de to polske piger Rosa og Sophie, der hørte til gårdens faste medhjælp. Fotografier fra 1940'erne.

'Det bedste ved hele dagen i høstens tid var eftermiddagskaffen. Pigerne kom ud med store kurve fyldte med hjemmebag, sommetider æbleskiver eller de berømte lollandske klejner, kaffe eller saftevand. Det nød vi.'

HAVE- OG ALTMULIGMAND PÅ ASSERSTRUP, O. 1950

I ældre tid blev sidste høstlæs pyntet og afslutningen fejret med 'det lille høstgilde'. Den egentlige høstfest kom senere og var et stort planlagt arrangement. På Bramsløkke blev sidste læs foreviget i 1891 med blomstersmykket vogn og høstfolk, der bærer Dannebrog og høstklokke. Stående fra venstre ses forvalter Carl Christensen (i hvid jakke), forpagter Gomme Christensen (født i Maribo og bror til købmand Waldemar Christensen) samt mejeribestyreren.

En gang årligt samledes alle herregårdens folk til den store høstfest. Her er vi på Bremersvold, en hovedgård under Ålholm, hvor der ikke boede noget rigtigt herskab. Gården beskæftigede mange polakker. Efter polsk skik blev de ledende mænd pyntet med lange, kulørte silkebånd. I sløjfen blev stukket et par kornaks. De to mænd i forreste række bærer sådanne. Flere af kvinderne er iført polsk klædedragt med broget overdel og mageradet halskæde.

'Den første høstdag var særlig festlig. Da kom pigerne og pyntede forpagteren, forvalteren og fruhen med lange, brede bånd i sløjfer i forskellige farver. Min mand og jeg fik hæftet på højre skulder, og forvalteren, som var 'ung kavalere', fik på venstre skulder, de nåede næsten til jorden, de større børn fik også. Pigerne fik så en pengegave af min mand. Jeg har på Sæbyholm i høsten set en lang række af piger gå og binde kort op efter karlene, der mejede, eller efter aflægger. Bag alle disse mennesker kom en dreng med en vogn med en øltønde på, alle arbejdere fik gratis øl i høsttiden.'

FORFACHTERFRUE PÅ PÅRUPGÅRD UNDER KNUTHENBORG, O. 1915

Roedyrkning vandt frem i slutningen af 1800-årene, og hermed meldte behovet for ekstra arbejdskraft sig. Til at begynde med kom svenske piger, fra 90'erne især polske. På den tid udvidedes roearealet kraftigt. Polakkerne var sæsonarbejdere, der var beskæftiget i landbruget fra tidligt forår til sent efterår, hvor de vendte hjem. De skilte sig ud ved flere kulturforskelle – bl.a. var de stærkt troende katolikker. På de store steder indrettedes særlige boliger, såkaldte polakkaserner, til disse gæstearbejdere. Fotografiet fra Kærstrup ca. 1912 viser en gruppe polakker – flere med kors om halsen – foran kasernen, th. står roeforvalter Mads Peter Jørgensen.

Polske piger – med langskaftet hakke – i roemarken på Øllingsø. Pigerne blev i starten hvervet gennem en tysk Aufseher, der også fungerede som kontaktperson. Han – eller en forvalter – ledede det daglige arbejde i marken. Foto ca. 1910.

For at sikre sig polsk arbejdskraft henvendte man sig til 'Landsforeningen til Fremme af Udenlandsk Arbejdskraft'. Så kom her nogle mænd kaldet aufsehere herop og fik bestilling på arbejdere... Det var hovedsagelig kvinder kaldet 'piger'. Aufseheren satte pigerne i arbejde og afregnede deres løn med forvalteren eller forpagteren selv og ordnede alt for pigerne, alle forhold, derunder godkendelse af kasernen. I 1911 fik hver pige en krone om dagen foruden frit hus og have, brænde og ubegrænset skummetmælk. Kasernen blev hovedsagelig opvarmet med et stort polsk komfur, som var opbygget af store firkantede sten, og når disse var næsten glødende, kogte pigerne deres mad herpå.'

FORPACTERFRUE PÅ PÅRUPGÅRD UNDER KNUTHENBORG, O. 1915

De polske roearbejdere på Knuthenborg holder alle et roejern i hånden; de er dog tydeligvis ikke på vej ud i marken, men iført deres fine tøj. Karakteristiske er kvindernes mønstrede stoffer og store hovedklæder. Deres redskaber har trekantet jern og kort skaft, som anvendtes til første lugning. Tv. står forvalteren Rasmus Petersen. Fotografiet er fra begyndelsen af 1900-tallet.

Arbejdet med roerne krævede mange hænder, og det var ikke kun de polske sæsonarbejdere, der tog det hårde slid i roemarken. Mændene fra Rudbjerggård står med kortskaftede hakkejern omkring 1920. Yderst th. ses forvalter Lundsgård, ved hans side forkarlen. Gården havde et stort sukkerroeareal og beskæftigede mange folk i marken, bl.a. 70 polakker. Til dem blev der i 1894 opført en særlige polakkaserne, som stadig kan ses på gården.

'Pengene tjente jeg i roemarken. Jeg tog arbejde som daglejerkarl og hakkede roer på akkord. Vi skulle udtynde, så der var seks roer pr. favn (1 favn = 188 cm). På Lungholm var roerækkerne 400 favne, men de længste var dog på Rodsnæs under Orebygård. Der var de 700 favne!'

KARL AF POLSK AFSTAMNING, DER ARBEJDEDE PÅ LOLLANDSKE HERREGÅRDE 1940-55

Tre mand hviler for en stund, medens billedet bliver taget. De har netop afsluttet det hårde arbejde med at læsse sukkerroer på vognene. De står med den særlige roegreb, forsynet med afrundede tænder for ikke at beskadige roerne. De to stærke heste er parat til at trække vogntoget på de løse spor, der er lagt ud i marken og forbundet til roebanens faste skinnenet. Foto Øllingsø 1941.

Såning af roer på Højbygårds vidstrakte marker 1948. Tv. Mogens Jørgensen og th. Martin Knudsen. Højbygård var – tilligemed Lungholm – forpagtet af De danske Sukkerfabrikker.

Fra 1890'erne blev der oprettet smalsporede roebaner, som førte frem til sukkerfabrikkerne. Til den store fabrik i Nakskov var i 1922 knyttet et banenet på 217 km. Roetogene var i drift indtil 1968, hvor lastbilerne og traktorerne tog over. I stedet for at køre de tunge roevogne den lange vej til sukkerfabrikken kunne man nøjes med turen til en af de saftstationer, der havde rørforbindelse til fabrikken i Nakskov, Maribo, Saksøbing og Holeby. – Dette tog kørte i 1930'erne med roevogne fra Ålstrup, Christianssæde og Opager holdeplads.

'Folkene var trænet op i, at der i roetiden holdt 7 jernbanevogne på stationen, og når slæberen kom om eftermiddagen klokken 5, skulle de være læssede, enten det så sneede eller regnede.'

ROE- OG UNDERFORVALTER PÅ SØLLESTEDGÅRD, 1907

'Jeg husker min ældre broder en dag sige om nogle børn, som vi ser ligge i en roemark, at enten må de vel blive så hærdede, at de aldrig mere kunne blive syge, eller også måtte de blive så svage, at de døde af det. Sådan gik det vel næppe, men megen sygdom er blevet følgerne af opholdet i de våde og kolde marker, det er der ingen tvivl om, og på denne baggrund må det vist også ses, når det blev en overlæge, der blev en af initiativtagerne til oprettelsen af de første roebørnestuer for landarbejderbørn. I øvrigt tror jeg ikke, det er noget tilfælde, at det blev tre mennesker, der alle kom fra andre dele af landet, der tog initiativet. Vi, der boede hernede, var alt for vant til at se på forholdet med børnene, der lå i markerne. Vi vidste, det var forkert, men vanetænkning gjorde, at vi ikke troede, det kunne være anderledes.'

BØRNEPÆDAGOC, FRA 1954 LEDER AF ROEBØRNESTUERNE

Importen af polske sæsonarbejdere ophørte brat med verdenskrisen 1929. Fra da af måtte arbejdet klares af danske mænd, kvinder og børn foruden de mange polakker, der var blevet i Danmark. At hakke roer blev lønnet som akkordarbejde. Den enkelte arbejders indsats blev opgjørt med et favnemål, som det ses på fotografiet. Her er vi omkring 1950 på hovedgården Rosenlund under Krenkerup.

Mange kvinder måtte tage småbørnene med under arbejdet i roerne. I 1950'erne prøvede man at løse problemet ved at oprette såkaldte roebørnestuer i samarbejde med Red Barnet. Grevinde Lykke Danneskiold-Samsøe etablerede en sådan på familiens gård Gabrielseminde under Øllingsø. Den blev ledet af mejeribestyrerens kone, fru Stryhn, der med forklæde ses midt i billedet fra 1953. Roebørnestuerne fik kun kort levetid. Behovet svandt, som mekaniseringen vandt frem.

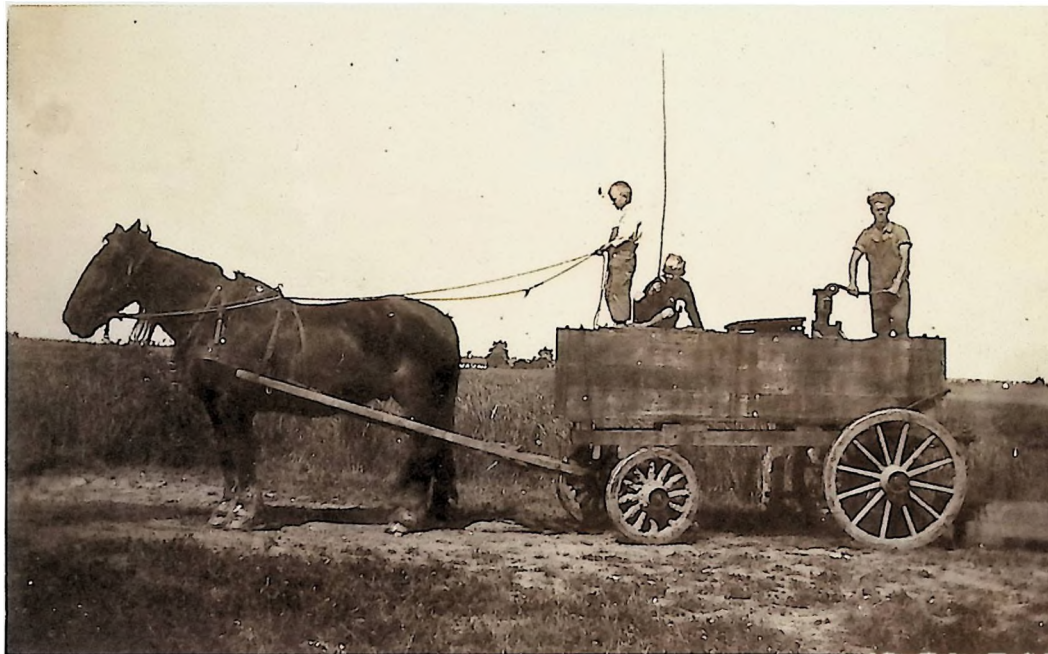

Kreaturer i løsdrift blev i ældre tid vogtet af en hyrde med hund. Hyrden på Lidsø med de store, flade inddæmmede arealer, Georg Hansen (1877-1942) arbejdede både under godsejer Kruger og efterfølgeren Chr. Moesgaard-Kjeldsen. Foto 1905.

'Vi havde fire ugifte malkepiger. Desuden var der en del husmandskoner, der malkede. Præcis klokken 4 morgen og eftermiddag begyndte malkningen, der varede ca. 2 timer. Enhver skulle malke et hold køer på 20 stykker. Bagefter skulle to af dem vaske spande, og de andre to gøre folkeværelserne i stand. Det varede et par små timer. Fra klokken 10 til 4 eftermiddag var pigerne fri og fuldkommen uafhængige. De benyttede i udstrakt grad tiden til at promenerer i stiv stads nede i byen (Nysted), hvorved de erhvervede sig titlen 'malkekomtesseerne.'

LANDVÆSENSELEV PÅ ÅLHOLM, 1903

Om sommeren kom køerne på græs. Staldens folk måtte så ud i marken og malke to gange daglig, flytte køerne og bringe vand ud til dem. På vandvognen ses røgterer med pumpen, som fylder vandtønden. Et par drenge har i begyndelsen af 1930'erne taget turen med ud til Gammelgårds marker.

Også malkeholdet blev fotograferet i faste gruppeopstillinger. Her folkene fra Bogøgården (nu Store Riddersborg) i 1909, som i dagens anledning har taget rent og pænt tøj på. Hestevognen er kørt ud i marken med malkepiger, spande, junger og skamlere samt røgttere med køller til at flytte tøjræle med. Tilsvarende malkehold kørte ud på de andre herregårde to gange daglig, første gang ved 4-5-tiden om morgenen. Der var ofte svenskere og polakker på holdet. Tv. ses fodermesteren, der dengang betegnedes 'hollænder'. Han var fra Småland og hed Nilsson. Hans kone, Maren Marie Hansen May, står som nr. fire fra venstre. Mælken fra Bogøgården blev leveret til mejeriet på Fredsholm.

Malkehold på Søholt i 1920'erne. Malkning var kvindearbejde. De store gårde havde ansatte malkepiger, der boede på avlsgården. Desuden deltog gifte husmands- og landarbejderkoner. Normen var, at en pige skulle klare malkning af sine 20 faste køer to gange daglig. Manden ved hestene er lederen, hollænderen eller fodermesteren Niels Peter Nielsen. De to unge mænd bagerst th. kan være foderelever.

1921 og 1922 var der arbejdsconflikter over hele Danmark, hvor organiserede strejkede for at undgå løn nedgang. I maj 1921 nåede konflikten også Pederstrup, og adskillige medarbejdere og funktionærer måtte træde til for at klare den daglige malkning. Deres påklædning med kravetøj og fine forklæder afslører, at de bestemt ikke tilhører malkepigerne og røgternes brigade.

'...Alt gik rolig til, det skulle dog sommetider ende med slagsmål, det var ikke helt ukendt mellem polakkerne. En gang kom Katrine råbende: Jomse-Jomse kom og hjælp. Det var 2 malkekoner, der var kommet i totterne på hinanden. Som våben brugte de malkeskamlen. Hun så frygtelig ud, blodet løb fra munden, flere tænder var slået ud, rød og hævet i hovedet. Jeg fik hende vasket, ind i vores stue, hvor hun fik noget såkaldt kaffe. Jeg talte med fodermesteren, han sagde: Der er ikke noget at gøre, bare ikke blande sig, lade dem selv ordne deres mellemværende...'

HUSJOMFRU, FOLKEHUSHOLDNINGEN PÅ ØLLINGSØ, 1940

Malkning var normalt kvindearbejde, men staldens mænd kunne godt træde til med en hjælpende hånd. Fodermester Charles Hansen på Gottesgabe malter en ko, der nylig har kælvet. Da den kan være urolig og vanskelig at malke, er den lænket til vognen. Foto fra 1930'erne.

Malkehold fra Nakskov Ladegård i 1920'erne. Pigerne er polske, og flere har deres små børn med på arbejde. Th. står hollænderen, nr. to er 2. fodermester Charles Hansen (født 1903), der siden blev fodermester på Gottesgabe. Nakskov Ladegård drev eget mejeri, se s. 154, og var en af de gårde, der tidligt gik over til maskinmalkning. I 1931 blev der således malket med maskiner.

Langt op i tiden brugtes betegnelsen hollænder om en fodermester. Baggrunden er historisk: Holland var tidligere førende inden for mejeridrift. Her ses hollænderen Niels Peder Nielsen omkring 1925 i marken med en af Søholts syv tyre. Godset havde på det tidspunkt Lollands største kvægbesætning. En opgørelse fra 1930 anfører, at der var 270 malkekøer og 200 ungkreaturer af rød malke race.

I 1880'erne blev dansk landbrug omlagt fra kornproduktion til animalsk produktion – mælkeprodukter og svin. Avlsarbejde og nye kvægtypen vandt frem. Kærstrup var en af de første gårde, der indførte jerseykøer på Lolland. Fotografi 1906.

1800-tallets nye afgrøde, sukkerroen, gav værdifuldt grøntfoder til det øgede kreaturhold. Her kastes roetoppe ind gennem staldens køreport. Søllestedgård 1940.

I den ene halvdel af dette dobbelthus på Fuglsang boede i 1950'erne fodermester Svend Aage Wandrup og hustruen Edith. Herregården havde 130 malkekøer.

Den arbejdskrævende håndmalkning blev på de store gårde i 30'erne og 40'erne afløst af maskinel malkning. Malkning 'skiftede køn' og blev mandsarbejde. Alfa-Laval var det foretrukne produkt. Her er vi på i køstalden på Højbygård omkring 1948.

Fodermesterparret på Álholm avlsgård omkring 1960. Fodermester Niels Frederik Jørgensen med kasket, spidsbukser og stok, hans kone Agnes Elisabeth i kittel og med tørklæde, der dækker håret. Barnebarnet Hanne står ved bedstefar.

Før andelsbevægelsen og moderne mejeridrift vandt frem, var herregårdsmejerier udbredt og kendt for kvalitetsprodukter. Men i 1880'erne og 90'erne blev de overhalet af udviklingen og nedlagdes i stort tal. Fotografiet gengiver meyerskerne på Søholt og deres store trækar i 1880'erne, opstillet foran mejerilængen (der stadig findes). I baggrunden malkevognen med siddende mænd på stangen. Yderst bødkeren, der fremstillede kar, tønder og smørdriller.

Interiør fra mejeriet på Nakskov Ladegård omkring 1928.

Mejeriejer Johann Wilhelm Hanssen, Ly Mejeri, erhvervede år 1900 Nakskov Ladegård. Hanssen, der var en dygtig mejerist og landmand, drev også mejeri på gården. Besætningen var 120 malkekøer, desuden købte han mælk fra Helgenæs. Mejeriet beskæftigede bl.a. en bestyrer, en mejerist og en mejerske samt to mælkekuske, der solgte mælk i Nakskov. Her ses mælkevoغن omkring 1910 med kusen Svend Mogensen fra Holleby og fire mælkedrenge. På vognen hænger pottemål af forskellig størrelse.

Husmandssted under Pederstrup, Magle-
tving Møllevej 23. Den stoute kvinde hed
Stine Karlsson Dath; hun var født i huset
1860 og startede i syvårsalderen som høn-
sepige på Pederstrup. Siden tjente hun hos
gartneren, og efter at have været på nogle
mindre ejendomme, vendte hun tilbage
til Pederstrup avlsgård, hvor hun tog sig
af forefaldende opgaver: malkning, høst,
tærskning, lugning af roer og spinding. Hun
blev fast malkepige på avlsgården med an-
svar for 20 køer og påtog sin også at malke
for både skovfogeden og en snedker. Ved
hendes side står sadelmageren Christian
Pedersen, der, efter at Stine have ført et
udsvævende liv med hyppige 'herrebesøg',
flyttede ind hos hende og blev hendes
faste samlever. Hun døde 1957, næsten
100 år gammel. Huset blev fredet i 1985
efter at være overtaget af en akademiker fra
København.

Husmænd havde vidt forskellige kår. De, der boede i lejehus med jord til at holde høns, en ko, en gris og dyrke køkkenhave, havde lettere ved at skaffe føden til en stor børnefolk. Familien på fotografiet fra Gammelgård tilhørte den bedrestillede del af husmandsgruppen. Foto fra slutningen af 1930'erne.

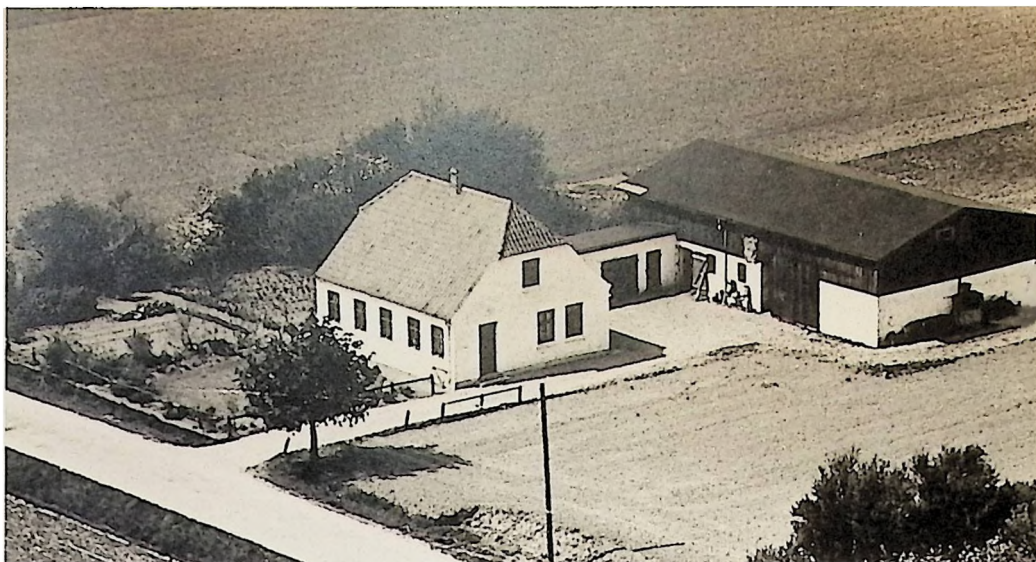
'Arbejderne på godset boede alle i baronens huse og gav ca. 52 kr i leje for et år. Der var gerne to værelser, køkken, svinesti og have. Det hændte jo undertiden, at lejeren ville have lavet lidt på huset, og når de så kom til godsforvalteren, som var den, der skulle ordne det, sagde han altid nej. Når så baronen (der var udenrigsminister og ikke havde fast bopæl på Oreby) kom hjem, holdt han audiens, hvor alle, som havde noget på hjertet, kunne komme, og dette benyttede arbejderne sig flittigt af. Nu var baronen en flink mand, og en mand som omtrent var vokset op sammen med dem alle, så han kendte dem, og for at få en hurtig ende på audiensen sagde han ja.'

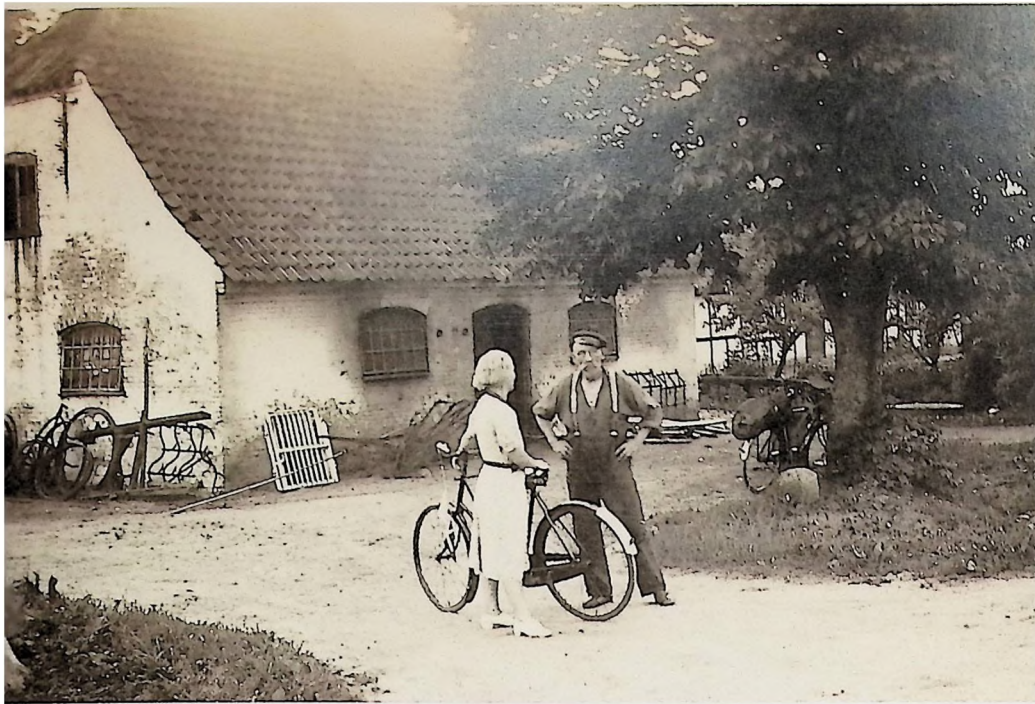
GARTNERLEV PÅ OREBYGÅRD, BEGYNDELSEN AF 1890'ERNE

Husmandsgruppen voksede kraftigt i løbet af 1800-årene, og husmandsbevægelsen vandt frem støttet af forfattere som Jeppe Aakjær og Johan Skjoldborg, der skildrede landproletariatets fortvivlende livsvilkår. I 1920'erne og 30'erne kom en bølge af nyoprettede husmandssteder med større jordtilliggende. Det var en følge af lensafsløsningsloven fra 1919, der medførte, at landets store godser skulle afgive 1/3 af jorden til udstykning til småbrug. Hele kolonier af statshusmandsbrug opstod omkring storgodserne. Som perler på snor ligger disse ret ens huse.

Øverste luftfotografi viser et af de mange husmandsbrug, der blev oprettet på Højbygårds jorder efter lensafløsningen. Ideen var, at disse brug på ca. 12 tdr. land skulle brødføde en familie, og de er da også indrettet som en bondegård en miniature med stuehus, lade og stald, og jorden ligger lige omkring husmandsstedet. Foto 1950'erne.

Nederst er vi ved Rødbyvej på herregården Ålstrups tidligere jorder. Manden, der kører høstvognen, er statshusmand Frederik Christiansen.

Alle herregårde havde en smedje, der som regel lå i nogen afstand fra avlsgården på grund af brandfaren. Her er vi på Halsted Kloster i 1942, hvor smedjen var en del af landsbyen Halsted. Siden 1906 var den forpagtet af smed Lauritz Eriksen, der bl.a. reparerede maskiner, redskaber og skoede heste. På fotografiet er han faldet i snak med en ung, hvidklædt dame med cykle.

Smed Olsen på Krenkerup avlsgård omkring 1950.

Indførelse af elektricitet i 1900-tallets første årtier var lidt af en revolution. Elektromotoren var transportabel, let at vedligeholde, og det blev den nye kraftkilde. Elektricitet som lyskilde og i husholdningen ændrede også husarbejdet radikalt. Søholts store avlsgård, opført efter en brand 1917, rummede også elektricitetsværk. At passe dette fordrede særlige kompetencer. Her er Alfred Nielsen, som mestrede tidens nye teknologi. Foto 1920'erne.

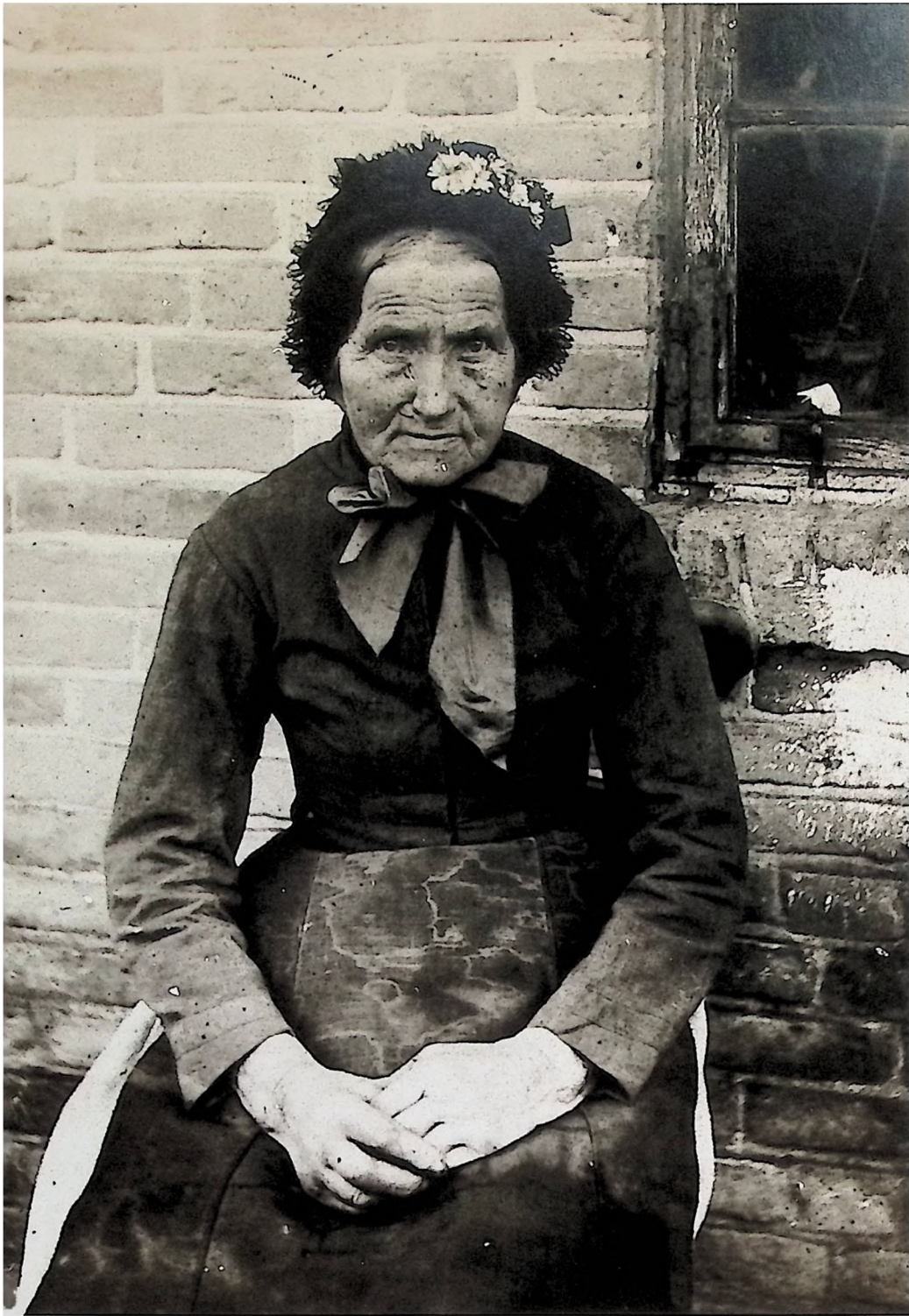
Husmænd fra Kærstrup lægger omkring 1910 roebane bag Flårup. Fra venstre ses: Lindgreen (svensk), Kilbæk, Svend, Roman (polsk), Johannes Andersen, Kasimir (polsk), Andreas (polsk) samt Emil Paustian og Mads Jørgensen.

'Så var der dem, som var husmænd på herregården, og som boede i gårdens huse, der var uden jord, og hvor der boede to familier i hvert, vi kaldte dem familiehuse. Det var usle boliger uden et træ i haven, for der boede folk, som flyttede tit og derfor ingen interesse havde i at plante hverken træer eller blomster. Disse husmænd var fuldstændig sløve overfor samfundet. Deres koner skulle stille til malkning om morgenen klokken halvfire, og samme tid om eftermiddagen. Disse mennesker levede på et meget lavt niveau, så jeg tror nok, at om ikke man så ned på dem, så i hvert fald at man beklagede dem.'

BARN FRA HUSMANDSHJEM UNDER CHRISTIANSSÆDE, O. 1890

Kvinden tv., Marianna Wojcik, var en af de mange polske sæsonarbejdere, der aldrig vendte tilbage til hjemlandet. Hun blev som så mange andre af 'de strandede' polakker under Første Verdenskrig gift med en landsmand, Jan. Efter skiftende ansættelser endte de 1937 på Knuthenborg, hvor manden blev røgter, og familien med børn flyttede ind i et af godsets dobbelthuse. Efter 25 års ansættelse modtog Jan Wojcik en medalje for god og tro tjeneste, og få år senere fik han en retrætepost, hvor han bl.a. passede køkkenhave. Som 70-årig flyttede han og hustruen i 1967 til en aldersbolig for godsets ansatte i Maglemer, udenfor Knuthenborgs 'ringmur'. Her boede de gratis og fik fri brændsel. – På fotografiet fra ca. 1950 ses tv. Marianna Wojcik; hun sidder i baggården sammen med nabokonen Maria. I de store flueskabe med net opbevarede let fordærvelige madvarer.

Arbejderkone fra Søllestedgård i 1890'erne. Kvinden har pyntet sig og er iført sit bedste tøj. Hænderne bærer præg af mange års arbejde.

Manden i arbejdstøj og hatten i hånden står foran Dansteds hovedbygning. På de fleste gårde havde man skånejobs til ældre, nedslidte medarbejdere, der kunne gå til hånde og klare nogle af de mange opgaver, der altid er på en stor gård.

På herregården var der et flow af mennesker, som var beskæftiget i kortere perioder. Der var også folk, både funktionærer og arbejdere, som hele deres liv var knyttet til samme herregård og hvis forældre måske også havde tjent der. I et familiealbum på Dansted lyder teksten til dette billede: 'Otto, den trofaste hjælper gennem alle årene.' Smeden Otto står foran sit hjem, et af gårdens nye huse på Norresvej nær Dansted. Han har plantet godt med grønkål i haven. Ved siden af boede en anden af gårdens medarbejdere, Erik. Foto ca. 1957.

SKOVEN

SKOVDRIFT OG JAGT

Den rationelle skovdrift med hovedvægt på produktion og salg af gavntræ blev på store skovejendomme administreret af skovrideren. Under sig havde han skovfogeder, der hver dækkede et distrikt og havde den daglige ledelse af et større antal skovarbejdere. Det var dem, der udførte det hårde manuelle arbejde med at plante, udtynde, fælde og opskære træ – til salg eller videre forarbejdning på godsets eget savværk. Skoven var et mandefag, kun i dens træ-planteskole arbejdede også kvinder.

Træ var efterspurgt til talrige formål: bygningstømmer, vogne, sveller, hjulfølge, redskaber, inventar, møbler, parket, finér, smørdritler, tønder og kar, hegns- og telefonpæle, tændstikker, træsko og ikke mindst brændsel til de mange ovne.

Skovene blev gennem næsten hele perioden 1880-1960 drevet med traditionel teknologi. Træerne blev fældet med økse, skåret op med sav og kørt bort med hest. I 50'erne begyndte motorsaven og skovtraktoren at vinde frem. Med den ny motorkraft blev skovarbejderens produktivitet på få år fordoblet.

Skovens folk var ikke underlagt samme grad af kontrol og overvågning som på avlsgården. Skovfolk arbejdede spredt, ofte i makkerpar – og boede i afstand fra herregården. Akkordarbejde var almindeligt.

Skovning foregik om vinteren, om sommeren var der lugearbejde og oprensning af grøfter. Det var også almindeligt, at skovarbejderne deltog i andre opgaver på godset, f.eks. tørvegravning og høst.

Over for skovrideren mål: en produktionsskov med stort økonomisk udbytte stod godsejerens ønske om et godt jagtrevier. De tætte, mørke skove var hverken så idylliske, mangfoldige eller rige på dyreliv som guldalderens skove med lysninger, krat og græssende kreaturer. Det var skyttens opgave at varetage jagten. Han stod for eventuelt opdræt og udsætning af vildt, arrangerede jagter og sørgede for klappere.

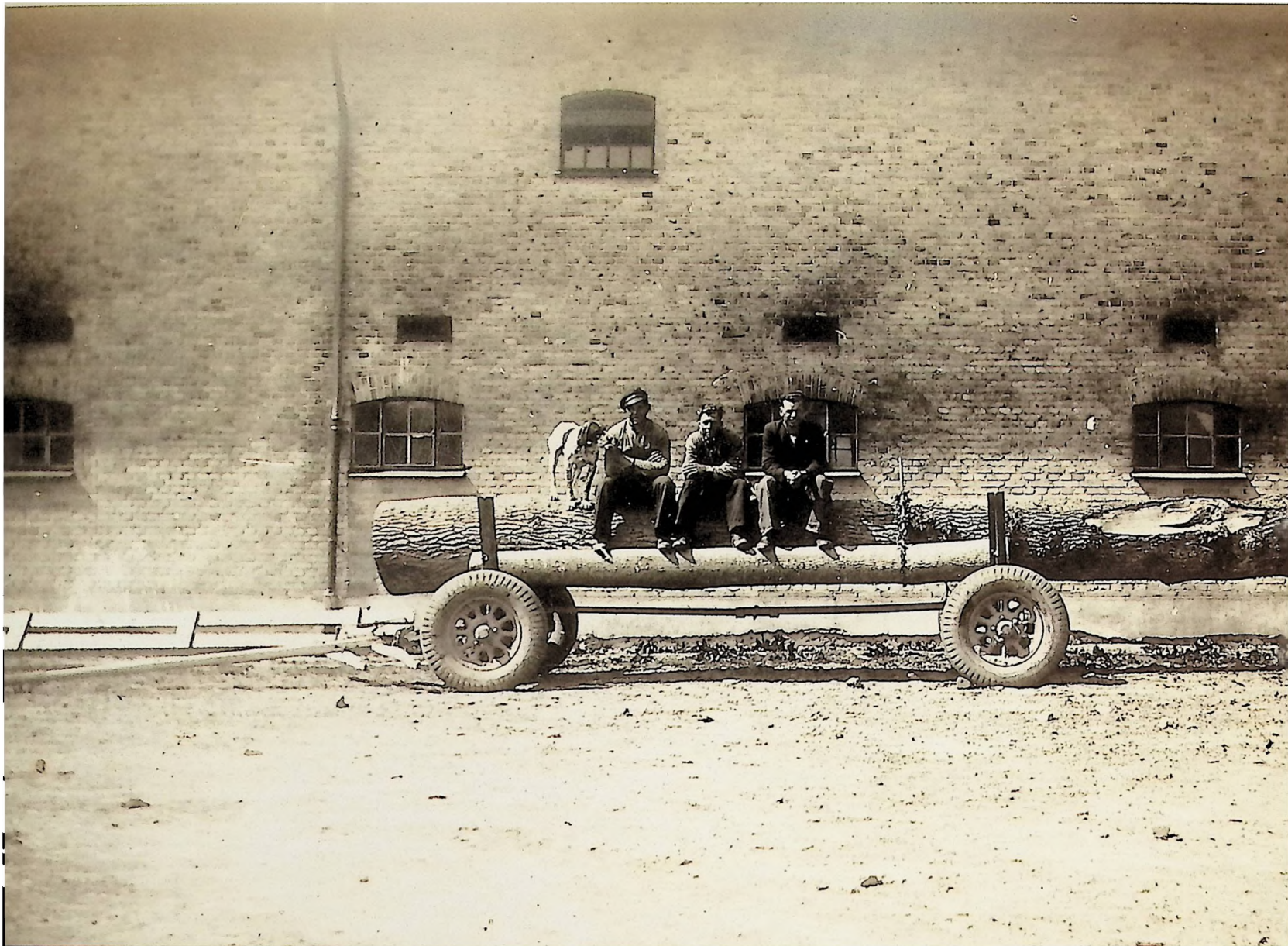
Skovens økonomiske interesser var i konflikt med skoven som herlighed og jagtområde.

Karl Hvid, født 1916 var fra begyndelsen af 1930'erne til ind i 60'erne skovarbejder på Knuthenborg – især i Merit Skov. Her ses han med sin seksårige søn en vinterdag i 1953.

'Skovenes største arbejde var udhugningen, der begyndte om efteråret og varede hele vinteren. De træer, der skulle fældes, var i forvejen afmærket (rillet) af skovfogeden, og så kunne skovarbejderne ellers gå i lag med de træer, der havde fået en rille i barken. Først skulle han afgøre, til hvilken side træet helst ville falde, og ved denne side fik det en dyb indhugning ved roden – det blev hugget ind – med den store buløkse, hvis skaft var ca. 1 meter langt og fattedes med begge hænder... Man fik så den lange skovsav i gang... og man anbragte sig nu, en mand ved hver ende, og savningen begyndte. Man lå på knæ under arbejdet på jorden eller en medbragt sæk eventuelt med halm, hvis jorden var fugtig... Når kæmpen endelig med et brag lagde sig på skovbunden, pustede man ud og tørrede sveden af panden, før man gik i gang med parteringen af denne til de formål, hvortil den egnede sig.'

BARNDOMSERINDRINGER, HUSMANDSSØN OPVOKSET VED OREBYGÅRDS STORE SKOVE, CA. 1905.

'De fineste stammer blev i passende længde lagt af som knobbe (så lange som stammen var ret, fin og svær nok) og disse kørtes senere i deres hele længde til savskæreri eller til eksport til andre egne, eventuelt befordret af skipper. Andre stammer savedes op i alenstykker, og disse kløvedes. Det fineste stabledes i favne og kaldtes nr. 1. Det lidt ringere stabledes op som nr. 2, dels til brændsel, dels til gavntræ. Nr. 3 var det, der havde vrid, knuder og knaster, og det kaldtes gerne bare for knuder. Det egnede sig kun til brændsel, men var drøjt at arbejde op til sådant. Endelig var man nået til top og grene, der også savedes op i alenstykker, men ikke kløvedes... Til slut lagdes de tynde ris i jævne risbunker, folk kunne købe og hugge op til komfur, vaskekedel og optænding.'

BARNDOMSERINDRINGER, HUSMANDSSØN OPVOKSET VED OREBYGÅRDS STORE SKOVE, CA. 1905.

Skovvogn med en lang egekævle ved Fredsholm avlsgård omkring 1943. Træet var fældet i godsets skov. Mange af de gode kævler blev købt af lokale snedkere; herefter blev de skåret op på savværker, tørret og anvendt til bl. a. møbler. Kævlen kan også være endt som smørdritlet, i så fald blev den skåret i stykker på 72 cm.

Skovarbejder med sav fra Søllestedgård i 1890'erne.

Skovhugst i Søholt Storskov ca. 1939. At håndtere den store økse hørte med til skovfolkens nødvendige færdigheder.

De store kævler – stammestykker af løvtræ til gavnbrug – blev kørt ud af skoven på hestetrukken kævlevogn. Kævlerne blev lagt ved vejen til videre afhentning. Her er vi i en af Krenkerups skove omkring 1950.

Skovrideren var 'Skovens Konge', en uddannet mand med høj status, der tilhørte toppen af godshierarkiet. Han havde det overordnede ansvar for skovens økonomi, administration og drift. I ældre tid var der også jord til embedet, så skovrideren drev tillige landbrug. Hans rummelige embedsbolig lå oftest op til skoven. Skovriderboligen på Krenkerup, opført 1882 i nyrenæssancestil, er udpræget herskabelig. I Vestjylland ville bygningen kunne gælde for en herregård.

En del skovrige herregårde havde eget savværk, som lå på godsets jord. Krenkerup købte i 1939 Saks København savværk, som blev bortforpagtet. Det var en stor virksomhed med tilhørende stole- og parketfabrik. Så sent som i midten af 1960'erne beskæftigede fabrikken op mod 70 mand. Foto fra 1950.

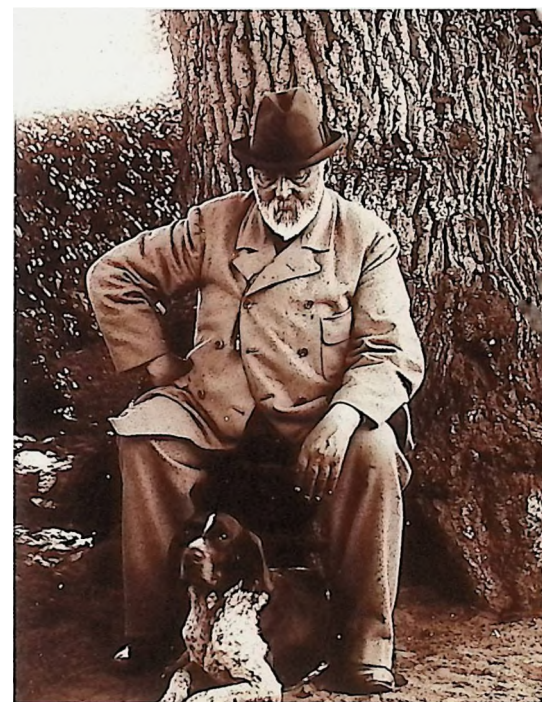
'I gamle dage, da der var megen skov, var der selvfølgelig også mange flere hasler, og mange flere tog til skovs for at plukke. Det var skik, at tjenestefolkene fik en fridag efter høst til at plukke nødder i... Alle skove heromkring (Arninge, Sydvestlolland) tilhører herregårdene, og der, hvor vi plukkede, skulle vi spørge skovfogeden om lov om morgenen og stille hos ham med vor nøddepart om aftenen for at få taldet, det vil sige, at han tog et kvantum af nødderne. Dette fik herskabet...

Der var også en del skovkoner, det vil sige husmandskoner, som boede nær ved skoven. De drev det som forretning og plukkede hver dag, så længe der var nogen. De gik til byen og solgte dem, cirka 9 til 10 kilometer. Så langt kunne folk gå dengang for at tjene et par skilling. Disse koner gav en skæppe nødslede nødder til skovfogeden. Så måtte de plukke, så meget de ville.'

BARNDOMSERINDRINGER, DATTER AF VÆVER I ARNINGE, 1880'ERNE

Skovfoged Frederik Jensen fra Ålholm med hustruen Sidsel og deres tolv børn samlet foran skovfogedboligen. Alt tyder på, at familien har haft gode kår, tøjet er pænt, og der er gjort meget ud af haven med slyngede stier, amøbeformede blomsterbede og den store tidstypiske spejlglasskugle, der spejler de sirlige omgivelser i et rundperspektiv. Foto ca. 1900.

Skovrider C.D.F. Wegge med hund ved det gamle egetræ i skovriderboligen Søgårds have. Wegge var den sidste af et familiedynasti, som beklædte skovriderembedet på Pederstrup fra 1797 til 1904. Sønnen, Paul, faldt dog ikke mere 'ved siden af', end at han blev skovrider på et andet gods og desuden forfatter til skovfogedernes lærebog. Foto 1900.

'Vi boede i et af de såkaldte lejehuse, der hørte under godset Christianssæde. Dette ejede på den tid (indtil 1928) 50-60 huse med ca. 3 tønder land. Alle disse huse lå rundt omkring de store skove på ca. 1800 tønder land... Husene var beboet af folk, der havde arbejde for godset eller var beskæftiget det meste af året i skoven som skovarbejdere. Det var folk, som var præget af hårdt slid, og de levede en nøjsom tilværelse. Men de var glade for deres lille jordlod, der var ca. 100 favne lang og ca. 47 favne bred, og de havde mulighed for at holde to køer og et par grise.'

BARN FRA HUSMANDSHJEM UNDER CHRISTIANSSÆDE, O. 1920

Kirstine Christensen ved sit hus på Holme-
marken 1910. Hun var gift med skovløber
Christensen, der var ansat som skovarbej-
der under Gammelgård og havde opsyn
med en del af skoven. Til huset hørte et
jordtilliggende, som han dyrkede. Ved
stakittet er stablet brænde, som var en del
af lønnen.

Anders Jensen, skovfoged på Søllestedgård, i fotografens atelier omkring 1890. Han har iført sig fuld udrustning med jægerhat, bøsse, krudthorn, hirschfænger og fedtlæderstøvler. Anders Jensen kom til gården i 1870, hvor han startede som tjener. Så blev han havemand og siden skovfoged; uniformen fortæller, at han også fungerede som skytte. Anders Jensen var en typisk repræsentant for ældre tids skovfolk, selvlært og praktisk. Først i 1903 kom der en fast uddannelse som skovfoged.

NYKØBING F. Skovfogedhuset i Hamborgskoven.

Maribo

Skyttepavillonen i Lysemose

Det var ikke ualmindeligt, at der til et af skovens huse hørte et beskedent traktørsted, hvor der blev serveret kaffe og brød, og hvor skovgæsterne kunne spise deres medbragte mad. Her er vi i Hamborgskoven på Fuglsang og i Lysemose under Knuthenborg, ca. 1905.

Skoven betød meget for herskabet ikke alene økonomisk, men også som jagtrevier og udflugtsmål. Her lader Bodil Neergaard sig køre en tur i Hamborgskoven. Vognen er standset op et øjeblik, for at fru'en kan tale med en af skovens overordnede folk. Den ranke kusk, Christian Mortensen, er i liberi med høj hat. Foto ca. 1910.

'Greven på Knuthenborg – Eger Christoffer lensgreve Knuth – sendte bud, at den dag skulle der holdes klapjagt i Skånshave og vore marker og vor lille skov, ca. 4 tønder land skov, der lå i forlængelse af vor store have. På omtalte dag samledes jægerne på gården kl. 10. Skovrideren på godset var jagtfiskal, og så kom 12 jægere. Senere kom grevens hovmester med frokosten, som blev spist hos os kl. 12. Han tog mit køkken i besiddelse. Det var ikke altid så nemt, da vi skulle have herrerne til middag kl. 6. Når der var grevejagt, var alle i smoking til middag.'

FORPAGTERFRUE PÅ PÅRUPGÅRD UNDER KNUTHENBORG, O. 1915

Vildtparade foran skytteboligen i Folehaven på Ålholm 1941. Bagerst midt i døren ses jagtherren, baron Johan Otto Raben-Levetzau, dernæst godsejer Castenskiold og grev Knuth fra Knuthenborg. Stående tv. godsets skovrider Holm; ved siden af bankdirektør Holger Bech. Forrest fra venstre, siddende godsejer Lauritz Jørgensen, Søllestedgård. Yderst th. stående forpagter på Ålholm Eiler Marcher. De små heste trækker en jagtvogn.

'Vilhelm Been var ubetinget den mest berygtede krybskytte her på Lolland fra ca. 1900, indtil han for en syv år siden døde (ca. 1955). Man siger, at han skød tre mennesker. Det ene tilfælde er uvist, men det andet indtraf i Sørup, seks kilometer vest for Maribo, vist o. 1910-12. Det var en kammerat, han havde med på jagt, så blev de uvenner over hvem af dem, der skulle bære dyret. Vilhelm Been forklarede ved forhøret, at det var et vådeskud. Manden var skudt i ryggen. Vilhelm Been, der var stor og sikkert meget stærk, smed manden over skulderen med hoved og arme hængende ned ad ryggen. Sådan gik han til mandens kone og lagde ham på gulvet med ordene: Der har du ham.

Been var hadet og frygtet af alle skovbetjente med undtagelse af skovfoged Harthaaldt, Hardenberg (Krenkerup) og skytte Hansen, Engestofte. Begge påstod de, at han skulle være deres mand. Ingen af dem fik ham; men Been fik skytten. Han skød ham den 6. juni 1916.'

FORPAGTERFRUE PÅ PÅRUPGÅRD UNDER KNUTHENBORG

Jagten var en vigtig herlighed for godsejeren, og store skovrige herregårde ansatte en skytte for at kunne tage vare på denne herlighed. Han stod bl. a. for vildtpleje, bekæmpelse af det udbredte krybskytteri og for opdræt. Han leverede naturligvis også vildtet til herskabskøkkenet. Her er vi på Krenkerup omkring 1950.

En vognfulde drenge – i alt 18 – på vej ud til eftermiddagsjagten. Det var grev Reventlow, der holdt klapjagt på Rudbjerggårds marker og omliggende skove. I alt nedlagdes 97 stk. vildt. Det var skik og brug, at børnene fik fri for skole, når de skulle ud som klappere. Foto ca. 1950.

ILLUSTRATIONSLISTE

Tallene henviser til bogens sider. Hvor fotografens navn er kendt, anføres dette. Herefter følger det pågældende fotografis opholdssted. Følgende forkortelser er anvendt:

HOL = Holeby Lokalhistorisk Arkiv
HØJ = Højreby Lokalhistoriske Arkiv
KB = Det kgl. Bibliotek
LFS = Lolland-Falsters Stiftsmuseum
NAK = Nakskov Lokalhistoriske Arkiv
NM = Nationalmuseet, Danmarks Nyere Tid
NYS = Nysted Lokalhistoriske Arkiv
RAVN = Ravnsborg Lokalhistoriske Arkiv
RMP = Reventlow-Museet Pederstrup
RUD = Rudbjerg Lokalhistoriske Arkiv
RØD = Rødby Lokalhistoriske Arkiv
SAKS = Sakskøbing Lokalhistoriske Arkiv
TORE = Toreby Lokalhistoriske Arkiv

6 RAVN
14 HØJ
15 HØJ
24-27 trykte postkort. Eksemplarer findes på Lolland-Falsters Stiftsmuseum og de respektive lokalhistoriske arkiver
29 Brahetrolleborg
30-31 NM
32 ø. Sølstedgård
32 n. Asserstrup
33 Knuthenborg
34 tv. Sølstedgård
34 th. HOL
35 foto: Erik Nissen, Asserstrup
36-37 foto: Sophus Nissen, Knuthenborg
37 foto: Viggo Neergaard, KB
38-39 foto: Sophus Nissen, Knuthenborg
40 foto: Haralde Jørgensen, Søl-

stedgård
41 ø. foto: Haralde Jørgensen, Sølstedgård
41 n. foto: Paul Bergsøe, KB
42 begge Dansted
43 Asserstrup
44 foto: Axel Rasmussen, NYS
44-45 Sølstedgård
46-47 foto: Viggo Neergaard, KB
48 foto: Viggo Neergaard, KB
49 foto: Viggo Neergaard, Fuglsang
50-51 foto: Paul Bergsøe, KB
51 Fuglsang
52 foto: Viggo Neergaard, Fuglsang
53 begge foto: Viggo Neergaard, Fuglsang
54-55 foto: Sophus Nissen, Knuthenborg
56 LFS
57 Dansted
58 foto: Paul Bergsøe, KB
58-59 Brahetrolleborg
60 Knuthenborg
61 tv. foto: Lauritz Jørgensen, Sølstedgård
61 th. RUD
62 RAVN
63 tv. foto: Lauritz Jørgensen, Sølstedgård
63 th. efter Nationalmuseets Herregårdsliv bd. 6, 1982 s. 142
64 foto: Viggo Neergaard, Fuglsang
65 HØJ
66-67 NYS
67 foto: Johanne Birkedal, Sølstedgård
68 HØJ
69 SAKS
70 begge RAVN
71 SAKS

72	HOL	109 n.	Ane Tantula	146 tv.	Ane Tantula
72-73	NM	110	RUD	146-147	Ane Tantula
74	foto: Kr. Hude, LFS, udsnit	111	NM	148	HOL
74-75	foto: Viggo Neergaard, Fuglsang	112 tv.	Ane Tantula	149 ø.	HOL
76 tv.	Asserstrup, th. Dansted	112-113	foto: Ebba og Emil Hansen, RAVN	149 n.	foto: Lauritz Jørgensen, Søllestedgård
77	NM	114 begge	HØJ	150 tv.	RØD
78	Dansted	115	SAKS	150 th.	NYS
79 ø.	Dansted	116	Lea Sønderup	151	Sv. Aa. Wandrup
79 n.	Frans Marcher	117 ø.	RAVN	152-53	HOL
80-81	foto: Sophus Nissen, Knuthenborg	117 n.	Ida Hollnagel	154	NAK
82	foto: Paul Bergsøe, KB	118	NAK	155	NAK
83	RØD	119 ø.	foto: A. M. Knudsen, TORE	156-157	Christian Bendsen
84	foto: Sophus Nissen, Knuthenborg	119 n.	foto: Anne Jensen Sv. Aa. Wandrup	158	HØJ
85	RUD	120 ø.	HOL	159 ø.	RØD
86 ø. og n. tv.	HOL	120 n.	Søllestedgård	159 n.	HØJ
86-87	NYS	121	foto: Anne Jensen, Frans Marcher	160 ø.	Lea Sønderup
88	NYS	122	HØJ	160 n.	Krenkerup
89 begge	NYS	123 ø.	LFS	161	HOL
90	TORE	123 n.	RØD	162-163	HOL
91	KB	124-125	Dansted	163 th.	Henrik Wojcik
92	KB	126	Krenkerup	164	foto: Haralde Jørgensen Søllestedgård
93 ø.	KB	127 begge	RUD	165 begge	Dansted
93 n.	foto: Viggo Neergaard, Fuglsang	128	Asserstrup	167	LFS
94	SAKS	129 begge	Asserstrup	168-169	RUD
95	RAVN	130	LFS	169 th. ø.	foto: Haralde Jørgensen, Søllestedgård
97	foto: Haralde Jørgensen, Søllestedgård	130-131	HOL	169 th. n.	LFS
98-99	foto: C.A. Beck, Søllested- gård	132	LFS	170	Krenkerup
100	foto: Johanne Birkedal, RMP	133	LFS	171 begge	Krenkerup
101	RUD	134	foto: Sophus Nissen, LFS	172-173	LFS
102 ø.	NM	135	RUD	173	Luise Skak-Nielsen og John Erichsen
102 n.	Krenkerup	136 ø.	RUD	174	HØJ
103	RUD	136 n.	RØD	175	NM
104-05	RUD	137	LFS	176 begge	LFS
106	RAVN	138	RUD	177	foto: Viggo Neergaard, Fuglsang
107	HØJ	139	Krenkerup	178-179	foto: Axel Rasmussen, Frans Marcher
108	SAKS	140	LFS	180	RUD
109 ø.	RUD	141	HØJ	181	Krenkerup
		142-143	RUD		
		144	HOL		
		145	Henning Johansen		

FORTEGNELSE OVER CITATER

- Herregårdsliv refererer til Nationalmuseets
ottebindsværk af samme titel, redigeret af
Ole Højrup 1981-82
- s. 12-13 Folketælling Frederiksdal 1921,
Rigsarkivet, mikrofilm på Ravns-
borg Lokalhistoriske Arkiv, udskre-
vet af Hanne Grytner Eriksen
- s. 22 Kostplan Søholt, Holeby Lokal-
historiske Arkiv
- s. 32 Min herregårdstid, Asserstrup
- s. 40 Herregårdsliv bd. 7, s. 118
- s. 42 Min herregårdstid, Asserstrup
- s. 44 Herregårdsliv bd. 1, s. 49
- s. 55 Herregårdsliv bd. 1, s. 190
- s. 59 Herregårdsliv bd. 7, s. 157-58
- s. 63 Herregårdsliv bd. 6, s. 61-62
- s. 64 Lolland-Falsters Folketidende
23.3.2005
- s. 73 Kokkepige på Vintersborg, Ravns-
borg Lokalhistoriske Arkiv
- s. 76 Do.
- s. 80 Herregårdsliv bd. 1, s. 48
- s. 88 Herregårdsliv bd. 3, s. 197
- s. 92 Herregårdsliv bd. 3, s. 187
- s. 95 Min herregårdstid, Asserstrup
- s. 97 Herregårdsliv bd. 1, s. 129
- s. 100 Herregårdsliv bd. 5, s. 47
- s. 102 øverst Herregårdsliv bd. 1, s. 190
- s. 102 nederst Herregårdsliv bd. 5, s. 138
- s. 107 Herregårdsliv bd. 5, s. 47-48
- s. 108 Kokkepige på Vintersborg, Ravns-
borg Lokalhistoriske Arkiv
- s. 110 Herregårdsliv bd. 5, s. 48
- s. 111 Herregårdsliv bd 1, s. 93
- s. 115 Kokkepige på Vintersborg, Ravns-
borg Lokalhistoriske Arkiv
- s. 118 Beretning om Elvermand H.
Johansens tjenestetid på Herre-
gården 'Kristiansdal'... Nakskov
Lokalhistoriske Arkiv
- s. 122 Herregårdsliv bd. 1, s. 50
- s. 126 Beretning om Elvermand H.
Johansens tjenestetid på Herre-
gården 'Kristiansdal'... Nakskov
Lokalhistoriske Arkiv
- s. 128 Min herregårdstid, Asserstrup
- s. 129 Do.
- s. 131 Herregårdsliv bd. 2, s. 59
- s. 133 Herregårdsliv bd. 2, s. 53
- s. 135 Interview med tidl. daglejerkarl,
Reventlow-Museet
- s. 137 Herregårdsliv bd. 1, s. 129
- s. 138 Ellen Hansen: Roebørnestuerne
1973 (se litteraturfortegnelsen)
- s. 141 Herregårdsliv bd. 1, s. 50
- s. 146 Nationalmuseet, Danmarks Nyere
Tid, NEU nr. 36.926
- s. 158 Herregårdsliv bd. 5, s. 17
- s. 163 Herregårdsliv bd. 2, s. 164
- s. 167 Nationalmuseet, Danmarks Nyere
Tid, NEU nr. 19.369
- s. 168 Do.
- s. 173 Herregårdsliv bd. 8, s. 80-81
- s. 174 Herregårdsliv bd. 2, s. 157
- s. 179 Herregårdsliv bd. 4, s. 171
- s. 180 Herregårdsliv bd. 4, s. 201

KILDER

Forfatterens interviews og samtaler med en række personer, der har – eller har haft – nær tilknytning til herregårde på Lolland (godsejere, forpagtere, fodermestre, forvaltere, landvæsenselever, landarbejdere, skovarbejdere, tjenestepiger m.m.)

Nationalmuseets storværk Herregårdsliv. Beretninger fra århundredskiftet, red. Ole Højrup bd. 1-8, Kbh. 1981-82 har mere end 30 beretninger fra Lolland, som alle er benyttet

Levnedsbeskrivelse af Rasmus Nielsen (ca. 1905), Nationalmuseet, NEU nr. 19369

Kokkepige på Vintersborg, interview med Karen Hertha Larsen (sidste halvdel af 1930'erne), Ravnsborg Lokalhistoriske Arkiv

Levnedsbeskrivelse af Kristine Damgaard (1940) Nationalmuseet, NEU nr. 36.926

Beretning om Elevermand Henrik Johansens tjenestetid på Herregården 'Kristiansdal' i Branderslev v/Nakskov, Nakskov Lokalhistoriske Arkiv (1939 og 1943 ff.)

Fuglsang Avslgaard (1942-44), trykt i Mads Wille: Jeg. 70 års tilbageblik, s. 67-83

Beretning om livet på Fuglsang i 1944, Poul Jensen, Flintinge, Toreby Lokalhistoriske Arkiv

En husjomfru fortæller, Ruth Jensen (1944-1959), Lolland-Falsters Folketidende 23. marts 2005

Min herregårdstid, gartner Hans Jensen på Asserstrup, Asserstrup (ca.1950)

Tiderne skifter, elev og forvalter i 1950'erne, Jørgen Hovmand, 1996

Herregårdsliv på Asserstrup, Ivan Jacobsen (1950'erne), Lolland-Falsters Folketidende 5. april 2005

Folketællinger 1880-1921

Herregaardenes Adresse-Tidende, div. årgange 1904-56

Div. håndskrevne kilder fra lokalhistoriske arkiver og i privateje: bl.a. Dagbøger for landvæsenselever, Driftsplaner, Kostplaner for folkestuen, Arbejdsjournaler m.v.

Fotografier i de 10 lokalhistoriske arkiver på Lolland, Reventlow-Museet, Lolland-Falsters Stiftsmuseum, Nationalmuseet og Det kongelige Bibliotek samt hos adskillige privatpersoner

Stine Dath i Pederstrup. En etnologisk undersøgelse af et husmandssted under Pederstrup gods på Lolland. Upubliceret universitetsspeciale af Poul Balle-Petersen 1967

Film fra Ålholm (1930'erne), Krenkerup (1941) og Halsted Kloster (1944), alle i privateje.

LITTERATUR

Andersen, Britta, Dorthe Christensen og Carsten Porskrog Rasmussen red.: Herregårdenes Indian Summer fra Grundloven 1849 til Lensafløsningsloven 1919, Auning 2006

Bjørn, Claus m.fl.: Det danske landbrugs historie bd. 3-4, København 1988

Bjørn, Claus: Knuthenborg Park. Danmarks største herregårdspark og dens skabere, Vojens 1999

Bligaard, Mette: Skovens gode behandling – de reventlowske skove på Lolland 1775-1935, Reventlow-Museet 2005

Bobé, Louis, Hans Berner-Schilden-Holsten og Palle Rosenkarntz (red.): Danske Herregaarde ved 1920 bd. I-III, København 1922-23

Boyhus, Else-Marie (red.): Sukkerroer. 100 år på Lolland-Falster, Maribo 1973

Brandt, Palle R.: Mennesker omkring et gods, Nykøbing F. 1988

Erichsen, John og Mikkel Venborg Pedersen (red.): Herregården. Menneske – Samfund – Landskab – Bygninger bd. 1-4, København 2004-06

Erichsen, John: Fra Slottets Tid – Herregården Pederstrup på Lolland 1858-1935, Reventlow-Museet 2004

Eriknauer, Kirsten: Da forvalterens ord var lov, Odder Museum 2003

Hansen, Ellen: Roebørnestuerne, i Årbog for Lolland-Falsters Historiske Samfund, Maribo 1973

Hansen, J.J.: Større danske Landbrug, Maribo Amt, København 1932

Hansen, Lindhard: Et liv med mange fugle og få penge. Slotsvægterens fortæller, Herning 1997

Hartmann, Rudolph Puggaard m.fl.: Bodil Neergaard, København 1947

Haugner, C.C.: Gamle lollandske Gaarde, Nakskov 1912

Højrup, Ole: Herregårdsliv – beretninger fra århundredskiftet bd. 1-8, Nationalmuseet 1981-82

Jørgensen, Svend: Lolland-Falsters Herregaarde i Fortid og Nutid, Nykøbing F. 1938

Nellemann, Georges: Den polske indvandring til Lolland-Falster, Maribo 1967

Overgaard, Christine og Jesper Wik: Landbrug og teknik 1800-1960, Dansk Landbrugsmuseum 1998

Petersen, Rosa Engholm: Høsten på Lolland – fra plejl til tærskværk, Fejø 1983

Roussel, Aage (red.): Danske Slotte og Herregårde bd. 1-16, København 1963-67

Serup, Helle og Hans-Henrik Landert: Dansk Skovbrug 1945-2000, Dansk Jagt- og Skovbrugsmuseum 2005

Trap, J.P.: Danmark, Maribo Amt 3., 4. og 5. udgave, København 1899, 1923 og 1955

Wojcik, Henrik: Røgterens søn fra Knuthenborg, Maribo 2002

REGISTER OVER OMTALTE HERREGÅRDE

- Agerup 8, 21, 102, 115
Asserstrup 7, 24, 32, 34, 35, 43, 76, 95,
112-113, 128-129
Berritsgård 24
Binnitse 24
Bogøgården – se Store Riddersborg
Bramsløkke 24, 130
Bremersvold 24, 130-131
Bådesgård 20, 24
Christiansdal 10, 24, 118, 126
Christianssæde 7, 10, 11, 24, 29, 114,
137, 163, 174
Dansted 7, 20, 24, 42, 57, 76, 78, 79, 123,
124-125, 165
Engestofte 10, 24
Frederiksdal 12-13, 21, 25, 61, 62, 63, 70,
72-73, 95, 117
Fredsholm 25, 101, 127, 168-169
Fuglsang 14, 25, 37, 46-47, 48-49, 51, 52,
53, 64, 74-75, 90, 91, 93, 102, 119, 121,
150-151, 176, 177
Gammelgård 7, 21, 25, 68, 122, 123, 141,
158, 174
Gottesgabe 25, 109, 112, 146
Halsted Kloster 10, 14, 15, 25, 56, 102,
107, 116, 117, 160
Hardenberg – se Krenkerup
Haugård 25
Helgenæs 21, 25, 63
Højbygård 11, 25, 136, 150, 159
Idalund 10, 21, 102
Juellinge – se Halsted Kloster
Knuthenborg 10, 11, 25, 32, 33, 36, 37,
38-39, 54-55, 60, 61, 80-81, 84-85, 111,
123, 131, 133, 134, 163, 167, 176
Knuthenlund 21, 25
Krenkerup 10, 21, 25, 69, 71, 92, 93, 126,
138, 139, 160, 170-171, 180, 181
Kærstrup 26, 72, 120, 132, 149, 162-163
Lidsø 8, 21, 83, 140
Lille Købelev 8, 106
Lungholm 10, 11, 21, 26, 32, 135
Maribo Ladegård 26
Nakskov Ladegård 26, 146-147, 154, 155
Nielstrup 10, 26, 108
Nybøllegård 26
Nørregård 10, 26
Orebygård 10, 11, 26, 92, 135, 167, 168
Pederstrup 10, 16-17, 20, 26, 29, 58-59,
65, 100, 111, 145, 156-157, 173
Priorskov 20, 26
Rosenlund 10, 26, 128
Rudbjerggård 26, 41, 50-51, 58, 74, 82,
109, 110, 135, 180
Skelstofte 10, 21, 27, 34, 102
Stensgård 27
Store Riddersborg 103, 142-143
Sæbyholm 10, 21, 27, 102
Sædingegård 7, 27
Søholt 22, 27, 30, 31, 144, 148, 152-153,
161, 169
Søllestedgård 7, 27, 31, 32, 34, 40, 41,
44-45, 59, 61, 63, 67, 97, 98-99, 120,
137, 149, 164, 169, 175
Ulriksdal 20, 27
Vilhelmshøj 8, 14, 21
Vintersborg 27, 73, 76, 108, 115
Øllingsø 20, 27, 61, 77, 85, 104-105, 127,
133, 136, 138, 146
Ørbygård 27, 102
Ålholm 10, 20, 21, 27, 44, 66-67, 79, 80,
86-87, 88-89, 122, 141, 150, 172-173,
178-179
Ålstrup 7, 11, 20, 27, 114, 159

John Erichsen & Luise Skak-Nielsen:
Mennesker på Herregården
Lolland 1880-1960

1. udgave. 1. oplag.
© 2006. Reventlow-Museet og forfatterne

ISBN 87-988243-3-3

Grafisk design: Lars Møller Nielsen
Billedredaktion: Forfatterne
Tryk: Grafikom, Maribo

Reventlow-Museet
Pederstrup
4913 Horslunde
reventlow@museum.dk

FORFATTERNE

John Erichsen, f. 1942. Cand.mag.

Tidligere chef for Københavns Bymuseum og Nationalmuseets Afdeling for Nyere Tid. Konsulent for Reventlow-Museet. Omfattende forfatterskab inden for dansk kulturhistorie og bygningshistorie fra 1500-tallet til nutiden. Om herregårde: *10 historier om Reventlow* (2000), *Rønnebæksholm – en herregård ved Næstved* (2002), *Fra Slottets Tid – herregården Pederstrup på Lolland 1858-1938* (2004), medredaktør af Nationalmuseets firebinds værk *Herregården. Menneske – Samfund – Landskab – Bygninger* (2004-06). Driver selvstændig virksomhed.

Luise Skak-Nielsen, f. 1948. Mag.art.

Tidligere museumsinspektør ved Københavns Bymuseum og chef for Tivolimuseet. Har i forskning og udstillinger bl.a. beskæftiget sig med boligkultur, byudvikling, forlystelsesliv og tidsfænomener. Har udgivet *Alle kender Blaa-gaardsgade – En kulturhistorisk undersøgelse af bybillede og byrum 1850-1990* (1989), *Tivoli og verden udenfor* (2000), *Blomster-elskerne & havesagen – historien om Det kongelige Danske Haveselskab* (2005). Bidragyder til Nationalmuseets Herregårdsværk bind 4 (2006). Arbejder free lance.

ISBN 87-988243-3-3

